

Linguae

European Scientific Language Journal

October 2012

ISSN 1337-8384

Volume 5 Issue 4

*Better to
remain
silent and
be thought
a fool than
to speak out
and remove
all doubt.*

(A.Lincoln)

XLinguae European Scientific Language Journal
Volume 5 Issue 4, October 2012 ISSN 1337-8384

The scientific language journal registered
by Ministry of Culture of Slovak Republic no EV 2747/08
© SVO, s.r.o. P.O.BOX 33, 949 11 Nitra, Slovakia

XLinguae is the European Scientific Language Journal about modern European language philology published in the heart of Europe in Slovakia. Its first and most important objective is the European and world language and culture diversity analysed or empirically described in studies and contributions from linguistics, applied-linguistics and philology fields.

Editor-in-chief: Elena CIPRIANOVÁ, Constantine the Philosopher University, Nitra, Slovakia
Managing editor: Jana BÍROVÁ, Constantine the Philosopher University, Nitra, Slovakia

International scientific board:

Tibor BERTA, University of Szeged, Hungary;
Nawal BOUDECHICHE, University Center El Tarf, Laboratory Lantex, University Annaba; Algeria;
Donald CHERRY, Hiroshima International University, Kurose, Higashi Hiroshima, Japan;
Eva DEKANOVÁ, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia;
Armand HENRION, Haute école de Blaise Pascal, Bastogne, Belgium;
Zdenka GADUŠOVÁ, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia;
Olga GALATANU, University of Nantes, France;
Daniele GEFFROY-KONŠTACKÝ, University Hradec Králové, Czech Republic;
Jan HOLEŠ, Palacky's University, Olomouc, Czech Republic;
Meta LAH, University Ljubljana, Slovenia;
Sevda LAZAREVSKA, University Sts. Cyril and Methodius, Skopje, Macedonia;
Magda KUČERKOVÁ, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia;
Anton POKRIVČÁK, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia;
Silvia POKRIVČÁKOVÁ, (editor-in-chief by honour), Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovakia;
Linas SELMISTRAITIS, Vilnius Pedagogical University in Vilnius, Lithuania;
Jitka SMIČEKOVÁ, Ostrava University, Czech Republic;
Ján TARABA, Cyril and Methodius University in Trnava, Slovakia;
Kateřina VYCHOPŇOVÁ, Charles University, Prague, Czech Republic.

Editorial board:

Pavol ADAMKA, Nitra; Monika ANDREJČÁKOVÁ, Bratislava; Cristina TOVÁR BAYÓN, Madrid; Katarína CHOVCOVÁ, Banská Bystrica; Božena HORVÁTHOVÁ, Nitra; Mária LALINSKÁ, Ružomberok; Mirko LAMPIS, Nitra; Natália RUSNÁKOVÁ, Nitra; Jana WALDNEROVÁ, Nitra

Issue editors: Monika ANDREJČÁKOVÁ

Photo: Jana BÍROVÁ

Scientific studies

VP-ellipsis and the Czech auxiliary <i>být</i> ('to be') Hana Gruet-Skrabalová ...	2
Translational terminological dictionaries of the 20th century (1945-1999) Olga Ruda ...	16
Белорусский и словацкий языки в типологии славянских литературных языков Виктория Ляшук ...	29
Comparatismo literario e interartístico: <i>la crucifixión de Issenheim</i> vista por Joris-Karl Huysmans y José Ángel Valente Raúl Fernández Sánchez-Alarcos ...	45
Teoretické náhlady na fantastickú literatúru po Todorovovi v talianskom literárnom prostredí Eva Mesárová ...	53
Bavardage, ivresse et libération dans <i>Pantagruel</i> de Rabelais Meriem Ahmed ...	61
Posúdenie cudzojazyčnej kompetencie žiakov na výstupe z 1. stupňa ZŠ v SR Mária Lalinská ...	70
Traduction à l'aide de la traduction assistée par ordinateur (TAO) Jozef Štefčík ...	84

Book reviews

Informačné technológie v službe krásna Monika Andrejčáková ...	88
--	----

Abstracts

90

VP-ellipsis and the Czech auxiliary *být* ('to be')

Hana Gruet-Skrabalova

Résumé

Cet article porte sur l'ellipse du SV après le verbe auxiliaire *být* ('être') en tchèque. Nous nous demandons en particulier pourquoi l'ellipse du SV n'est possible qu'au futur et à la voix passive. Nous montrons que les différentes formes de l'auxiliaire *být* diffèrent en ce qui concerne leur statut morphologique, le temps, l'aspect et la négation. Par conséquent, nous proposons que ces formes occupent des positions syntaxiques différentes. Seules les formes du futur et du passif sont générées au-dessous de la négation, dans la tête qui domine immédiatement le SV et autorise l'ellipse de son complément SV.

Mots-clé: syntaxe, ellipse, verbe auxiliaire, syntagme verbal (SV), tchèque

1. The phenomenon of Verb Phrase Ellipsis

1. The phenomenon of Verb Phrase Ellipsis

By ellipsis, one usually refers to the process responsible for the omission in the clause of a string (word, constituent), whose meaning can be recovered from the context. Verb Phrase Ellipsis (henceforth VP-ellipsis) targets the lexical verb and any objects and modifiers it might take. It is licensed by the immediately preceding auxiliary that takes a Verb Phrase (VP) as a complement (ROSS, 1970; HANKAMER, 1971; SAG, 1976). VP-ellipsis occurs in different types of sentences (coordinate and subordinate clauses, independent utterances related to a previous discourse) and it always has a linguistic antecedent. In examples in (1), the elliptical string is indicated by Ø and its linguistic antecedent in the clause is underlined.

- (1) a. John does not love Mary, but Peter does Ø.
b. Jane has called her friend, and Kitty has Ø too.
c. John won't go to the store, but Bill will Ø.
d. The fact that Jane said she didn't break the window made me wonder who did Ø.
e. Q: Who is coming tomorrow? A: Jane is Ø.

Cross-linguistically, the use of VP-ellipsis seems to depend upon languages' auxiliaries. In English, for instance, VP-Ellipsis occurs after all auxiliary verbs¹, including modal verbs. In French, on the contrary, VP-ellipsis seems only licensed by modal verbs (BOUSQUET – DENIS, 2001), as shown in (2):

- (2) a. *Jean a rencontré Marie, et Pierre a Ø aussi.
           John has met   Mary and Peter has too
 b. Jean pourra rendre visite à son père, mais Pierre ne pourra pas Ø.
           John can-FUT visit   his father but   Peter NEG can-FUTNEG
           ‘John will be able to visit his father, but Peter will not.’

This paper deals with VP-ellipsis after the auxiliary verb *být* ('to be') in Czech, which is the only Czech auxiliary, leaving aside modal verbs. Interestingly, the verb *být* allows for VP-ellipsis in future tense, as shown in (3), but not in past tense and in conditional mood, as shown in (4) and (5) respectively.

¹ VP-ellipsis is not allowed after the auxiliary in gerund and in progressive tense and after the infinitival *have* (SAG, 1976).

- (3) Future: a. Já **budu číst nahlas**, a ty **budešØ taky.**
           I FUT_{1sg} read aloud and you AUX.FUT_{2sg} too
           'I will read aloud and you will too.'
       b. Vždy **spolu existovaly** a vždy také Ø **budou.**² (ČNK³)
           always together existed_{f,pl} and always too AUX.FUT_{3pl}
           'They always existed together and they always will.'
- (4) Past: *Já **jsem četl knihu**, a ty **jsi Ø také.**
           I AUX_{1sg} read_{m,sg} book and you AUX_{2sg} too⁴
           (intended: 'I read the book, and you did too.')
- (5) Cond.: a. *Já **bych četl knihu** a ty **bys Ø také.**
           I COND_{1sg} read_{m,sg} book and you COND_{2sg} too
           (intended: 'I would read the book, and you would too.')
- b. *Já **bych byl četl knihu** a ty **bys byl Ø také.**
           I COND_{1sg} been_{m,sg} read_{m,sg} book and you COND_{2sg} been_{m,sg} too
           (intended: 'I would have read the book, and you would have too.')

The aim of this paper is to investigate why VP-ellipsis may only occur after the auxiliary *být* in future forms. In section 2, I will show that future and past/conditional forms of the auxiliary verb *být* have different morpho-syntactic properties. I will claim that there is a correlation between these properties and availability of VP-ellipsis. In section 3, I show that the correlation observed for verbal forms in active voice makes correct predictions for VP-ellipsis in passive voice. In section 4, I propose a syntactic explanation of VP-ellipsis in Czech. In particular, I will claim that only future auxiliaries occupy the verbal head immediately above the lexical VP, where they license VP-ellipsis of their VP complement. Section 5 contains concluding remarks.

2. The properties of the auxiliary verb *být*

Czech is a language with rich verbal morphology. As for the auxiliary verb *být* ('to be'), we can distinguish the following forms used in complex verbal forms in active voice:

- a) forms used in the past tense: *jsem, jsi, ø, jsme, jste, ø*⁵,
- b) forms used in the future tense: *budu, budeš, bude, budeme, budete, budou,*
- c) the conditional form *by*, to which attaches a person-number agreement marker: *by-ch, by-s, by-ø, by-chom, by-ste, by-ø,*
- d) the past participle *byl* used in past conditional tense, to which attaches a number-gender agreement marker: *byl-ø* (m.sg), *byl-a* (f.sg), *byl-o* (n.sg), *byl-i*(m.pl), *byl-y* (f.pl), *byl-a* (n.pl).

To form a complex verbal form, past and conditional auxiliary *být* combines with the past participle of a lexical verb. This participle is marked in active voice by

² Czech is a *pro-drop* language; an overt subject may thus be omitted.

³ Examples noted by ČNK are taken from *The Czech National Corpus* (*Český národní korpus*, see references).

⁴ The following abbreviations are used in glosses: 1/2/3 = person, acc = accusative, dat = dative, m/f/n = masculin/feminin/neutre, sg/pl = singular/plural, AUX = auxiliary, ASP = aspect, CL = clitic, COND = conditional, FUT = future, (IM)PERF = (im)perfective, NEG = negation, PASS = passive, PAST = past, T = tense.

⁵ The auxiliary verb *být* is null in the third person, while the lexical verb *být* is not: *jsem, jsi, je, jsme, jste, jsou*. See VESELOVSKÁ (2004) for other differences between lexical and auxiliary *být*.

the suffix *-l*, to which attaches number-gender agreement marker: *-l* (m.sg) / *-la* (f.sg) / *-lo* (n.sg) / *-li* (m.pl) / *-ly* (f.pl) / *-la* (n.pl). Future auxiliary combines with the infinitive of a lexical verb. The table 1 below shows different forms of the verb *pracovat* ('to work'). The auxiliary forms are in bold.

Table 1:*Present, past and future verbal forms of the verb pracovat ('to work')*

	Indicative mood	Conditional mood
Present tense	já pracuji I work _{1sg} 'I work'	já bych pracoval I COND _{1sg} worked _{m.sg} 'I would work'
Past tense	já jsem pracoval I AUX _{1sg} worked _{m.sg} 'I (have) worked.'	já bych byl pracoval I COND _{1sg} been _{m.sg} worked _{sg} 'I would have worked'
Future tense	já budu pracovat I AUX.FUT _{1sg} work 'I will work'	—

In next sections, we will see that future auxiliary forms differ from the past and conditional ones with respect to morphology, tense, aspect, and negation. I will claim that there is a correlation between these properties and availability of VP-ellipsis.

2.1 Clitic auxiliary forms

The first difference between the forms under discussion relates to their morphological status. Past forms and the conditional marker are verbal clitics that attach to the first constituent in the clause; they are called 'second position clitics' (FRANKS – KING, 2000). They obligatorily precede pronominal clitics, with which they form a clitic cluster, as shown in (6) and (7a), where all clitic forms are in italics.

- (6)   Past: My (*jsme*) *mu to už* (*jsme) *poslali*.
               we AUX_{1pl} he_{dat} it_{acc} already AUX_{1pl} sent_{m.pl}
               'We have already sent it to him.'

- (7)   Present   My (*bychom*) *mu to určitě* (*bychom) *poslali*.
               cond.:   we COND_{1pl} he_{dat} it_{acc} certainly COND_{1pl} sent_{m.pl}
               'We would certainly sent it to him.'

On the contrary, future auxiliary forms and the participle *byl* are free morphemes, as can be seen in (8) in (9) respectively. The position of the auxiliary participle *byl* in the clause is however not completely free, since it must always precede the lexical participle.

- (8)   Future: My *mu to určitě* (**budeme**) *posílat* (**budeme**).
               We he_{dat} it_{acc} certainly AUX.FUT_{1pl} send-IMPF AUX.FUT_{1pl}
               'We will be certainly sending it to him.'

- (9)   Past   My **bychom** *mu to určitě* (**byli**) *poslali* (***byli**).
               cond.:   we COND_{1pl} he_{dat} it_{acc} certainly been_{m.pl} sent_{m.pl} been_{m.pl}
               'We would (have) certainly sent it to him.'

With respect to ellipsis, we can conclude that clitic auxiliary forms do not allow VP-ellipsis, as shown in (3) and (4a) above. This does not however explain why the non clitic auxiliary participle *byl* in (4b) does not allow VP-ellipsis either.

2.2 Tense and aspect

Another difference between our auxiliary forms concerns tense and aspect. Veselovská (1995: chap. 4) claims that auxiliary verb in the periphrastic past tense does bear person-number agreement features, since it agrees with the subject, but not the tense feature, since it corresponds to present forms of the lexical verb *být*. According to her, it is the lexical past participle that shows interpretable tense feature and allows the past interpretation of the whole verbal form. Moreover, auxiliary verb does not bear aspect feature either, since it is compatible with both perfective and imperfective lexical verbs, as shown in (10).

- (10) Past: jsem / jsi / ø + šeI / chodil
 AUX_{1sg} / AUX_{2sg} / (3sg) go.PERF.PAST_{m.sg} / go.IMPERF.PAST_{m.sg}
 'I / you / he went / was going'

In conditional mood, see (11), the clitic auxiliary *by* also bears only person-number agreement features, since it appears in both present and past conditional, and combines with a lexical past participle. The whole verbal form is interpreted as past only in the presence of the auxiliary past participle *byl*. I assume that as long as the whole form is interpreted as conditional, the tense feature on the lexical participle itself is irrelevant. Moreover, the auxiliary participle *byl* can be replaced by the participle *býval* issued from the imperfective verb *bývat* ('to be'). However, both *byl* and *býval* are compatible with perfective as well as imperfective verbs. I assume thus that the auxiliary past participle does not reflect aspect feature.

- (11) Conditional:

- a. bych / bys / by + šeI / chodil
 COND_{1sg} / COND_{2sg} / COND_{3sg} go.PERF.PAST_{m.sg} / go.IMPERF.PAST_{m.sg}
 'I / you / he would go'
- b. bych / bys / by byl/býval + šeI / chodil
 COND_{1sg} / COND_{2sg} / COND_{3sg} been.PAST_{m.sg} go.PERF.PAST_{m.sg} / go.IMPERF.PAST_{m.sg}
 'I / you / he would have gone'

As for future auxiliary forms, they bear both tense and aspect features of the whole verbal form, since they only combine with an infinitival verb and are only compatible with imperfective lexical verbs, as shown in (12).

- (12) Future: budu / budeš / bude + *jít / chodit
 AUX.FUT_{1sg} / AUX.FUT_{2sg} / AUX.FUT_{3sg} go.PERF / go.IMPERF
 'I / you / he will go'

With respect to ellipsis, we can conclude that only auxiliary forms carrying tense and aspect features, thus combining with a non-finite lexical verb license VP-ellipsis.

2.3 Sentential negation

Another important difference between future and other forms of the auxiliary verb *být* concerns negation. Sentential negation in Czech is carried by the

prefix *ne-*⁶ that must attach to (KOSTA, 2001): (i) lexical verb in present tense, see (13), (ii) lexical participle in past tense and in conditional mood, see (14) and (15) respectively, and (iii) to auxiliary verb in future tense, see (16):

- (13) Present: Já tu knihu **NEčtu**.
           I this book NEG-read.PRES_{1sg}
           ‘I do not read this book.’
- (14) Past: Já **jsem** tu knihu **NEčetl**. / *Já**NEjsem**tuknihučetl.
           I AUX_{1sg} this book NEG-read.PAST_{m.sg}
           ‘I did not read this book.’
- (15) Cond.: a. Já **bych** tu knihu **NEčetl**. / *Já**NEbych** tu knihu četl.
           I COND_{1sg} this book NEG-read.PAST_{m.sg}
           ‘I would not read this book.’
       b. Já **bych byl** tu knihu **NEčetl**. / *Já**bych NEbyl**tuknihučetl.
           I COND_{1sg} been this book NEG-read.PAST_{m.sg}
           ‘I would not have read this book.’
- (16) Future: Já tu knihu **číst NEbudu**.
           I this book read NEG-AUX.FUT_{1sg}
           ‘I will not read this book.’

In other words, auxiliary forms that combine with a tensed lexical verb (ie. past participle) may not carry sentential negation. On the contrary, future auxiliaries combine with an infinitival lexical verb and carry sentential negation. The same correlation is true for VP-ellipsis, since only auxiliaries that carry negation may license VP-ellipsis, as shown in (17).

- (17) a. *Já **jsem tu knihu četl**, ale ty **jsi ne / nejsi**.
           I AUX_{1sg} this book read.PAST but you AUX_{2sg}NEG / NEG-AUX_{2sg}
       b. *Já **bych tu knihu četl**, ale ty **bys ne / nebys**.
           I COND_{1sg} this book read.PAST but you COND_{2sg}NEG / NEG-COND_{2sg}
       c. *Já **bych byl tu knihu četl**, ale ty **bys byl ne / nebyl**.
           I COND_{1sg} been this book read.PAST but you COND_{2sg}been NEG / NEG-COND_{2sg}
       d. Já **tu knihu číst budu**, ale ty **nebudeš**.
           I this book read AUX.FUT_{1sg} and you NEG-AUX.FUT_{2sg}
           ‘I will read this book, and you will not.’

Agrammaticality of the elliptical strings in (17abc) is well due to the auxiliary status of the verb *být*. Indeed, the negative prefix *ne-* normally attaches to the lexical/attributive verb *být*. The forms *nejsi* en (17a) and *nebyl* en (17c) are thus possible as lexical/attributive verbs that allow for ellipsis of their nominal or adjectival complement, as shown in (18).

- (18) a. On je **lhář**, ale ty **nejsi**.
           he is liar but you NEG-are_{2sg}
           ‘He is a liar, but you are not.’
       b. Já **bych byl spokojený**, i kdyby on **nebyl**.
           I COND_{1sg} been.PAST_{m.sg} happy_{m.sg} even if he NEG-been.PAST_{m.sg}

---

⁶ The negative prefix *ne-* is homonymous with the independent negative adverb *ne* (‘no’), see (19).

‘I would have been happy, even if he would not.’

Moreover, the independent negative adverb *ne* may be used in elliptical strings when both the VP and the auxiliary verb are omitted. This strategy is possible in all tenses, as shown in (19).

- (19) a. Já **jsem** / **bych** tu knihu četl, ale ty **ne**.
I AUX_{1sg} / COND_{1sg} this book read.PAST but you not
'I read / would read this book, but you did / would not.'
- b. Já tu knihu číst budu, a ty **ne**.
I this book read AUX.FUT_{1sg} and you not
'I will read this book, and you will not.'

2.4 Distribution in question-answer pairs

Veselovská (1995: ch. 4) shows that only future auxiliary may appear in answers to polar questions, as in (20), and in *tagquestions*, as in (21). This is not surprising, because these contexts are interpreted in relation with the predicate in the preceding question and thus plausibly contain some elided material. I argue however elsewhere (GRUET-SKRABALOVA, 2012) that answers to polar questions do not contain VP-ellipsis, but rather ellipsis of the whole clause after left extraction of the auxiliary verb. Contrary to contexts with VP-ellipsis, the auxiliary in (20) and in (21) cannot be actually preceded by a subject. Moreover, the answer to questions in past tense or in conditional mood will use the lexical participle, as can be seen in (21a). We may nevertheless conclude that auxiliary forms that do not allow VP-ellipsis do not appear in other contexts involving ellipsis either.

- (20) a. Vy jste / byste ho pravidelně navštěvovali, že? / *že **jste**? / *že **byste**?
you AUX_{2pl} / COND_{2pl} he_{acc} regularly called-on that that AUX_{2pl} that COND_{pl}
'You have called on him regularly, haven't you ?'
- b. Budeme ho pravidelně navštěvovat, že? / že **budeme**?
AUX.FUT_{1pl} he_{acc} regularly call-on that that AUX.FUT_{1pl}
'We will call on him regularly, won't we ?'
- (21) a. Q: Zavolali **jste** / **byste** mu?
called.PAST_{m,pl} AUX_{2pl} COND_{2pl} he_{dat}
'Did / Would you call him?'
A: Ano, zavolali. / ***jsme** / ***bychom**.
yes called.PAST_{m,pl} AUX_{1pl} COND_{1pl}
'Yes, we did.'
- b. Q: **Budete** mu volat?
AUX.FUT_{2pl} he_{dat} call
'Will you call him?'
A: Ano, **budeme**.
yes FUT.AUX_{1pl}
'Yes, we will.'

2.5 Conclusion: VP-ellipsis after the auxiliary *být* in active voice

To sum up, we have seen that future forms of the auxiliary verb *být* differ from its past and conditional forms with respect to the following properties:

- they are not clitics (Cl),
- they bear tense (T) and aspect (Asp) features and combine with an infinitival lexical verb,
- they carry the negative prefix *ne-* expressing sentential negation (Neg).

Although it is not a clitic, the past participle *byl* shares most of the clitics' properties: it does not carry aspect or negation and it combines with a lexical past participle. Therefore, it seems possible to establish a correlation between the properties discussed above and availability of VP-ellipsis. This is summarized in table 2 below.

Table 2: Correlation between properties of the auxiliary *být* and VP-ellipsis in active voice

Tense	Verbal form (1p.sg.m)	Auxiliary's properties				V-tense	VP-ellipsis
		Cl	T	Asp	Neg		
Past	jsem V	+	-	-	-	+	-
Present cond.	bych V	+	-	-	-	+	-
Past cond.	bychbyl V	-	+	-	-	+	-
Future	budu V	-	+	+	+	-	+

3. VP-ellipsis in passive voice

In this section, I will show that the correlation established in the previous section makes correct predictions for VP-ellipsis in passive voice.

Passive voice is also formed by using the auxiliary verb *být*, which combines with the passive participle of a lexical verb. The passive participle differs from the active past participle on several points (Veselovská – Karlík 2004):

(i) it is formed from the infinitival stem with the suffix *-n*, to which attaches gender-number agreement marker: *-n* (m.sg), *-na* (f.sg), *-no* (n.sg), *-ni* (m.pl), *-ny* (m.sg), *-na* (n.pl),

(ii) it does not bear sentential negation, see (22a), and

(iii) it may not function as answer to polar questions, see (22b).

These properties indicate that passive participle does not bear tense feature.

- (22) a. Ten dům **nebyl** (***ne**)**postaven** před dvěma lety.
 this house NEG-was NEG-built.PASS before two years
 ‘This house was built two years ago.’
- b. Q: Byl ten dům **postaven** před dvěma lety? A: Ano, byl / ***postaven**.
 was this house built.PASS before two years yes was built.PASS
 ‘Was this house built two years ago?’ ‘Yes, it was.’

3.1 Properties of the auxiliary *být* in present passive constructions

In present passive constructions, the passive participle combines with present forms of the verb *být*. Although these forms are identical to the forms of the auxiliary *být* in the past tense in active voice, they have distinct morpho-syntactic properties (VESELOVSKÁ – KARLÍK, 2004): (i) they are free morphemes and are thus overt in the third person⁷, (ii) they indicate present tense interpretation, and (iii) they carry sentential negation. According to Veselovská – Karlík (2004: 170), these auxiliary forms behave exactly as the forms of the lexical/attributive verb *být*. Moreover, they are sensitive to aspect, since they commute with the forms of the iterative verb *bývat* ('to be'), as shown in (23c). We expect thus VP-ellipsis to be possible here and this expectation is carried out, as shown in (23ab).

- (23) Present: a. Já pozván **NEjsem**, ale ty **jsi**.
 I invited.PASS_{m.sg} NEG-AUX.PRES_{1sg} but you AUX.PRES_{2sg}
 ‘I am not invited, but you are.’
- b. Já pozván **jsem**, ale ty **NEjsi**.
 I invited.PASS_{m.sg} AUX.PRES_{1sg} but you NEG-AUX.PRES_{2sg}

⁷ See note 5.

'I am invited, and you are not.'

- c. Petr **je** / **bývá** přepracován.
Peter is / is-ITER over-worked
'Peter is / often is overworked.'

3.2 Properties of the auxiliary *být* in future passive constructions

In future passive constructions, the forms of the auxiliary verb are also identical to those in active voice and behave similarly with respect to tense and negation. We predict thus that VP-ellipsis in passive future tense will be possible as well, as shown in (24ab). Contrary to future auxiliary in active voice, however, passive future auxiliary is compatible with both perfective and imperfective passive participles, see (24c). This suggests that aspect feature is not necessary for licensing VP-ellipsis.

- (24) Future:
- a. Já pozván **NEbudu**, ale ty **budeš**.
I invited.PASS_{m,sg} NEG-AUX.FUT_{1sg} but you AUX.FUT_{2sg}
'I will not be invited, but you will (be).'
- b. Já pozván **budu**, ale ty **NEbudeš**.
I invited.PASS_{m,sg} AUX.FUT_{1sg} but you NEG-AUX.FUT_{2sg}
'I will be invited, and you won't (be).'
- c. (i) **Budu** *ošetřit / ošetřovat Petra. (active)
AUX.FUT_{1sg} take-care-PERF / take-care-IMPF Peter_{acc}
'I will take care of Peter.'
- (ii) Petr **bude** ošetřen / ošetřován pravidelně. (passive)
Peter AUX.FUT_{3sg} taken-care-PERF taken-care-IMPERF regularly
'Peter will be taken care of (regularly).'

3.3 Properties of the auxiliary *být* in past and conditional passive constructions

In the past tense, passive constructions are formed by using present forms of the auxiliary *být* and the auxiliary participle *byl*. Contrary to present passive constructions, the present forms of the auxiliary *být* are clitics, exactly as those used in past tense in active constructions. Consequently, they do not bear tense nor negation. It is the auxiliary past participle *byl* that carries the past tense feature and hosts the negative prefix *ne-*. The participle *byl* in passive voice behaves thus differently from the participle *byl* in conditional mood in active voice; it actually behaves as the participle of the lexical/attributive verb *být*, see (25c). Since only auxiliaries with interpretable tense feature allow for VP-ellipsis, we predict that VP-ellipsis in past passive constructions only occur after the participle *byl*, as we can see in (25ab). The same is true for present passive constructions in present conditional, which consists of clitic auxiliary *by* and the passive auxiliary participle *byl*, see (26).

- (25) Past:
- a. Já **jsem NEbyl** pozván, ale ty **jsi byl**.
I AUX_{1sg} NEG-been.PAST_{m,sg} invited.PASS_{m,sg} but you AUX_{2sg} been.PAST_{m,sg}
'I have not been invited, but you have been.'
- b. Já **jsem byl** pozván, ale ty **jsi NEbyl**.
I AUX_{1sg} been.PAST_{m,sg} invited.PASS_{m,sg} but you AUX_{2sg} NEG-been.PAST_{m,sg}
'I have been invited, and you have not been.'
- c. Já **jsem byl** doma, když ty **jsi NEbyl**.
I AUX_{1sg} been.PAST_{m,sg} home_{loc} when you AUX_{2sg} NEG-been.PAST_{m,sg}
'I was at home, when you were not.'

- (26) Present conditional:
- Kdybych NEbyl** pozván, ty **bys NEbyl** také.
if-COND_{1sg} NEG-been.PAST_{m.sg} invited.PASS_{m.sg} you COND_{2sg} NEG-been.PAST_{m.sg} too
'If I were not invited, you wouldn't been either.'
  - Kdybych byl** pozván, ty **bys byl** také.
if-COND_{1sg} been.PAST_{m.sg} invited.PASS_{m.sg} you COND_{2sg} been.PAST_{m.sg} too
'If I were invited, you would be too.'

Finally, passive constructions in past conditional tense contain two occurrences of the form *byl*. These two *byl* are however distinct elements: the first one indicates past interpretation of conditional mood (see section 2.2 above), the second one indicates the passive voice. Since only the second one may carry negation, we predict it to licence VP-ellipsis, as shown in (27a). Note that to avoid the string of two *byl* in affirmative clauses, we can use the form *býval*⁸ instead of the second occurrence of *byl*, as shown in (27b).

- (27) Past conditional:
- Kdybych byl NEbyl** pozván, ty **bys byl** take **NEbyl**.
if-COND_{1sg} been NEG-been.PAST invited.PASS you COND_{2sg} been too NEG-been.PAST
'I had not been invited, you would not have been either.'
  - Kdybych byl býval** pozván, ty **bys byl býval** také.
if-COND_{1sg} been been.PAST invited.PASS you COND_{2sg} been.PAST been.PAST too
'I had been invited, you would have been too.'

3.4 Conclusion: VP-ellipsis after the auxiliary *být* in passive voice

We have seen that in passive voice, we may distinguish between two types of forms of the auxiliary verb *být*: those used also in active constructions, ie. clitic auxiliaries and the auxiliary participle *byl* indicating past conditional, and those used exclusively in passive constructions, ie. passive present and future auxiliaries, and the passive participle *byl*. Only the latter ones license VP-ellipsis. This follows from our correlation, since these auxiliary forms have the following properties: (i) they are not clitics, (ii) they bear tense feature and (iii) they carry sentential negation, see table 3 below.

Moreover, our correlation can be refined, since ability to combine with negation is sufficient to indicate availability of VP-ellipsis in both active and passive voice. The other properties are however necessary to account for the syntactic position of all auxiliary forms and to propose a syntactic explanation of availability of VP-ellipsis, see section 4.

Table 3: Correlation between auxiliary's properties and VP-ellipsis in passive voice

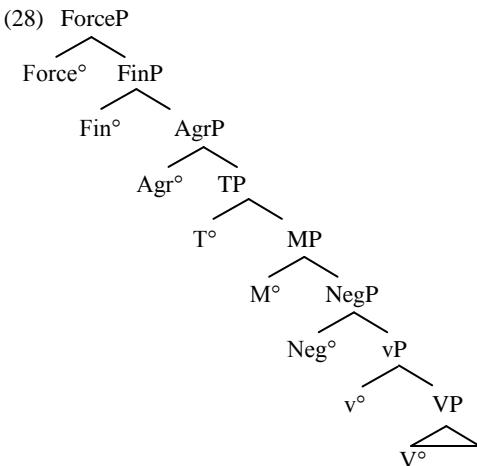
Tense	Verbal form (1p.sg.m)	Auxiliary's properties				VP- ellipsis
		Cl	T	Asp	Neg	
Present	jsemV-PASS	—	+	+	+	+
Past	jsembyl V-PASS	+	—	—	—	—
	jsembyl V-PASS	—	+	+	+	+
Present cond.	bychbyl V-PASS	+	—	—	—	—
	bychbyl V-PASS	—	+	—	+	+
Past cond.	bychbylbyl V-PASS	—	+	—	—	—
	bychbylbyl V-PASS	—	+	—	+	+
Future	budu V-PASS	—	+	—	+	+

⁸ See section 2.2.

4. Syntactic analysis

4.1 Clause structure in Czech

In this paper, I assume a three layers clause structure (CP-TP-vP) based on the analyses of Pollock (1989), Chomsky (1995), Larson (1988), and the cartographic approach developed in Rizzi (1997). The CP layer indicates the type of the clause (Force) and its finiteness (Fin)⁹. The TP layer is the grammatical layer and includes information related to tense (T), agreement (Agr), mood (M), and negation (Neg). The vP layer represents argument and event structure of the lexical verb (V). The structure used in this paper is schematically represented in (28).

4.2 Syntactic position of the auxiliary *být*

Distinct properties of the auxiliary forms of the verb *být* discussed in previous sections indicate that these forms do not occupy the same syntactic position in the clause structure. This has been actually argued by Veselovská (1995, 2008), who proposes that clitic auxiliaries are generated in the head Agr (ie. above T), because they only reflect agreement feature, and the future auxiliary in the head Asp (ie. above vP). The attributive and lexical verb *být* is generated in the head v/V. I follow her proposal with modification indicated below.

Both future and passive auxiliary should be generated in the vP domain: the future auxiliary, since it determines the atelic character of the lexical VP, and the passive auxiliaires, since they are part of the predicate.

As for participles in complex verbal forms, we have to distinguish between:

- (i) the lexical participle generated in the lexical head V° (as the infinitival lexical verb),
- (ii) the auxiliary past participle in active voice that I propose to generate in the head M°, since it is relevant for conditional mood only,
- (iv) the passive auxiliary participle that behaves as other passive auxiliary forms and that I propose thus to generate also in the head little v.

The base positions of the auxiliary *být* are summarized in table 4.

---

⁹ Th CP layer also hosts topicalized and focused elements, in particular *wh*-items.

Table 4: Base positions of auxiliary and lexical verbs in active and passive constructions

		Fin°	Agr°	T°	M°	Neg°	v°	VP
Active voice 'I work'	Past		jsem			ne		pracoval
	Present cond.		bych			ne		pracoval
	Past cond.		bych		byl	ne		pracoval
	Future					ne	budu	pracovat
Passive voice 'I am invited'	Present					ne	jsem	pozván
	Past		jsem			ne	byl	pozván
	Present cond.		bych			ne	byl	pozván
	Past cond.		bych		byl	ne	byl	pozván
	Future					ne	budu	pozván

Ctic auxiliaries move then to the head Fin°, which corresponds to the second (head) position in the clause. This surface position is however not decisive for VP-ellipsis. As for finite verbs, they move out of the vP, but not so high as T or Agr, since verb complements may appear between the verb and the subject (see Veselovská 1995 for more details). I assume in this paper that a tensed verb (finite or participle) moves overtly in the head Negation, where it combines with the negative prefixe-¹⁰. The surface positions of the auxiliary *byt* and of the lexical verb are summarized in the table 5. Base positions of the moved elements are indicated by the symbol *t* (ie. trace).

Table 5: Surface positions of auxiliary and lexical verbs in active and passive constructions

		Fin°	Agr°	T°	M°	Neg°	v°	VP
Active voice 'I work'	Past	jsem	<i>t</i>			nepracoval		<i>t</i>
	Present cond.	bych	<i>t</i>			nepracoval		<i>t</i>
	Past cond.	bych	<i>t</i>		byl	nepracoval		<i>t</i>
	Future					nebudu	<i>t</i>	pracovat
Passive voice 'I am invited'	Present					nejsem	<i>t</i>	pozván
	Past	jsem	<i>t</i>			nebyl	<i>t</i>	pozván
	Present cond.	bych	<i>t</i>			nebyl	<i>t</i>	pozván
	Past cond.	bych	<i>t</i>		byl	nebyl	<i>t</i>	pozván
	Future					nebudu	<i>t</i>	pozván

4.3 Availability of VP-ellipsis after the auxiliary *byt*

We are now able to answer the initial question why VP-ellipsis is not available after all forms of the auxiliary verb *byt*. Since VP-ellipsis corresponds to non pronunciation of an overt VP, VP-ellipsis seems relevant only for future tense. In effect, in active constructions, there is an overt (ie. non empty) VP only in future tense, since the lexical participle moves out of the VP in past tense and in conditional mood. In passive voice, VP-ellipsis will be relevant in all constructions, since there is an overt VP in all tenses, see table 5.

Moreover, I have said that VP-ellipsis is licensed by the immediately preceding auxiliary. I propose that the immediately preceding auxiliary is the auxiliary generated in the head little *v*, that immediately dominates the lexical VP. In active voice, only future auxiliary is generated in the head little *v* and, consequently, VP-ellipsis only occurs in future tense. In passive voice, all passive auxiliaries are generated in the head little *v* and VP-ellipsis will be possible in all tenses, including conditional mood.

¹⁰ Contrary to Veselovská (1995), who proposes to check Negation by Agree.

Finally, this proposal is compatible with the syntactic theory of ellipsis developed by Merchant (2001, 2004). Merchant introduces into derivation the feature E, which “serves as the locus of all relevant properties that distinguish the elliptical structure from its non elliptical counter-part” (MERCHANT, 2004: 670). I propose that in Czech, the feature E specific to VP-ellipsis may appear on the head little v. Consequently, only the auxiliary that is generated in this head may check this feature and licence the ellipsis of the VP complement of this head.

5. Conclusion

The aim of this paper was to investigate why VP-ellipsis after the auxiliary verb *být* ('to be') in Czech does not occur in all complex verbal forms. I have shown that future and passive forms of the auxiliary *být* differ from past and conditional forms in particular in that they bear an interpretable tense feature and are able to host negative prefix *ne-* expressing sentential negation. This lead me to claim, following Veselovská (1995, 2008), that *být* occupies distinct syntactic positions in the clause: its clitic past and conditional forms occupy a high position above Tense and Negation; its past participle occupies an intermediate position above Negation and below Tense, and its future and passive forms are generated below Negation in the highest head of the vP domain. Moreover, only future and passive forms of *být* combine with a non empty VP, since the lexical participle in the past and conditional tenses moves out of the vP. I proposed then that VP-ellipsis is by the head little v, immediately dominating lexical VP, that is endowed with a specific E feature (proposed by MERCHANT, 2001). Consequently, only auxiliaries generated in this head, ie. future and passive auxiliaries, license ellipsis of their VP complement in Czech.

References

- BUSQUETS, J. – DENIS, P.: L’ellipse modale en Français : le cas de *devoir* et *pouvoir*. In: Cahiers de Grammaire, 26, 2001, p. 55–74. ISSN 0242-1593
- ČESKÝ NÁRODNÍ KORPUS – SYN2005. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2005. Available on WWW: <<http://www.korpus.cz>>.
- CHOMSKY, N.: The Minimalist Program. Cambridge, MA: The MIT Press, 1995. ISBN 0-262-53128-3
- FRANKS, S. – KING, T. H.: The Handbook of Slavic Clitics, Oxford: Oxford University Press, 2000. ISBN 978-0-19-513588-6
- GRUET-SKRABALOVA, H.: Ellipsis in answers to polar questions in Czech. Presentation at International conference Topics in the Typology of Elliptical Constructions II, Paris, 24 June 2012.
- HANKAMER, J.: Constraints on Deletion in Syntax. PhD Dissertation, Yale University, 1971.
- HARDT, D.: Verb phrase ellipsis: Form, meaning and processing. PhD dissertation, University of Pennsylvania, 1993.
- KOMÁREK, M.: Příspěvky k české morfologii. Praha: SPN, 1978. ISBN 978-80-86624-27-3
- KOSTA, P.: Negace a větnástruktura v češtině. In: Hladká, Z. – Karlík, P. (eds), Čeština – univerzália a specifika, 3, 2001, Brno: Masarykova univerzita, p. 117-138. ISBN 80-210-2532-8
- LARSON, R.: On the double object construction. In: Linguistic Inquiry 19.3, 1988, p. 335-391. ISSN 0024-3892
- LOBECK, A.: Ellipsis: Functional heads, licensing and identification. New York: Oxford University Press, 1995. ISBN 978-0195091816
- McCLOSKEY, J.: Clause structure, ellipsis, and proper government in Irish. In:

- Lingua 85, 1991, 259-302. ISSN 0024-3841
- McSHANE, M.: Verbal Ellipsis in Russian, Polish and Czech. In: Slavic and East European Journal 44, 2000, p.195-233. ISSN 0037-6752
- MERCHANT, J.: The syntax of silence: Sluicing, islands, and the theory of ellipsis. Oxford: Oxford University Press, 2001. ISBN 978-0199243723
- MERCHANT, J: Fragments and Ellipsis. In: Linguistics and Philosophy 27.6, 2004, p. 661-738. ISSN 0165-0157
- POLLOCK, J.-Y.: Verb Movement, Universal Grammar and the Structure of IP. In: Linguistic Inquiry 20, 1989, p. 365-424. ISSN 0024-3892
- RIZZI, L.: The fine structure of left periphery. In: Haegeman, L. (ed.), Elements of grammar, Dordrecht: Kluwer, 1997, p.281-337. ISBN 978-0792342977
- ROSS, J. R.: Gapping and the order of constituents. In: Bierwisch, M. – Heidolph, K. (eds), Progress in Linguistics, p. 249-259. The Hague: Mouton, 1970. ISBN 978-3110995879
- SAG, I.: Deletion and logical form. PhD Dissertation, MIT, 1976.
- TOMAN, J.: Weak and Strong: Notes on *be* in Czech. In: Bretschneider, G. – Lehmann, Ch. (eds.), Wege zur UniversalienForschung: Sprachwissenschaftliche Beiträge zum 60. Geburtstag von H. Seiler. Tübingen: Narr, 1980, p. 305-310. ISBN 978-3878081456
- VESELOVSKÁ, L.: Phrasal Movement and X°Morphology: Word order parallels in Czech and English nominal and verbal projections, PhD Dissertation, University Palackého, 1995.
- VESELOVSKÁ, L.: The extended verbal projection in Czech: Three variants of the verb *být*. In: Formal Description of Slavic Linguistics, The Fifth conference, Leipzig 2003, Frankfurt am Main: P. Lang, 2008, p. 555-569. ISBN 978-3-631-55160-8
- VESELOVSKÁ, L. – KARLÍK, P.: Analytic Passives in Czech. In: Zeitschrift für Slavistik 49.2, 2004, p. 163-243. ISSN 0044-3506

Words: 5 359

Signs: 34 942 [19,41 standard pages]

Hana Gruet-Skrabalova, Maître de conférences

*Département de Linguistique & Laboratoire de recherche sur le langage
(LRL, EA 999)*

UFR Lettres, Langues et Sciences Humaines

Université Blaise Pascal

29 boulevard Gergovia, 63000 Clermont-Ferrand, France

Hana.GRUET-SKRABALOVA@univ-bpclermont.fr

Translational terminological dictionaries of the 20th century (1945-1999)

Olga Ruda

Anotácia

Článok sa zaobrá ukrajinskou a slovenskou terminografiou. Podrobnejšie informuje o histórii ukrajinskej a slovenskej terminografie po roku 1945, prináša základné informácie o terminologických a prekladových slovníkoch z tohto obdobia spolu s prehľadom novších publikácií. V článku sa venujeme terminológií z rôznych vedeckých odborov z teoretickej, metodologickej a historickej perspektivy. V hlavných rysoch popisujeme základné terminologické procesy, metódy a techniky terminologickej komplilácie.

Kľúčové slová: manažment terminológie, terminológia, terminografia, terminologický slovník, teória, metodológia, história, Slovenská republika, Ukrajina

---

We attempted to reflect translation lexicography of Ukraine and Slovakia of the second half of the twentieth century, while taking into account the progress of lexicography in the 90's, it is likely that outside of our attention were some terminographic scientific and technical works of that period.

Researcher J. Levická is of the opinion that the Slovak language has seen spontaneous and uncontrolled accumulation of terms for more than 17 years due to the political, economic and social transformation of Slovakia after 1989, which resulted in coinage of excessive and often unnecessary terminological variants of both domestic and foreign provenience. "In spite of a rich history of terminological activities, Slovak society has been facing a double vacuum in its post-war history – on one hand in terms of analysis and development of foreign and domestic terminological theories, technologies and methodologies and on the other studies comparing foreign and Slovak terminological systems" (Levická, 2007: 139).

Moreover, according to J. Levická, the new political and economic situation has caused a massive brain drain in the academic and scientific sphere, thus Slovakia lacks available full-time and skilled terminologists not to mention sufficient linguistic curricula and existent terminological education. "Although terminological activity in Slovakia has suffered the greatest fallout in the last 50 years, it was not suppressed completely. Quality bilingual or unilingual specialised dictionaries have been sporadically published, quality theses elaborated and articles on the theory of terminology written and published especially in the revue *Kultúra slova* but have only seen modest feedback" (Levická, 2007: 139).

Table 1: *Language combinations in the English- Slovak multilingual dictionaries*

Nº	Language combinations	Total
1	English, Slovak	116
2	English, Czech, Slovak	2
3	English, German, Slovak	2
4	English, German, Hungarian, Slovak	1
5	English, Russian, German, Slovak	1
6	English, German, French, Russian, Slovak	19
7	English, German, French, Russian, Polish, Slovak	1
8	English, German, French, Russian, Czech, Slovak	1
9	English, German, French, Russian, Spanish, Polish, Hungarian, Slovak	3

Ukrainian scientists from ancient times, even under the persecution pressure of language and culture, were creating dictionaries, but colonization governments by prohibiting the Ukrainian language prevented such work. Although in the past the authors repeatedly managed to bypass censorship and dictionaries for the Ukrainians, it has become a kind of scientific manifesto: they preserved the language of the people, argued that the Ukrainian language is richer than its colonizers, contributed to the spiritual revival of the Ukrainian nation, ideas of national identity (Комова, 2003: 7; Полюга, 2010).

In the history of the Ukrainian lexicography you can find an interesting phenomenon: in past times of colonial oppression and Ukrainian statelessness, in times of persecution and restrictions of the Ukrainian language and culture, mainly lexicographical work was helping people to save their national identity, and dictionaries were often appearing before certain crucial moments in Ukrainian history and contributed to national awakening, spiritual support of the ethnic group. They were exponents of ideas of national pride, a sense of identity and its historical continuity. In times of intensified Russification, Polonization, Germanization, Romanization, Hungarization of Ukrainian national language, only dictionaries belonged to those publications that legally certified, protected and sustained the Ukrainian nation (Комова, 2003; Полюга, 2000; Полюга, 2002). However, it was not manifested in political activities, but still, even this form of expression of national consciousness testified certain consciousness of nation and helped in the national spirit creation. It can be confirmed by comparing the different stages of development of the Ukrainian lexicography with corresponding periods of the history of Ukraine, including its national awakening. Preparation and publication of individual works or series usually coincided with the corresponding stages of the history of the Ukrainian people and sometimes preceded them (Полюга, 2000; Полюга, 2006).

Table 2: *Language combinations in the English-Ukrainian multilingual dictionaries*

№	Language combinations	Total
1	English, Ukrainian	65
2	English, Ukrainian, Russian	33
3	English, Latin, Ukrainian	3
4	English, German, Ukrainian	1
5	English, Latin, Russian, Ukrainian	1
6	English, German, Russian, Ukrainian	5
7	English, French, German, Ukrainian	3
8	English, French, German, Russian, Ukrainian	1
9	English, French, German, Russian, Spanish, Ukrainian	1

According to M. Komova (2003, 2008), the Ukrainian lexicography originated in the 16th century when the first Church-Ukrainian dictionary "Leksys" (Vilnius, 1596) by Zyzaniy Tustanovskyi was established. So, nowadays Ukrainian lexicography has 416 years from its beginning. In 1627 the following dictionaries were published: Church-Ukrainian dictionary by Pamvo Berynda and Latin-Ukrainian dictionary by Ye. Slavynetskyi (1642) and the Ukrainian-Latin dictionary by A. Koretskyi-Satanovskyi (1650), which introduced the Ukrainian language in the scientific fields (Komova, 2003: 7; Komova, 2008).

Emergence of the Ukrainian literary revival was accompanied by the appearance of a number of dictionaries representing the historical collections of songs by Maksymovych (1827), M. Tsertelyev (1819), I. Rudchenko (1847), grammar by O. Pavlovskyi (1818) and published works by I. Kotlyarevskyi (1798, 1808, 1809 and 1842), A. Mohyla (A. Metlynskyi, 1839), as well as explanations of individual words in the publications of F. Tumanskyi (1793), P. Danilevskyi (1813), I. Voytsehovych (1823), I. Kulzhynskyi (1827), P. Biletskyi-Nosenko (1843) and others (Komova, 2003; Поляга, 2000). In the mid-19th century in Ukraine, often under the auspices of the Shevchenko Scientific Society, Ukrainian terminology and terminography began to develop intensively (Komova, 2003: 7). During this period, underlines L. Polyuha (2000), after the new tsar's bans of the Ukrainian language, Ukrainian Sunday schools, the printing of Ukrainian books, books for children, baptism of children with Ukrainian names (1862, 1863, 1876, 1888, 1895), there were prepared dictionaries, which were not published (by M. Ruberovskyi – end of the XIXth c.), but some of them were published, for instance lexicographical work by F. Piskunov (1873 and 1882), M. Levchenko (1874), "Russian-Ukrainian Dictionary" (1893-1898) by A. M. Umanets and A. Spilky, "Russian-Malorosskyy Dictionary" (1897-1899) by E. Timchenko and one of the best dictionaries of the time "Dictionary of the Ukrainian language" by B. Grinchenko (1907-1909) and many others (Поляга, 2000; Поляга, 2005-6).

Despite the national oppression, domination of Russophilism, in Galicia in the late XIXth century there were lexicographical works published by Zhelehvivskyi E. and S. Nedilskyi (1885-1886), J. Verkhratskyi (1864-1872, 1879, 1892, 1899, 1894, 1908, 1912), and by several other lexicographers, such as I. Vahylevych (1838-1842, 1849), A. Popovych (1867, 1904, 1911), O. Partytskyi (1867), L. Chopey (1883), J. Kobylyanskyi (1907), V. Kmitsykevych (1912), I. Svintsitskyi (1890), and Holubovych (1909, 1911), I. Levitskyi (1898-1901) and others (Поляга, 2000; Поляга, 2004).

Ukrainian national revival of the 20-30s was marked by publication of various dictionaries, including terminological ones. According to incomplete data, from 1920 to 1932 in Ukraine in various publishing houses 15 medical terminological

dictionaries, 13 – from the field of Botany, 10 – of Mathematics and Mechanics, 8 – case management, 8 – Law, 9 – physics, 4 – chemistry and others appeared (Комова, 2003; Полягa, 2000). In general, the Institute of scientific language, which was liquidated during Stalin's genocide, planned to issue about one hundred terminological dictionaries, but it managed to publish only 24 (Полягa, 2000). Further, in the way of publishing terminological dictionaries there were the prohibitions of the Ukrainian language and its persecution by the totalitarian regime in the USSR (Комова, 2003: 7).

Terminological lexicography of the end of the XX th century in the 40-50s, as M. Komova stresses (2003), inherited from previous decades rich terminographical national traditions of T. Shevchenko Scientific Society, Institute of Ukrainian scientific language, and the consequences of its total destruction in the 30's. At that time dictionaries had only single printed editions. In the late 50's development of science, technology, education and publication of a large number of scientific and scholarly literature in the Ukrainian language from different fields of knowledge led to the need to create dictionaries which, in addition to their direct purpose – to provide the Ukrainian counterpart to the concept – were designed to help to organize and normalize Ukrainian scientific and technical terminology. In 1957 a special lexicographical commission was established, whose task was to identify the basic principles of compiling dictionaries, and to organize dictionary compilers and editors (Комова, 2003: 9; Полягa, 2003).

Lexicographic publications of the 60-s and 80-s of XX century, although preceded but faced limitation of the use of the Ukrainian language, yet they seemed to prepare the ground for a modern national revival (Полягa, 2000). According to M. Komova (2003), during the 60s and 70s terminographic work experienced some growth. In compiling dictionaries lexicographers are governed by the provisions that dictionaries should reflect the current level of science and technology; strengthen the real practical use of terms in scientific and academic literature, which is published in Ukrainian and Russian; and to arrange terms of specific fields of knowledge (Богуцкая et al., 1982).

Terminologists began to include in the terminological dictionaries nomenclature and some commonly used words that are present in a certain branch of knowledge, but also they added synonyms of the terms, but eliminated archaisms, dialect words, and professionalisms of limited usage (Комова, 2003: 10; Крижанівська, 1984). In 60s-70s the center of dictionary publishing was Kyiv. Only a few dictionaries were published in Lviv or Kharkiv primarily due to the presence in these cities of the powerful scientific centers (Комова, 2003: 11).

Table 3: *Book publishing centers in Ukraine*

Nº	Book publishing centers in Ukraine	Total
1	Kyiv	60
2	Lviv	23
3	Kharkiv	13
4	Odesa	3
5	Kherson	3
6	Chernivtsi	3
7	Dnipropetrovsk	1
8	Dniprodzerzhynsk	1
9	Donetsk	1
10	Irpин	1
11	Lutsk	1
12	New York	3
13	Toronto	1
14	Edmonton	1

Dictionaries of that period reflect the conceptual-terminological apparatus exclusively of humanitarian and natural branches of science: politics, philosophy, law, psychology, mathematics, physics, biology, agriculture, music, numismatics. Translation bilingual dictionaries contained terms from the technical spheres, such as mining, engineering and mechanical engineering, hydraulic engineering, electro-radio technology, thermal engineering and welding, printing and publishing business, industry, garment production; as well as from scientific and natural spheres, such as geology, geography, physics, mechanics, chemistry, mathematics, botany, physiology, veterinary medicine, anatomy, other areas, as socio-economics, agriculture, journalism, linguistics, sports (Комова, 2003: 10; Панько et al., 1994). Unfortunately, dictionaries came into the world with minuscule circulation. Trilingual dictionaries were rare at that time (Комова, 2003: 11; Комова, 2008).

But, as L. Polyuha (2000) points out, the 80s were marked by declining in special lexicography. Generally in that decade, only about 20 publications were presented to the public, mostly of the referential and encyclopaedic type. About the status of lexicography of this period, eloquently we witness the fact that in Ukraine in 1980, 1984, and 1988 terminological dictionary were not issued. The current stage of the national consciousness growth is characterized by rapid development of lexicographic work, which results in the development of education, culture and intellectual potential of people. How important and necessary this task is, is indicated by the years of our independence. Lexicography has become a necessary component of statehood. This is clearly demonstrated by publication of terminological dictionaries. "Book Chamber of Ukraine", states that, since 1990, Ukraine has issued 331 terminological dictionaries (Комова, 2003; Полюга, 2000). At the same time every year about 6 to 10 only translational lexicographical works appear (Полюга, 2000). Thus, in total over the mentioned period more than 400 dictionaries - a powerful source of knowledge have been published. For comparison, recall that before 1990 only 1300 were published in total (Полюга, 2000).

Over the years, these statistics are as follows: 5 terminological dictionaries were published in 1990, 1991 – 8, 1992 – 23, 1993 – 64, 1994 – 47, 1995 – 49, 1996 – 42, 1997 – 61, 1998 – 28, 1999 – 9 (incomplete data) (Полюга, 2000). According to L. Polyuha (2000), these terminologies represented various areas of knowledge: medical science – 51 dictionaries, economics, finance – 46, industry – 25, computer

technologies – 16, more than 10 dictionaries are devoted to terminology of chemistry, physics, mathematics, construction, environmental sphere, engineering, law, political science and ecology. About 5 dictionaries were devoted to agriculture, biology, zoology, surveying, radio engineering, pedagogy and several other areas of knowledge and science. In particular these dictionaries were describing the school subjects such as literature, linguistics, geography and others. Among the published dictionaries there are dictionaries with two, three, four and five and even six languages. As for geography books publishing, as well as in the past, the championship held Kyiv – 172 dictionaries were issued, Kharkov – 45, Lviv – 39 (Полюга, 2000).

J. Levická (2007) has stressed the fact that some institutions in Slovakia, aware of the urgent need, started with scarce but key terminological activities, i.e. setting up of terminology databases – e.g. the National Bank of Slovakia and the Slovak Institute of Technical Normalisation. However, those are only domain limited databases with specific, very narrowly defined aims – the former is an in-house tool for employees of the bank while the latter is used by the creators and translators of technical norms. As a matter of fact, these banks do not provide any access for lay public. At the same time, there has been an external demand for consistent and unified Slovak terminologies for the purpose of drafting and translating European legislation into Slovak as they have been revealed to be unsatisfactory (Levická, 2007: 140). It is common knowledge that effective specialised communication requires unambiguous terminology. According to J. Levická (2007), the contemporary Slovak state of affairs does not contribute to coherent and intelligible science neither for specialists, producers and lawmakers nor for teachers, translators and interpreters. Therefore, terminology monitoring, coordination, analysis of the special vocabularies and unification of pertinent results in the form of glossaries, dictionaries, terminological standards or terminology databases, which present-day Slovakia lacks, is considered by the L. Štúr Institute of Linguistics of the Slovak Academy of Sciences to be a priority (Levická, 2007: 140).

Table 4: *Book publishing centers in Slovakia*

Nº	Book publishing centers in Slovakia	Total
1	Bratislava	122
2	Žilina	6
3	Prešov	4
4	Košice	4
5	Martin	2
6	Piešťany	1
7	Zvolen	1
8	Liptovský Mikuláš	1
9	Levoča	1
10	Praha	2
11	Düsseldorf	1
12	Wauconda	1

Today terminography has not much public support and is held solely on the enthusiasm of terminologists. Ukrainian terminography has good results in the areas of regulation, unification and development of terminological systems, consolidation of Ukrainian terminology on a national basis, and as a consequence in the development of our own terminological lexicography. To illustrate this point, M. Komova stresses

the fact that during the decade of Ukraine's independence were published about 550 terminological dictionaries (for comparison in the USSR for 41 year (1948-1989) – was published only 101 such work), and these figures speak for themselves. Creation of such dictionaries is supported first of all mostly by enthusiasm of their authors and demonstrates a great capacity of these people, their wish to manage Ukrainian terminological systems and to provide the broadest opportunities for the Ukrainian language development in Ukraine and in the different technical, political, trade, economic and cultural fields (Комова, 2003: 8; Комова, 2011).

During the years 1990-2001 more than 550 terminological dictionaries from various disciplines were published. Almost throughout the decade we observe a tendency to increase and to a high level of terminological lexicography dynamism (Комова, 2003: 13). Terminological dictionaries of the last years of the XXth century are characterized by a detailed coverage of various terminological spheres. Multi-field dictionaries cover terminology of several related spheres of science and technology and use the common conceptual and terminological apparatus. One-field dictionaries constitute the most substantial part of terminological lexicography and cover a variety of areas of social activities, science and technology (Комова, 2003: 13-14). Subfield terminological dictionaries reflect the individual terminological subsystems of industry or science. Within agricultural sphere we can mention “English-Russian-Ukrainian dictionary on terminology of beekeeping” (about 6500 terms) (Київ, 1997) (Комова, 2003; Полягра, 2000; Панько et al., 1994).

The most thoroughly worked out is terminology of economics and management (73 dictionaries), medicine (57), and law (30). It is widely reflected in the translation and explanatory dictionaries. Lexicographical works reflect the economic sphere in general as well as terminology of specific economic subfields, such as: banking, finance, microeconomics, market economics, foreign economics, stock market, stock exchange trading, accounting and others. Medical terminology is reflected in dictionaries that cover up to 50 different terminological subsystems of medicine: dentistry, surgery, traumatology, cardiology, oncology, orthopedics, pharmacology, immunology, forensic medicine, military medicine, dermatology, neurology and many others. Noteworthy is the fact of the multitude of authorship groups who are working simultaneously on terminology of these spheres, especially on medicine (Комова, 2003; Полягра, 2000). Therefore, problems of stating common principles of compiling of terminological dictionaries, unification and standardization of conceptual-terminological apparatus, consistent decisions making regarding terminology and terminography are very essential. The high level of representation is common for dictionaries from such fields as chemistry (21), computer science, computer engineering (27), Business Communications (17), programming, mathematics (13), ecology (11), machinery (12), architecture (12), biology (8), agriculture (9), political science (9), education (8), linguistics (7), military field (6), electronics (6), aviation, rocket and space technology (6). Also interesting ones are dictionaries devoted to the fields of music (4), theology (3), Maritime (2), numismatics (2), sculpture, art, wine, customs service, heraldry, rhetoric, advertising, pottery (1) (Комова, 2003: 14-15; Симоненко, 2009).

According to M. Komova (2003), Russian scientific, educational, and reference literature clearly dominated on the bookshelves in the early 90s. Because of the practical need to introduce Ukrainian language in all spheres of public life, Ukrainian scientific community focused its efforts on creating translation dictionaries. Among bilingual translation dictionaries dominated Russian-Ukrainian. Bilingual dictionaries (dictionary series) with Ukrainian as the source language are comparatively rare. However, according to the need for a deeper study of Ukrainian terminography there were added alphabetical indexes of Ukrainian terms for a number

of Russian-Ukrainian dictionaries. Unlike previous decades, at 90s to the translation dictionaries were added such languages as English, sometimes German, French, and Latin. If in previous years, multilingual translation dictionaries were few, over the past decade, addition of terms in two, three or more languages has become a constant feature of Ukrainian terminography. Among the most common forms of multilingual dictionaries are trilingual, in which the Ukrainian and Russian terms are supplied by English equivalents, rarely by German, French, Latin and Polish ones. In the trilingual medical dictionaries beside Ukrainian and Latin terms their English or Russian counterparts are added (Комова, 2003: 14-15; Симоненко et al., 1993).

The same languages but in different order are present in trilingual dictionaries and four-lingual dictionaries of medicine, economics, management, physics and mining. For example “Russian-Ukrainian-English-German metallurgic dictionary” by V. I. Nozhyn (Dniproprostrovsk, 2000), “Ukrainian-English-German-French Dictionary of Philosophy” (Chernihiv, 1999), “German-English-Russian-Ukrainian Dictionary of Economics” (Kyiv, 1997), compiled by L. O. Khomenko. In some of them alphabetical indexes of terms in languages that do not form the initial series of terms are added. Last decades of the XXth century have presented unique examples of terminography to the scientific community (Комова, 2003; Поляга, 2000). In 1995 were published two dictionaries devoted to ecology and computer science in 5 languages. “A translation dictionary of informatics” (about 3 thousand terms) by R. V. Ivanytskyi and T. R. Kyyak was published in Ukrainian, Russian, English, French and German languages. Among the rare dictionaries we can mention translation dictionary of the market economy, compiled at the Kharkov Polytechnic Institute. The dictionary includes terms in six languages: Ukrainian, Russian, English, German, French, and Spanish. “Illustrated Dictionary of Heraldry” by N. N. Starodumtseva published in Donetsk in 1996 is among the most interesting ones. There are over a thousand of terms in seven languages, such as: Russian, Ukrainian, English, Esperanto, French, German and Latin. The most elaborated terminological systems are presented in numerous publications are economics, computer technology, automation (18 dictionaries), Law (10), political science (7) (Комова, 2003).

Humanities and Social Sciences are presented by the most extensive range of subfields covered in lexicographical works, for instance: religious studies, sociology, rhetoric, political science, philosophy, logic, law, history, public administration, archeology, paleontology, art, music, linguistics, literature, culture, bibliography, and social science, education, and psychology. Translation dictionaries devoted to medicine, veterinary medicine, biology, physics, chemistry, geodesy, and ecology were also published in the 90s. The last decade of the XXth century has enriched the lexicographic practice by compiling illustrative terminological dictionaries, which used artwork as a means of visual reproduction of knowledge and concepts. This principle is implemented in the dictionaries of wine, heraldry, and ceramics. Among the terminological lexicographical works of 90s we can distinguish the following types of publications according to their structure: serial, one volume, multi-volume editions (Комова, 2003; Поляга, 2000).

Dictionaries are parts of series, for example: “From A to Z”, “Library Specialist”, “Nota bene!”, “Transformation of liberal education in Ukraine”, as well as to the special series that combine purely lexicographical works, like lexicographical group “In Jure”, “New dictionary”, a series of translation dictionaries and reference books “Medicina polyglotta”. Terminographic series “SlovoSvit” (“WordWorld”) was founded in 2000 on the basis of the Technical Committee of Standardization of scientific and technical terminology. Their first edition was “English-Ukrainian dictionary of Environmental Engineering” by T. Balaban, comprising about 15 thousand terms from engineering, medical, biological, legal fields (Комова, 2003; Поляга, 2000). All these terms are translated and specific

interpretation and reference information is given. Also, we can't help mentioning "Dictionary of names and documents of government agencies in English and Ukrainian". Till today terminographic series "SlovоСvit" has published 11 terminological dictionaries, including such fields as environmental toxicology, hydraulics and sanitation (Комова, 2003).

M. Komova (2003) called attention to the dictionaries that are parts of series, they are designed in the same way as the previous ones, subjects, purpose and target audience are also the same, but the most common are one volume editions of terminological dictionaries. Two-volume terminological dictionaries are also popular. We have found 6 two-volume dictionaries, which describe terminology of medicine, chemistry, law, for instance: The Russian-Ukrainian-Latin dictionary of medical terms (Kyiv, 1993), English-Ukrainian Dictionary of Chemistry (Kyiv, 1994), English-Ukrainian dictionary of medical terms (Odesa, 1996). Among them is "Ukrainian-Latin-English Medical Dictionary" (New York, 1995), which has 33 thousand terms. According to L. Polyuha and M. Komova, the last decade of the XXth century a number of dictionaries were published in 3 volumes: "Russian-Ukrainian-Latin dictionary of medical terms" (Kyiv, 1993), "Dictionary of Materials" (Kyiv, 1995), each volume of which has a different source language – Ukrainian, Russian, and English. Dictionaries reflecting the special sphere of science have clearly defined purpose and functionality – to reflect the conceptual terminology of different fields of science and technology and to provide scientific, educational and industrial fields with adequate terminology. This leads to the specific selection criterion of terminological materials according to the readers' focus (Комова, 2003; Полюга, 2000).

Terminographical works are designed for the wide circles of scholars, teachers, and students of all specialties, scientific and technical staff. According to the survey, conducted among the first year students of economic and law departments at the Ivan Franko National University in Lviv, while being in the secondary school they often used translation dictionaries, but almost never – spelling and terminological dictionaries. As you can see, audience that is working with terminological dictionaries is limited. Therefore, it would be useful to expand the boundaries of terminological dictionaries functioning in school through their inclusion in the educational process, through the range of subjects' extension where it would be necessary to use terminological dictionaries. Dictionaries should be used as practical guides or manuals in the teaching process (Кровицька, 2010; Крижанівська, 1984; Наконечна, 1999).

However, there are dictionaries that have arisen as a result of monitoring the professional vocabulary of certain categories of professionals or groups of speakers. On the basis of the primacy of lexicographical work publication they can be classified into original, reprinted and translated. Dictionaries in the 90s were mostly original lexicographical works. Translations of contemporary foreign lexicographical works as means of exchange of scientific information are not very numerous. The attention of the scientific community can be drawn by only a few books: "The Ukrainian-English dictionary of business terms" (Chernihiv, 1992), "Computer Dictionary" (Kyiv, 1997), "Dictionary of Biblical Theology" (Lviv, 1996) (Комова, 2003; Полюга, 2000-2006).

It is inherent for modern terminology that terms are functioning of three structural types: one-word terms, terms-composites, and terms-phrases. According to the type of terms-structure, terminological dictionaries can be divided into the following types: general and incomplete. General dictionaries reflect grammatical types of terms; the vast majority of lexicographical works is of this type. Incomplete dictionaries are rare. They reflect terms that belong to a separate structural and derivational type, or are formed by a certain word-formation model. Thus, established in the professional use expressions are reflected in reprinted edition of

“Phraseological dictionary of business language” by V. Pidmohylnyi and Ye. Pluzhnyk, and in “Explanatory English-Ukrainian dictionary of idioms for business” by A. H. Latyhina (Київ, 2000) (Комова, 2003; Поляга, 2000).

As for the dictionaries, which include terms with international elements, we can mention “Dictionary of international terminological elements of Greek and Latin origin in modern terminology” (Kyiv, 1996) by I. M. Hnatyshena and T. R. Kyyak, and “Ukrainian-English dictionary of scientific terms with prefix non-” by O. Kocherha and Ye. Meynarovich. M. Komova points out that terminographic work is carried out also outside Ukraine (Комова, 2003; Поляга, 2000). Since the WWII the Ukrainian diaspora has made significant achievements in terminography by consolidating their efforts in the Ukrainian terminology Center in America (UTTSUA), Ukrainian Engineers Society of America (TUIA), Terminological Commission of T. Shevchenko Scientific Society, and the Scientific Research Society of the Ukrainian terminology.

Activity of the terminological organizations in establishing conferences, publications of diaspora magazines and newspapers (“Visti of the Ukrainian engineers”, “Bulletin of TUIA”, “Freedom”, “Native School” / “Вісті українських інженерів”, “Річник ТУІА”, “Бюллетень ТУІА”, “Свобода”, “Рідна школа”) has created a scientific, linguistic environment in which Ukrainian terminology functions (Комова, 2003; Поляга, 2000). The most interesting lexicographical works of the Ukrainian diaspora include dictionaries by P. Shtepa “Dictionary of foreign words in Ukrainian” (Toronto, 1967), “Dictionary of foreign words” (Toronto, 1977) (Комова, 2003; Кровицька, 2010).

Appreciation of scientists received Anatol Vovk for his outstanding terminographical works, such as: “Concise English-Ukrainian dictionary of science, technology and modern life” (New York, 1982), “English-Ukrainian dictionary of colornames” (New York, Toronto, 1986) (Комова, 2003; Поляга, 2000).

In the late 90's in New York and Lviv one of the last works of this scholar “English-Ukrainian dictionary of science and modern technology” (1998) was published. Terminological practice has recorded numerous typologies of definitions based on different perspectives – e.g. the situation of use, defining mode, formal composition, content of the definition, role, and editing practice, the choice being dictated by the target audience, aim of terminographic project and respective domain (Levická, 2007: 144).

The dictionary consists of two parts, English-Ukrainian and Ukrainian-English, each containing some 150,000 entries. Terms in physics, mathematics, chemistry, astronomy, and earth science are included along with engineering terms needed to write a paper describing an experiment. This dictionary also provides a significant number of non-technical words that may be used in scientific texts in conjunction with the scientific terms.

Grammatical, syntactic, and semantic information is provided in both parts to facilitate the correct use of the headwords. Transcriptions of both British English and American English pronunciation are given for every headword in the English-Ukrainian part. This dictionary is intended for scientists, engineers, university and school teachers, students, and translators. Its purpose is to enable Ukrainian scientists to understand the English language scientific texts and to write their own works in English without having to refer to other lexicographical sources. Dictionaries compiled by Anatol Vovk have innovative, comprehensive approach to terminological material: presentation of terms and their interpretations, encyclopaedic and reference information about terms, bibliography of professional and linguistic literature (Комова, 2003; Поляга, 2000).

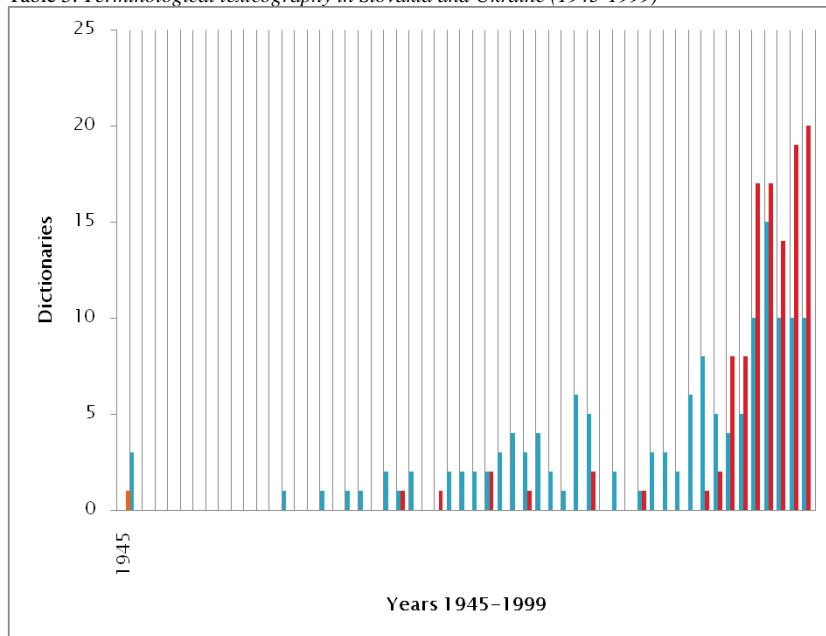
Centralisation of various terminologies under one administration, continuous modification and updating of term records and narrow collaboration of

terminological boards, translators and specialists is nowadays regarded to be the only way of terminological harmonisation, and consequently standardisation (Levická, 2007: 140).

In the late 40's the authoritative international terminological organizations launched their activities, in particular, the International Organization for Standardization (ISO), International Electrotechnical Commission (IEC).

The range of their tasks included standardization of terminology, selection of terms-equivalents in different languages, the International electrotechnical dictionary compiling. That is why special attention is drawn to dictionaries, compiled by the Ukrainian diaspora, such as "German-Ukrainian dictionary of electrical engineering" by M. Savchuk, published in Munich in 1981, "Ukrainian-English dictionary of computer terms" (Edmonton, 1982), compiled in the Canadian Institute of Ukrainian Studies.

Table 5: *Terminological lexicography in Slovakia and Ukraine (1945-1999)*

The wide scope of lexicographical work in Ukraine during the first decade of independence, creative relationships with academic centers of the diaspora show that Ukrainian terminological lexicography is actively and fruitfully developing by improving its methodological basis, terminographic work, expanding the circle of lexicographically processed disciplines. Despite the difficulties and contradictions of its development during the second half of the twentieth century, terminological lexicography tends to restore its specific features, as a powerful factor in the formation and consolidation of the Ukrainian professional language.

Classification of the dictionaries is done on various parameters that define some aspect of the analysis of documents. Every aspect of the analysis combines a set of document types that have certain characteristics. The basis of every classification scheme has a differential feature: the ratio of left and right parts of the dictionary; their location, composition and selection of register and dictionary range, subject

reflection, reflection of historical processes, the main goal and purpose of a given dictionary.

Classification of terminological dictionaries is related to their structural features and functions. The Ukrainian and Slovak translation and terminological dictionaries, published between 1946-1999, were the main object of our study, which reflected a high and dynamic level of terminological lexicography in the Slovak Republic and Ukraine.

References

- АНГЛИЦО-словацкý technický slovník. 1. diel A-J. Ochr. obal a väzbu navrhol Leodegar Horváth. Bratislava : Alfa, 1993.
- АНГЛИЦО-словацкý technický slovník. 2. diel K-Z. Ochr. obal a väzbu navrhol Leodegar Horváth. Bratislava : Alfa, 1993.
- BALLA, J. (Ed): Anglicko-slovenský terminologický slovník spoločných vyšetrováciach a liečebných zložiek. Bratislava: Print-Servis, 1998.
- HORECKÝ, J.: Základy slovenskej terminológie. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1956.
- HORECKÝ, J.: Vývin slovenskej terminológie. In: Studia Academica Slovaca. 14. Prednášky XXI. Letného seminára slovenského jazyka a kultúry / Red. J. Mistrik. Bratislava, Alfa 1985, s. 265-277.
- LEVICKÁ, J.: Terminology and Terminological Activities in the Present-Day Slovakia / Computer Treatment of Slavic and East European Languages. In: Fourth International Seminar. Proceedings. Bratislava, Slovakia, 25-27 October 2007. Ed. J. Levická, R. Garabík, p. 139-151.
- MASÁR, I.: Príručka slovenskej terminológie. Bratislava: VEDA, 1991.
- PAVEL, S., NOLET, D.: Handbook of Terminology. Translation Bureau, 2001. Available at: <http://www.translationbureau.gc.ca>
- SCHWARZ, J.: Selected theoretical and methodological problems of terminography: knowledge acquired in building the Czech terminological database of library and information science. Available at: http://knihovna.nkp.cz/english/content_20031.htm. p. 21-41.
- АНГЛО-український математичний словник. Біля 10000 термінів. Укл. Р.О.Воронка, М.І.Кратко, Є.В.Мейнарович, В.О.Павленко. Ред. І.К.Черненко К.: НВП "Дидактик", 1993.
- АНГЛО-український словник з механіки. Близько 2000 термінів. Упоряд. М.А.Павловський, В.Б.Яковенко. К.: Либідь, 1995.
- АНГЛО-український словник медичних термінів: У 2 т. / Укл. В.Й.Кресон та ін.; за ред. В.М.Запорожана та ін. Одеса, 1996.
- БОГУЦКАЯ, М., ЛАГУТИНА, А.: Терминоведение на Украине: Библиограф. указ. (1947–1980). К.: Наук. думка, 1982.
- ГЕРАСИМЧУК, Л.: Новий практичний економічний словник: англо-укр., укр.-англ.: 30000 термінів. К.: Криниця, 2003.
- КАРАБАН, В.І.: Англо-український юридичний словник: понад 75 тисяч слів та словосполучень юридичної підмови та близько 160 тисяч українських перекладних відповідників. Вінниця: Нова книга, 2004.
- КОМОВА, М.: Класифікація термінологічних словників. In: «Вісник Державного університету Львівська політехніка»: № 620. Львів: Видавництво Державного ун-ту «Львівська політехніка», 2008, с.144-148.
- КОМОВА, М.: Українська термінографія (1948-2002): Бібліограф. Покажчик. Львів: Ліга-Прес, 2003.
- КОМОВА, М.: Документознавча термінологія: Навч. посібник. Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2003.

- КОМОВА, М.: Ресурси соціальної наукової комунікації в аспекті розвитку українського термінознавства у роки незалежності України. In: Visnyk Lviv university. Ser. Journ. 2011. Is. 34. p. 116–122.
- КРИЖАНІВСЬКА, А. В. (ред.): Склад і структура термінологічної лексики української мови. К.: Наук. думка, 1984.
- КРОВИЦЬКА, О.: Сучасна лексикографія у лінгводидактичному аспекті / О. Кровицька. Available at: http://www.lnu.edu.ua/faculty/Philol/www/visnyk/50_2010/50_2010_Krovuska.pdf
- НАКОНЕЧНА, Г. В.: Українська науково-технічна термінологія: Історія і сьогодення. Львів: Кальварія, 1999.
- ПАНЬКО, Т. І., КОЧАН, І. М., МАЦЮК, Г. П.: Українське термінознавство. Львів: Світ, 1994.
- ПОЛЮГА, Л.: Проблеми української лексикографії в освітняному процесі. In: Українська мова в освіті. Зб. мат. Всеукр. наук. конф. «Українська мова в освіті». – Івано-Франківськ: Плай, 2000. С. 141–153. Available at: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Work/TK_poluha_2000_01.htm
- ПОЛЮГА, Л.: Роль української лексикографії в утвердженні національної самобутності. In: Вісник Львівського ун-ту. Серія журналістики. 2003. Вип. 23, с. 144–152.
- ПОЛЮГА, Л.: Завдання українського словництва. In: Збірник праць і матеріалів на пошану професора Івана Ковалика. Львів, 2003, с. 159–160.
- ПОЛЮГА, Л.: Погляд на українське словництво часів незалежності (1991–2001). In: Вісник нац. ун-ту «Львів. політехніка». № 465. Львів, 2003. С. 95–101.
- ПОЛЮГА, Л.: Вирішальні умови лексикографічної творчості. In: Діалектологічні студії 3. Львів, 2004, с. 85–97.
- ПОЛЮГА, Л.: Українське словництво на переломі тисячоліть. In: Українознавчі студії. Прикарпат. нац. ун-т ім. В.Степаніка. Івано-Франківськ, 2005–2006. № 6–7, с. 17–25.
- ПОЛЮГА, Л.: Основні засади словникарської праці (Роздуми лексикографа). In: Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку. 36. наук, праць, присвячених 100-річчю від дня народж. проф. С. Самійленка. Запоріжжя, 2006, с. 107–115.
- ПОЛЮГА, Л.: Здобутки і втрати української термінології та термінографії за десять років Незалежності. In: Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»: Проблеми української термінології. Львів, 2002. № 453, с. 21–24.
- ПОЛЮГА, Л. М. (ред.): Проблеми української термінології: Зб. наук. праць. Львів, 2010.
- СИМОНЕНКО, Л. О. (ред.): Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Вип. 8. НАН України. Ін-т укр. мови. К., 2009.
- СИМОНЕНКО, Л. О., СОКОЛОВА, С. О., КОРОПЕНКО, І. В.: Національні та інтернаціональні компоненти в сучасних терміносистемах. Київ, 1993.
- СОНЕВИЦЬКИЙ, Р.: Базова економічна фінансова та ділова термінологія. Англо-український словник. 5600 термінів і 800 пояснень. 2-ге вид. Тернопіль: Збруч, 2001.

Words: 5 666

Signs: 41 185 [22,88 standard pages]

Doc. Olga Ruda, PhD.

English Philology Department

Foreign Languages Faculty

Ivan Franko National University of Lviv

Universytetska st. 1, 79000 Lviv, Ukraine

olharu@yahoo.ca

Белорусский и словацкий языки в типологии славянских литературных языков

Виктория Ляшук

Аннотация

Типологическое подобие литературных языков образует общую базу для сопоставительного исследования. Изучение параметрических особенностей фольклорной сферы в славянских литературных языках связано с уточнением и дополнением типологических характеристик белорусского и словацкого языков на основании фактов их истории и их современной интерпретации.

Ключевые слова: белорусский и словацкий литературные языки, славянские литературные языки, типологический подход, традиция в языковом развитии.

В лингвистических исследованиях типологические описания, характеристики и классификации литературных языков включают разнообразные признаки, систематизированные посредством параметров, связанных с соотношениями разных языковых сфер (фольклор, диалекты, устная речь, письменная сфера), а также с функциональной спецификой, с литературным нормированием.

Белорусский язык включен в большинство из типологических группировок, однако редко служит в качестве репрезентативного восточнославянского языка, которым, как правило, избирается русский язык. На основе обобщения разных научных подходов Л.М. Шакун, рассматривая типологию восточнославянских литературных языков, говорит об “их социально-функциональной характеристике с точки зрения подобия и отличия исторического развития и употребления в определенных языковых ситуациях” (Шакун, 2001: 111). Важнейшими типологическими параметрами, по мнению названного ученого, могут служить “дифференциальные признаки (универсальные отличия), которыми определяется понятие литературного языка вообще <...>: 1) его обработанность (стандартность); 2) селекционность и регламентация в использовании присущих ему средств высказывания; 3) его наддиалектность; 4) полифункциональность (поливалентность) и 5) функционально-стилистическая вариативность” (Шакун, 2001: 111). Д. Брозович рассматривает типологические особенности славянских литературных (стандартных) языков в прямом отношении к избирательным кодификационным стратегиям, включающим: А. Способ формирования и функционирования стандартных языков; В. Характер диалектной основы стандартного языка и С. Отношение к другим стандартным языкам (Брозович, 1967: 27).

Ко всем перечисленным признакам непосредственно или опосредованно имеет отношение фольклорная сфера со специфическими «формами, способами, направлениями и механизмами влияния языка фольклора на кодификацию», при «актуализации названной этноязыковой сферы в качестве конкурентной при формировании литературного языка» (Ľašuková, 2009, 227). В типологической классификации славянских литературных языков нами выявлено пять признаков, имеющих прямое отношение к влиянию фольклорной сферы на литературный язык – в работах Д. Брозовича, Н. Толстого, С. Урбаньчика, а также выделенный нами при анализе оценки фольклора в теории культуры речи.

1.1 Язык фольклора как параметр типологической интерпретации славянских литературных языков имеет неоднозначную и в отдельных аспектах противоречивую онтологическую сущность.

1.1.1 В классификации Д. Брозовича фольклор стал параметром одного из 15-ти бинарных противопоставлений, сформулированного, на наш взгляд, недостаточно выразительно и гибко – следующим образом: *Языки с непосредственно нормированной диалектной основой ~ Языки, основа которых предварительно подверглась фольклорной стилизации* (Брозович, 1967: 23). Вызывает вопрос тезис о возможности непосредственного нормирования диалектной основы, в отношении которой в науке начиная с 60-х гг. XX в. признается наличие некоторого переходного от диалекта к литературному языку образования. С другой стороны, не имеет терминологического разъяснения и конкретного лингвистического наполнения понятие фольклорной стилизации, сформулированной как “стилистическое влияние фольклорной литературы” (Брозович, 1967: 23), поэтому этот типологический признак освещен лишь в общих чертах и требует уточнения, в частности, в отношении близкородственных белорусского и русского языков. Среди типологических характеристик отсутствует и базовый признаковый термин *диалектная основа*:

- (I) а) фольклорная стилизация: *хорвато-сербский, македонский, украинский*;
(I) б) наличие условий для стилизации: *болгарский*; (в известной мере) *русский, белорусский*.

В комментарии реализация конкурентного признака I б) отвергается: “Формирование стандарта шло другими путями. В известной мере это можно сказать и о русском и белорусском языках” (Брозович, 1967: 23). Одновременно признается факт существования фольклорного наддиалектного образования: “Фольклорные интердиалекты были известны южнославянским и восточнославянским языкам; не все они сыграли значительную роль в формировании стандарта” (Брозович, 1967: 23). Непоследовательность в интерпретации формирования белорусского литературного языка прослеживается в отсутствии упоминания о его культурном интердиалекте при интерпретации русского культурного диалекта в сопоставлении с чешским и польским, причем фольклорные и культурные диалекты представляются как взаимозаменяющие разные формы койне (Брозович, 1967, 23). Включение русского и белорусского литературных языков в одну позицию противоречит различной специфике их развития и одновременно демонстрирует достаточно распространенную практику приписывания белорусскому языку характеристик и особенностей, выявленных у русского языка, на основании близкородственности этих языков.

В белорусском литературоведении специфика постепенного перехода от копирования фольклорного текста к его творческому наследованию и наконец к индивидуально-художественному переосмыслинию показана на белорусском материале исключительно детально и широко (работы А. Макаревича, М. Тычины, В. Каваленко, В. Колесника и других). Доказанным научным фактом является формирование белорусского литературного языка посредством развития национальной художественной литературы под влиянием и при трансформации фольклорной сферы. В таком случае нельзя согласиться с отнесением белорусского языка к одной типологической группе с русским, в котором фольклорная сфера не сыграла аналогичной роли.

В русском языке, по словам В.В. Виноградова, ведущую роль исполнило городское койне. Особо оговаривается факт, что “в некоторых

странах в основу национально-литературных языковых норм оказались положенными наддиалекты, связанные с устно-поэтической традицией” (Виноградов, 1967: 62). В отношении фольклорного влияния у болгар, у которых церковь отрицательно относилась к фольклору как хранителю старинных языческих представлений, ученые отмечают, что “с его помощью легче происходит переход к новому типу культуры – культуры национальной” (Динеков, 1978: 159). Аналогичная особенность прослеживается в динамике оценки фольклорной и литературной сфер русского языка, в подходах к фольклору А.С. Пушкина, Н.А. Добролюбова, В.Г. Белинского и др.

1.1.2 Два признака, ориентированных непосредственно на фольклорную сферу, предложил Н.И. Толстой, сформулировав их более гибко и системно: 1. *Близость/отдаленность литературного языка и народно-поэтического койне*; 2. *Сильная/слабая развитость народно-поэтического койне*. В такой классификации учитывается роль фольклорной традиции в становлении национальных языков. Выстроенная последовательность имеет минимальные градационные особенности:

- (II) а) максимум: *македонский*;
(II) б) в меньшей мере: *украинский, болгарский, словацкий, белорусский, лужицкий*.

Активное этнолингвистическое изучение М. Толстым белорусского Полесья и других фольклорных ареалов свидетельствует в пользу большей достоверности его группирования. Указанный исследователь отмечает недостаточную изученность народно-поэтического (фольклорного) койне у отдельных славянских народов, которое “остается, как и язык фольклора, “белым пятном” для многих славянских этноязыковых зон” (Толстой, 1985: 18). Неразработанность проблемы определяет предварительный характер типологизации. Вместе с тем в этнолингвистических исследованиях выявлены белорусско-словацкие этнокультурные соответствия, которые интерпретируются как этнолингвистические эквиваленты (Антропаў, 2004: 76).

1.1.3 С учетом фольклорной сферы и условий ее выдвижения об исключительности белорусского языка в фольклорном художественном выражении говорит в экспрессивной форме литературоведческого исследования В. Колесник: “В конце XVII в. произошел фатальный поворот, фольклор стал главной, если не единственной, реальной формой существования и развития художественного слова. Эта была аномалия, вынуждаемая общественно-политическими обстоятельствами, а не процессами литературной жизни” (Калеснік, 1987, с. 247–248). Такая особенность сглаживается в типологическом описании *влияния фольклорной сферы* на славянские литературные языки у польского исследователя С. Урбаньчика, который выделяет на этом основании словацкий, украинский, белорусский литературные языки, говоря о диалектной и фольклорной базе, недостаточно обоснованно ограничиваясь в отношении словаков народными песнями. Сочетание фольклорной базы с накопленными традициями церковной письменности названный исследователь отмечает у болгар и сербов. В македонском литературном языке фольклорная база сочетается с неназванными точнее другими источниками. Перечисленным языкам противопоставлены русский, польский и частично чешский языки с характерной для них европеизацией (Урбаньчик, 1985: 178–179), что считаем правомерным принять за оппозицию к фольклорной базе (сфере) и предложить такое ранжирование:

(III) а) развитие фольклорной базы: *словацкий, украинский, белорусский* (при взаимодействии с диалектной базой); *болгарский, сербский* (при взаимодействии с церковной письменностью); *македонский* (при взаимодействии с другими источниками);
(III) б) европеизация: *русский, польский* и частично *чешский*.

Некоторые признаки типологического характера выявляет выделение фольклора как образца умения творчески и мастерски владеть языком, что позволяет говорить о признаком (IV) – *эталонность фольклорных текстов для письменной литературы / стилистической нормы в:*

(IV) а) эталонность фольклорных текстов: *белорусский, украинский, словацкий, сербский, хорватский*;

(IV) б) использование других эталонов – остальные языки.

Типологические признаки на базе фольклорной сферы находятся в отношениях имплицитивной взаимозависимости с остальными признаками. Структурные и социолингвистические характеристики литературного языка стали аб'ектом внимания при интерпретации типологических отличий славянских языков.

1.2. Традиция в языковом развитии как типологический признак.

Письменная традиция, параллельно с которой или (в неблагоприятных условиях) подменяя которую функционировала фольклорная традиция, при становлении литературных языков выступала образцом или отвергалась. “Отталкивание или отмежевание могло происходить от своего собственного прежнего состояния (сербский случай), от прежней диалектной базы путем ее смены (хорватский случай), от ближайшего родственного литературного языка, в состав которого он входил в роли “диалекта” (словацкий – от чешского; украинский, белорусский – от русского или древнеславянского; аналогично – македонский)” (Толстой, 1985: 22). В зависимости от связи с традицией Н.И. Толстой выделяет следующих 3 типа:

(V) а) “архаический тип”: *русский, чешский, польский*;

(V) б) “новый тип”: *сербскохорватский, словацкий, белорусский, македонский*

(V) в) “средний тип”: *славенский, болгарский, украинский, нижнелужицкий, верхнелужицкий* (Толстой, 1985: 22-23).

Отношение к традиции как типологический признак характеризуется значительно отличающимися интерпретациями. Исходной точкой Р. Оти выбирает так называемый старый литературный язык, “наиболее яркий пример простого возрождения и модернизации” которого ученый прослеживает в Чехии (Оти, 1978: 113). С противодействия традиционному национальному языку – древнеславянскому – начали свое существование болгарский и сербский литературные языки. У хорватов преобладал традиционный литературный диалект Дубровника, поэтому выбор пути создания общего литературного языка в отношении хорватов характеризуется как компромисс, а у сербов как разрыв с традицией. Модифицированное продолжение более ранних литературных языков с XVI в. отмечается у лужицко-сербского и словенского литературных языков (Оти, 1978: 114-115).

Переход словаков от традиционного чешского литературного языка к своему, словацкому, Р. Оти интерпретирует как отрицание традиции, однако названный исследователь не замечает такого перехода от польского и русского

литературных языков к своим литературным языкам у белорусов и украинцев. Между тем история белорусского литературного языка содержит однозначное указание на такое языковое взаимодействие, затрагивающее две инославянские языковые национальные традиции.

Еще в 1966 г. белорусский исследователь истории белорусского языка Л.М. Шакун выразительно разграничили статусы и функции трех славянских языков на территории Беларуси: “После объединения белорусского народа с русским в Беларусь официальным, государственным языком стал русский язык. Естественно, это существенно благоприятствовало его расширению в Беларуси в самых разнообразных сферах, начиная от государственной и религиозно-культовой и заканчивая бытовой. По-прежнему в социальных верхах широко использовался польский язык. Белорусский же язык в это и дальнейшее время в литературное употребление не допускался” (Шакун, 1966: 47). Письменная форма белорусского языка была запрещена законом, чем руководствовалась жесткая цензура.

Невозможность при формировании современного белорусского литературного языка “опираться на литературно-языковые традиции богатой белорусской письменности, которые к этому времени мало-помалу забылись” (Шакун, 1966: 50), частично компенсируется их присутствием в фольклорной сфере, которая представляет общезыковую традицию в устной форме: “Если белорусскими писателями и использовались в некоторой мере языково-изобразительные средства, созданные в предыдущие эпохи, то в основном те, которые народ сохранил в своем устном творчестве, где даже и во времена запрета писать по-белорусски развивалось и шлифовалось языковое богатство. Только устное народное творчество могло передавать литературные традиции” (Шакун, 1966: 50). В XVIII в. прослеживается действие обеих традиций – письменной и народной (фольклорной).

Регулярное использование белорусского языка вне социальной базы фольклора направляется в эстетически значимую сферу художественного отражения, однако с противоречивым статусом: используясь в существенной для кодификации образовательной сфере, белорусский язык отличался социально маркированной (ограниченной неавторитетными носителями) мотивацией, поскольку в то время по-белорусски говорили в интермедиах к школьным драмам “более низкие” персонажи. По сути, хотя белорусский язык и актуализировался в одной из существенных сфер кодификации – образовательной – без статуса авторитетности, однако можно говорить о селекции и генерализации специфики белорусской народной.

Сам XVIII в., чрезвычайно сложный для белорусской письменности, в интерпретации белорусских исследователей приобретает выразительные типологические признаки, соотносимые с украинским языком, для которого очерченный период связан с переходом на народную основу.

Отношение старого и нового белорусского литературного языка Л. Шакун определяет как стык, а не как дистанцию: “XVIII в. – это не “белое пятно” в развитии белорусской письменности, как иногда думают на основании ограниченного числа дошедших до нас письменных памятников. С одной стороны, – в это время окончательно остановилось развитие стилистико-языковых традиций древней белорусской письменности. С другой – началось развитие новых литературных жанров, с новыми приемами и способами литературного высказывания, несравненно более тесно связанными с языковым творчеством народа” (Шакун, 1984: 174). Таким образом, структурное состояние белорусского языка в XVIII в. оценивается как основа современного белорусского литературного языка.

Две рассмотренных выше самостоятельных тенденции в динамике возрождения славян в начале XIX в. – тенденция преобладания ранее установленвшегося литературного языка и тенденция его отрицания – выбраны Р. Оти в качестве типологического признака, исходя из чего на полюсах он размещает чешский и белорусский языки. В чешском языке ни один из диалектов не соответствовал задачам культурного возрождения, а язык городского населения был насыщен германизмами, “единственно возможной основой чешского литературного языка эпохи возрождения был литературный язык XVI в., язык Кралицкой Библии и произведений Д. Велеславина, который характеризовался стабильностью грамматической структуры, богатством выразительных средств, который был языком стилистически дифференцированным, языком разнообразной в жанровом отношении литературы. <...> Такой язык можно было противопоставить господствующему то время немецкому языку” (Широкова, Нещименко, 1978: 129-130). В отношении белорусского языка чрезмерно категорически утверждается (как это интерпретировал в 20-х гг. XX в. Н. С. Дурново), что “языковая традиция слабее всего проявилась у белорусов, где более старый язык был забыт” (Оти, 1978: 116). По сути же, на наш взгляд, и у чехов, и у белорусов мотивация была одинаковая – исходить из наиболее сохранившейся языковой сферы, а ею для белорусов оказался народный язык с богатым текстовым обеспечением в фольклоре, то есть в устной языковой традиции.

В “Истории белорусского литературного языка” белорусский язык также противопоставляется чешскому на аналогичном основании – обращении в конце XVIII – первой половине XIX в. к историческим памятникам прошлого при возрождении чешского литературного языка и невозможность в первой половине XIX в. использовать неизвестные и недоступные памятники белорусского языка, введенные в научный контекст в конце XIX в. (Жураўскі, 1967: 369). Однако научно спорным является утверждение об отсутствии какой-либо преемственности в старом и современном белорусских литературных языках. Л.М. Шакун, говорит об отсутствии прямой преемственности, не отрицая косвенных связей, опосредованных в структурных чертах разных сфер функционирования белорусского языка. Одним из наиболее показательных случаев является апелляция к старому белорусскому письменному языку как аргументу в поддержку современного национального литературного языка в авторском предисловии к сборнику оригинальных белорусских стихотворений “Дудка белорусская” (1891) Ф. Богушевича: “Читал я немало старых бумаг по двести, по тристо лет тому назад писанных на нашей земле и писанных большими панами да нашим языком чистейшим, как будто теперь писалось. Увидев это, я часто думал: Боже мой, Боже! Что же мы за такие обездоленные?!

<...> Или нам в конце концов только на чужом языке читать и писать можно? Это хорошо, а даже и нужно знать соседний язык, но в первую очередь нужно знать свой” (Багушэвіч, 2004: 153). Этот факт свидетельствует о включенности старого белорусского литературного языка, памятники которого активно публиковались и изучались во второй половине XIX в. как западнорусские, т.е. с редуцированной этнической принадлежностью, в процесс становления нового белорусского литературного языка, при наличии как минимум прямой концептуальной связи между ними.

С. Бернштейн в качестве литературных языков, естественно продолжающих культурные и письменные традиции предыдущих эпох выделяет русский и польский языки. Этому типу языка противопоставляется, образуя типологическую оппозицию, литературный язык с ослабленными старыми письменными традициями, который “возникал в результате

новаторской деятельности отдельных представителей славянского Возрождения. Однако и здесь полного разрыва со старыми традициями не было. Исследователи последнего десятилетия показали, что Караджич во многом следовал старому письменному языку” (Бернштейн, 1978: 110). В подходе С. Берштейна названные им русский и польский языки занимают полюс и противостоят распологаемому на другом полюсе сербскому языку. У В.В. Виноградова полюс минимума отведен иным языкам, “развитие которых в качестве литературных было прервано, и поэтому возникновение соответствующих национальных литературных языков (более позднее, чем у древнеславянских народов) привело также к разрыву со старописьменной (или более поздней традицией) – это белорусский, македонский” (Виноградов, 1978: 291). Считаем, что параллельность развития современного белорусского языка с украинским языком прослеживается после снятия в Царской России официального запрета на белорусский письменный язык, – с 1905 г., когда появилась возможность белорусский письменный язык открыто, без опасности быть арестованным, развивать.

1.3 Типологические признаки литературного языка, связанные с орфографической системой

Орфографическая система выступает интегральным признаком литературного языка, зависимым от развития его письменной формы. Выбор фонетического принципа орфографии прослеживается при использовании В. Караджичем концепции Е. Копитара с целью возвысить народный язык до литературного. Фонетический принцип орфографии предложил в качестве типологического признака литературно-языковых традиций Г. Цыхун, дополнив, таким образом, третьим типом взаимодействия славянских литературных языков два обобщенных типа, предложенных Н. Трубецким (языки с церковнославянской и языки с польско-чешской традициями). В основе типологического подхода лежит тезис о том, что “литературные языки могут взаимодействовать и с несоседними языками путем перенимания моделей (образцов) развития” (Цыхун, 2003: 3). Такой признак презентует типологическую традицию. На основе принадлежности к определенной традиции развития выявлены следующие группировки:

- (VI) а) церковнославянская традиция: *русский, болгарский*;
- (VI) б) польско-чешская традиция: *польский, чешский, словацкий, верхнелужицкий, нижнелужицкий, украинский*.
- (VI) в) типологическая литературно-языковая традиция: *сербский, белорусский, македонский* (Цыхун, 2003: 21), [*словацкий – 1787–1852*] (концепции Штура и Бернолака).

В отношении словацкого языка нами сделано уточнение с учетом существования в его истории периода действия фонетического принципа, с которого начиналась кодификация национального литературного языка. Фонетический принцип выбрали оба словацких кодификатора – сначала А. Бернолак (кодификация 1787 г.), а затем и Л. Штур (кодификация 1844–1852 гг.). Эти кодификаторские концепции некоторое время конкурировали. Р. Оти оценку фонетического принципа, предложенного Л. Штуром, передал аксиологической эмоциональной атрибуцией *блестящий* (*Stur's brilliant phonetic orthography*) (Auty, 1968, с. 93). Замена принципа произошла конвенционально, путем введения дополнительных букв для передачи фонологических признаков (разработали М. Гаттала и М. Годжа – реформенный

период 1852–1863 гг.) – “úprava sa týkala aj oslabenia vplyvu výslovnosti pri písaní gramatických tvarov <...> dohodou z 21.10.1851 sa formálne stranka slovenčiny priblížila ortografickým sústavám ostatných slovanských jazykov <...>” (Žigo, 2005: 266, 272). Цель таких орфографических изменений С. Цамбел интерпретирует как, во-первых, уменьшение отличий между предыдущим письменным языком (им был частично измененный словакизированный чешский письменный язык – *sllovakizovaná čeština*) и, во-вторых, интегрирование носителей разных словацких диалектов (Czambel, 1903, с. 197–198). Таким образом, в начальный период своего развития словацкий язык в обеих конкурентных кодификациях соответствует типологической традиции. Это факт мы зафиксировали посредством указания словацкого языка и в составе третьей группы – (VI в).

В свою очередь, в истории белорусского языка Г. Цыхун отмечает также период церковнославянской традиции (ярко выраженной в деятельности Ф. Скарыны) и чешско-польской, “которая во многом предопределила пути формирования старобелорусского литературного языка и постепенно угасла вместе с ним” (Цыхун, 1988: 29). Эти традиции при кодификации не были влиятельными.

Две кодификации, или замена одной кодификации другой как специфическое и показательное в языковом развитии Словакии выделяет Р. Оти. Первый кодификатор (1790) Антон Бернолак не достиг всеобщности кодификации, поскольку не был поддержан евангелистами, пользующимися при богослужении словакизированным чешским языком. Следующий кодификатор (1845) Людовит Штур изменил базу (с западной Словакии на центральную – слв. *stredoslovenský areál*) и источники кодификации (с книжных на народно-диалектные, фольклорные), что в орфографии нашло косвенное выражение. В белорусском языке в сферу конкуренции вошли 2 графических системы – кириллица и латиница, от которых зависела орфография. Показательны также попытки в 20-е гг. ХХ в. полемика о введении латиницы или проект введения в кириллическую графику элемента латиницы – *j*, оставшийся без реализации.

1.4 Языковые ситуации и нормативные стили в типологической группировке славянских литературных языков

Диалектная сфера, социолингвистические условия и специфика нормирования относятся к устойчивым типологическим характеристикам, из которых исходят Н.И. Толстой, Н.Б. Мечковская, В. Барнет, Э. Горак. Их классификации частично пересекаются.

Использованные Н.И. Толстым набора признаков *наличие / отсутствие диалектной базы; близость / отдаленность* литературного языка от диалектной базы; *сильная / слабая* раздробленность и дифференциация диалектов; *территориальный (сельский) диалект /городской диалект (койне)* в качестве базы литературного языка привели к следующему ранжированию:

- (VII) а) почти полное отсутствие диалектной базы: *польский*;
- (VII) б) значительная отдаленность от диалектной базы: *русский, чешский, славенский*;
- (VII) в) максимум приближенности к диалектной базе: *сербскохорватский*;
- (VII) г) другие языки, постепенно приближающиеся к максимуму (Толстой, 1985: 16–17) [болгарский, македонский, лужицкий у большей мере, чем *русский*; *словацкий, белорусский*]

Необходимо подчеркнуть, что для белорусского и словацкого литературных языков выступают одинаковыми не только фокус диалектной базы – центральнобелорусские и среднесловацкие диалекты, но и сдвиг в их направлении соответственно от юго-западных (белорусских) и южных (словацких) диалектов.

Наличие устно-бытовой разновидности в качестве типологического признака Н.И. Толстой относит к новым явлениям и выделяет языки с давней книжной традицией, указывая, однако, на градационность этих образований:

(VIII) а) наиболее ярко выражена: *чешский*;

(VIII) б) наблюдается: *русский, польский, частично словенский* (Толстой, 1985: 18).

(VIII) [в] все остальные (*белорусский, словацкий, украинский, болгарский, македонский* и др.).

Таким образом, в обеих классификациях наблюдается перераспределение в первых двух типах польского и чешского языков. Позиция словацкого и белорусского языков устойчива в наборе, и сменяется по степени проявления в отношении максимума.

1.5 Типы языковых ситуаций и нормативно-стилистических систем

Рассмотренные выше признаки получили типологическую интерпретацию в исследовании Н.Б. Мечковской, которая использовала в типологии синхронический и диахронический планы посредством соотнесения литературного языка с другими разновидностями общенародного языка, опираясь на подходы и работы Н.И. Толстого (Мечковская, 2003: 105–128). По выделенным ею наборам дифференциальных признаков для социальной характерологии славянских литературных языков проведено 5 ранжирований (группировки VII–XI).

1.5.1 По степени диалектного разнообразия:

(XI) а) максимум диалектных отличий: *словенский*;

(XI) б) минимум диалектных отличий: *русский*;

(XI) в) компаративная презентация – диалектные отличия больше: в *украинском* по сравнению с *белорусским*; в *польском* по сравнению с *чешским* и *словацким*; в *хорвацком* по сравнению с *сербским* и *болгарским* (Мечковская, 2003: 108).

1.5.2 Отдаленность диалектов от литературного языка:

(X) а) максимум: *чешский*;

(X) б) меньше – *польский*; еще меньше – *болгарский, словенский, русский*;

(X) в) зависимость от глубины дифференцирования диалектного ландшафта: *словацкий, белорусский, сербский, хорватский* (Мечковская, 2003: 110).

1.5.3 Конкуренция наддиалектных письменных образований в историческом ракурсе:

(XI) а) минимум: *русский*;

(XI) б) больше минимума: *чешский, польский, болгарский, словенский, хорватский, украинский*;

(XI) в) региональные узусы не обозначены: *белорусский, словацкий, македонский* (Мечковская, 2003: 110–111).

1.5.4 “Возраст” и степень традиционности современного литературного языка

Эта позиция раскрывается через детальное рассмотрение фактов письменной сферы языка. Обобщаются следующие параметры – “возраст” современного литературного языка; степень традиционности; начало использования письменности на территории современного народа; первые письменные памятники на праязыке конкретных этносов; первые памятники литературного этнического языка; время первой кодификации современных этнических литературных языков:

(ХII) а) максимум традиционности: *чешский, русский, польский, словенский, верхнелужицкий*;

(ХII) б) меньше максимума традиционности: *болгарский, вуковский сербскохорватский* в отношении сербского языка XVII – начала XIX в.; *хорватскохорватский* в отношении илийской-хорватской традиции;

(ХII) в) минимум традиционности: *украинский, белорусский, словацкий, македонский* (Мечковская, 2003: 117).

1.5.5 Непрерванность / прерванность литературно-письменной традиции

Элементарный признак традиционности литературного языка интерпретируется Н. Мечковской в соотнесенности с оппозиционным признаком – прерванная традиция ранней письменной культуры (ХIII), наблюдаемая в истории белорусского, украинского, чешского, болгарского, сербского, хорватского, словенского народов: “Однако возрождение славянских литературных языков не было возобновлением прежних нормативно-стилистических систем (за исключением чешского языка). Возрождавшиеся литературные языки опирались на живую народную речь, на язык новой литературы и публицистики. С этим связана их большая близость к народной речи, большая терпимость к диалектизмам, однако вместе с тем и некоторая ограниченность, суженность стилистического диапазона” (Мечковская 2000: 172):

(ХIII) а) непрерывная традиция: *русский; польский;*

(ХIII) б) [прерванная традиция с переходом к народному языку]: *белорусский, украинский, болгарский, сербский, хорватский, словенский;*

(ХIII) в) [прерванная традиция с возвращением к старому языку]: *чешский.*

Не можем согласиться с утверждением насчет суженности стилистического диапазона, поскольку он расширяется в процессе языкового развития, скорее можно вести речь об окрашенности стилистического регистра или об отличии общих языковых средств по стилистической маркированности.

1.5.6 Разговорная сфера как объект типологии включает обращении к типологии разговорности. Типологическую классификацию славянских литературных языков на основании соотношения коммуникативной сферы языковых разновидностей в функциональных традициях Пражского лингвистического кружка предложил В. Барнет (Barnet, 1977). Типологию чешский лингвист выявляет, исходя из понятия *языковая ситуация*: „Na příkladech jazykové situace některých současných slovanských jazyků ukážeme, že tímto útvarem mohou být v jednotlivých jazycích různotvary různého statusu v rámci jazykového celku. Všimneme si, jakými různotvary je obsazována s f é r a b ě ž n ě d o r o z u m í v a c í h o s t y k u (Barnet, 1977: 342). Во внимание берется исключительно устно-бытовая сфера общения,

проанализированная в предыдущих типологиях в наборе с другими признаками. В сфере устной бытовой коммуникации отдельные славянские языки отличаются типологически разными функционально-языковыми средствами, представляющими собой 1) особую разновидность языка; 2) интердиалектное образование; 3) разговорный язык или 4) разговорность, направленную на диалектную речь, что определяет выделение следующих 4 типов:

- (XIV) а) ориентированная на коммуникацию особая разновидность языка: *русский; польский; украинский*;
- (XIV) б) выравнивание литературного разговорного и диалектного языка: *словацкий, болгарский, сербский, белорусский, македонский*;
- (XIV) в) интердиалектное образование: *чешский, словенский*;
- (XIV) г) формирование разговорно-бытовой сферы: *верхнелужицкий язык*;
- (XIV) д) сочетание элементов типов (XIV а) и (XIV б): *хорватский язык*.

В качестве отдельных типов, задолго до разделения сербско-хорватского литературного языка, сербский язык присутствует в указанной работе.

С социально-типовыми языковыми ситуациями названный лингвист связывает определенные коммуникативные сферы.

1.6 Белорусский и словацкий языки в других типологических наблюдениях и характеристиках

Типология славянских литературных языков не получила еще законченной детальной систематизации. Приведенные выше типологические признаки относятся к наиболее полно разработанным или отражают тенденцию к достаточному описанию. Вместе с тем, конкретную научную ценность имеют типологические характеристики нескольких языков, свидетельствующие о их типологической близости или удаленности во фрагменте межъязыковых связей. Белорусский язык часто включают в типологическое описание путем сравнительной презентации, где он занимает устойчивые позиции с меньшей степенью проявления признака и включается в постоянные параллельные связи с ограниченным числом языков. Он фактически не занимает позиции *минимума* (кроме минимума традиционности в подходе Р. Оти) и *максимума*. Так, по признаку *влияние надэтнического языка (церковнославянского или латинского)* (XV) белорусский язык противопоставляется близкородственному украинскому языку, который часто по другим признакам входит в одну с ним группу. Максимум тут занимают языки, постоянные в этой позиции:

- (XV) а) максимум церковнославянского влияния: *русский* (языковой фонд сферы культуры); *болгарский* (языковой фонд бытовой сферы);
- (XV) б) компаративная презентация церковнославянского влияния: *украинский* больше, чем *белорусский*;
- (XV) в) максимум влияния латыни: *польский*, затем *чешский* (Мечковская 2003: 117].

Группировка по признаку *влияние инославянских языков* (XVI) показывает устойчивость типологической позиции белорусского языка и подвижность позиций украинского языка по сравнению с группировкой (XV). Одновременно здесь присутствует параллельность позиции белорусского и словацкого языков:

- (XVI) а) максимум влиятельности: *русский*;

(XVI) б) компаративная презентация инославянского влияния: *польский* на *белорусский* и *украинский*; *чешский* на *словацкий*; *сербский* на *македонский* (Мечковская, 2003: 119).

Признак (XVII) *игнорирование в качестве отдельного языка* выделяет (XVII) а) *белорусский, украинский* (в Российской Империи), *серболужицкий* (в Германии 1933–1945) (Мечковская, 2003: 119); добавим – *словацкий* (в Австро-Венгрии);
(XVII) б) [*признание в качестве отдельного языка*] – все остальные языки.

Оптимальный фактор признания языка связан с наличием государственности и титульного этнонима. Отсутствием этого фактора объясняются “колебания в обосновании словацкого литературного языка в XVIII–XIX вв.” (Хамм, 1978: 104). В этом аспекте словацкий язык выделяется среди других славянских языков: “Только в одном случае, а именно в Словакии, общеупотребительный славянский письменный язык базировался не на локальном диалекте или интернациональном церковнославянском, а на культурно-авторитарном языке соседей – чешском, который был “просто более высокой формой народного языка” (Оти 1978: 112–113). При возрождении в связи с задачей просвещения простого народа, естественно, встала задача словацкого литературного языка, поскольку чешским языком владело только образованное население. Это положение также необходимо отметить в отношении белорусского и украинского языков, считавшихся в Российской Империи диалектами русского литературного (единственного государственного) языка.

Показательным типологическим признаком, в значительном количестве случаев связанным с языком фольклора, является *динамика и последовательность развития стилей литературного языка* (XVIII), при описание которого требуется обобщить многочисленные наблюдения теоретиков литературного языка, типологов, историков языка, а также стилистов.

Во время славянского возрождения процесс языкового (стилистического) развития характеризуется определенной последовательностью в освоении отдельных языковых сфер (функциональных стилей), начинается с художественной литературы, “вслед за языком художественной литературой постепенно начинает формироваться язык науки, публицистики, экономики. В этом отношении впереди идут славяне Австро-Венгрии, значительно отстают от них славяне Турции” (Бернштейн, 1978: 111). Аналогичным образом проходило становление литературного языка в Словении (Horák, 2003: 153). В отношении Словакии было бы правомерно говорить о первичности публицистической сферы, учитывая присутствие элементов публицистики в текстах научного характера, в частности, в работах Л. Штура и его соратников и учеников (штуртовцев).

Несколько иная последовательность наблюдается в украинском и белорусском литературных языках, которые “закрепились сначала в художественной литературе, затем распространились на жанры публицистической и научной прозы и лишь впоследствии – на разновидности прозы официально-документальной и производственно-технической” (Виноградов 1967: 64]. В XIX в. белорусское книгопечатание ограничивалось художественной литературой и в некоторой мере публицистикой. В художественной литературе конца XVIII – первой половине XX в. ”источником изобразительных средств для ее создателей являлся почти исключительно язык фольклора и бытового говора деревни” (Шакун, 1966: 49).

Таким образом, на основании обобщения замечаний, касающихся динамики и последовательности в развитии стилей литературного языка выстраивается несимметричная группировка, дифференциальными средствами которой могут выступать 2 первых члена в последовательности развития стилей:

(XVIII) а) Последовательность начинают художественный и научный стили: чешский, сербский;

(XVIII) б) публицистический и научный стили: словацкий;

(XVIII) в) художественный и публицистический: белорусский, украинский.

Отличие между белорусским и украинским языком связано с зависимым от признака государственного единства признаком литературно-языкового единства: “Украинский литературный язык второй половины XIX – начала XX ст. не был единым на всей территории расселения украинской нации, расчлененной между Россией и Австро-Венгрией: в основе языка восточноукраинских и западноукраинских писателей лежали различные диалектные базы и различные языковые и литературные традиции. Отсюда – отсутствие единых общеобязательных норм украинского национального литературного языка в эту эпоху” (Виноградов, 1967: 63).

Прямое сравнение белорусского языка со словацким проводит английский ученый Р. Оти. Избранный им комплексный признак *языковая ситуация и языковая традиция во время возрождения* (XIX) интерпретируется, однако, с отрицательным результатом: “На первый взгляд можно было бы сравнивать словацкую языковую ситуацию с ситуацией возрождения в XIX в. белорусского языка”. Основанием для такого утверждения служат исторический и диалектный аспекты. Диалектный аспект при этом имеет значительный отступ во времени (как упоминалось выше, историк белорусского языка Л.М. Шакун структурную основу литературного языка хронологизирует XVIII веком): “Современный белорусский язык, полностью развившийся только в советский период, но своим происхождением и структурным принципам обязанnyй второй половине XIX в., имеет твердым основанием народные диалекты” (Оти, 1978: 115). Исторический аспект категорически и неправомерно (в духе распространенных априорных мнений) дистанцируется от современного состояния: “Хотя канцелярский язык Великого Княжества Литовского начала нового времени представлял собой сплав церковнославянского и народного элементов, он не сыграла заметной роли в формировании белорусского современного литературного языка” (Оти, 1978: 115). Типологический вывод включает расширение заявленной оппозиции *возрождение / создание национальных литературных языков*: “Однако здесь не было умышленного отрицания, как в случае с сербским и словацким. Это объясняется тем, что связь с более старым языком была утрачена. Таким образом, белорусский язык представляет собой скорее пример создания языка, чем его возрождения” (Оти, 1978: 115). В белорусском языкоznании интерпретация связи между старобелорусским письменным языком и современным белорусским литературным языком ограничена, её утрата касается графико-орфографических особенностей. Механизм образования белорусского и словацкого литературных языков в обеих частных лингвистиках (Л. Шакун, Л. Бартко, Я. Качала, П. Жиго и др.) определяется термином *повышение статуса* (народного языка до литературного языка). Сопоставляя обоснование перерыва традиции в подходах А.И. Журавского, авторов второго тома “Истории белорусского литературного языка” (1968) И.И. Крамко, Е.И. Янович, Е.К. Юревич и позднейшие доказательства лексической и грамматической преемственности на

верифицированном фактическом материале в исследованиях А.Я. Баханькова, В.В. Аниченко, украинского лингвиста В.М. Русанивского; принимая во внимание изучение языка интермедией XVIII в. Л.М. Шакуном, современное белорусское языкознание стоит на позиции существования преемственности между старым и новым белорусским литературным языком. Учитывается также признанное всеми языковедами доказательство Е.Ф. Карским статуса самостоятельного белорусского языка на основании высокой концентрации ярких черт белорусских наречий в языке древних письменных памятников западно-русских земель. В связи с этим признается факт его возрождения с участием народного языка и фольклора. Необходимо сказать также о концептуальной значимости, то есть антологической преемственности, факта существования старобелорусского письменного языка – престижного, официального в Великом Княжестве Литовском, что служило весомым доводом для необходимости иметь в белорусском языке (вернуть ему) письменную форму и тем самым кодифицировать его.

Выразительный типологический признак, объединяющий только белорусский и словацкий языки, анализирует на основе ареальных данных Г. Цыхун – их *“срединное” размещение среди других языков в современном славянском мире* (XX) по чисто внешнему географическому фактору, определяющему внутреннее типологическое подобие (Cychun, 1999: 191-195], в результате которого “факты словацкого литературного языка, касающиеся его кодификации и особенно локализации его ареальной базы, очень точно соотносятся с соответствующими фактами белорусского литературного языка” (Cychun, 1999: 191].

1.7 Рассмотрение славянских языков по типологическим признакам, отраженным в типологических группировках разных ученых, показывает особенно частое размещение на одинаковой позиции белорусского и словацкого языков. Одновременно по некоторым признакам они занимают параллельные позиции относительно языков постоянно соотносимых в типологии (относительно близкородственного русского (чаще) или контактного донорского польского – белорусский язык и относительно чешского – словацкий).

Типологические признаки, связанные с фольклорной сферой находятся в отношениях взаимозависимости с остальными признаками и в своей совокупности являются обоснованием для парного типологического изучения белорусского и словацкого языков.

Литература

- AUTY, R. The Significance of Orthographical Innovations and Controversies among Western and Southern Slavs in the Period of the Slavonic National Revival. In: VI. Mezinárodní sjezd slavistů v Praze: Resumé přednášek a příspěvků a sdělení. Praha: Nakladatelství Československé akademie ved ACADEMIA, 1968, S. 93.
- BARNET, V.: Vztah komunikativní sféry a různotvary jazyka v slovanských jazycích (K sociolinguistické interpretaci pojmu jazyková situace). In: *Slavia*, 1977, roč. XLVI, sešit 1, s. 337-347.
- CYCHUN, H.: У справе лексічнай нормы ў славацкай мове. In: *Odrodzenie narodowe w Czechach i na Słowacji: Księga ku czci Prof. Zdzisława Niedzieli*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Pod redakcją Haliny Mieczkowskiej – Terezy Z. Orłoś, 1999, s. 191-195.

- CZAMBEL, S.: Slováci a ich reč. Budapešť: Dvorná kníhtlač. Viktora Hornýánskeho, 1903. 271 s.
- HORÁK, E.: Kodifikácia spisovnej slovenčiny z aspektu kodifikačných procesov južnoslovanských spisovných jazykov. In: XIII. Medzinárodný zjazd slavistov v Ľubľane. Príspevky slovenských slavistov. Bratislava : Slovenský komitét slavistov, Slavistický kabinet SAV, 2003, s. 151-161. ISBN 80-968971-2-8
- ĽAŠUKOVÁ (ЛЯШУК), V. Folklórny vektor v kodifikácii bieloruského a slovenského jazyka. Prešov: FF PU, 2009. 308 s. ISBN 978-80-555-0079-9
- ŽIGO, P.: Štúrova kodifikácia spisovnej slovenčiny a jej reforma. In: Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 5, s. 265-275. ISSN 0037-6973
- АНТРОПАЎ, М. П.: Аб этнолінгвістичнай эквівалентнасці ў славянскіх некантактуючых арэалах (беларуска-славацкі аспект). In: O спољных характеристиках в славянско-белорусских взаимоотношениях: Зборник материалов из конференции «Славяно-белорусские взаимоотношения» (12. ноября 2004). Бanská Bystrica: Філологічна факультет Універзитету Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2004. с. 75-84. ISBN 80-89183-12-3
- БАГУШЭВІЧ, Ф.: *Творы*. 2-е выд. Мінск: Мастацкая літаратура, 2001. 206 с. ISBN 985-02-0512-1
- БЕРНШТЕЙН, С. Б.: Культурный язык – письменный язык – литературный язык. In: Славянские культуры в эпоху формирования и развития славянских наций XVIII–XIX вв. Москва: Наука, 1978, с. 106-111.
- БРОЗОВИЧ, Д.: Славянские стандартные языки и сравнительный метод. In: Вопросы языкознания, 1967, č. 1. č. 3-33.
- ВИНОГРАДОВ, В. В.: Литературный язык. In: ВИНОГРАДОВ, В. В.: История русского литературного языка: Избранные труды. Москва: Наука, 1978, с. 288-297.
- ВИНОГРАДОВ, В. В.: Проблемы литературных языков и закономерностей их образования и развития. Москва: Наука, 1967. 134 с.
- ДІНЕКОВ, П.: Болгарский фольклор и проблемы национальной культуры. In: Славянские культуры в эпоху формирования и развития славянских наций XVIII–XIX вв. Москва: Наука, 1978, с. 154-159.
- ЖУРАЎСКІ, А. І.: Гісторыя беларускай літаратурнай мовы. Т. 1. Мінск: Навука і тэхніка, 1967. 372 с.
- КАЛЕСНІК, У. А.: Тварэнне легенды. Мінск: Мастацкая літаратура, 1987. 431 с. Мечковская 2000
- МЕЧКОВСКАЯ, Н. Б.: Общее языкознание: Структурная и социальная типология языков: Учебное пособие. Минск: Амалфея, 2000. 368 с. ISBN 985-441-144-3
- МЕЧКОВСКАЯ, Н. Б.: Типы языковых ситуаций и нормативно-стилистических систем в социальной характерологии славянских языков. In: Мовазнаўства. Літаратура. Культуралогія. Фальклорыстыка: XIII Міжнар. з'езд славістаў (Любляна, 2003): Даクл. бел дэлегацыі. Мінск: Беларуская навука, 2003, с. 105-128. ISBN 985-08-0561-7
- ОТИ, Р.: Традиция и инновация в развитии славянских литературных языков. In: Славянские культуры в эпоху формирования и развития славянских наций XVIII–XIX вв. Москва: Наука, 1978, с. 112-116.
- ТОЛСТОЙ, Н. И.: Славянские литературные языки и их отношение к другим языковым идиомам (стратам) (опыт сравнительного рассмотрения). In: Функциональная стратификация языка. Ред. М. М. Гухман. Москва: Наука, 1985, с. 9-24.
- УРБАНЬЧИК, С.: Закономерности возникновения и развития славянских литературных языков. In: Славянские культуры и мировой культурный процесс:

- Материалы Междунар. Науч. Конф. ЮНЕСКО. Редкол. С. В. Марцелев et al. (28.09–1.10.1982, Минск). Минск: Наука и техника, 1985. с. 175–179.
- ХАММ, Й.: Основные закономерности формирования и развития славянских литературных языков и их вклад в национальную и мировую культуру. In: Славянские культуры в эпоху формирования и развития славянских наций XVIII–XIX вв. Москва: Наука, 1978, с. 102–105.
- ЦЫХУН, Г. А. Водгулле Вукавых реформ у Беларусі і Македонії. In: Веснік Беларускага дзяржаўнага універсітэта, серыя IV: Філагогія. Журналістыка, 1988, № 2, с. 27–29. ISSN 0372-5375
- ЦЫХУН, Г. А.: Міжславянскае моўнае ўзаемадзеянне (сацыякультурны аспект.). Мінск : НАН Беларусі, 2003. 22 с.
- ШАКУН, Л. М.: Гісторыя беларускай літаратурнай мовы. Мінск: Вышэйшая школа, 1966. 83 с.
- ШАКУН, Л. М.: Карапі роднай мовы. Выбраныя працы па гісторыі беларускай мовы. Мінск, 2001. 205 с.
- ШИРОКОВА, А. Г. – НЕЩИМЕНКО, Г. П.: Возрождение чешского литературного языка как необходимый компонент чешской нации. In: Славянские культуры в эпоху формирования и развития славянских наций XVIII–XIX вв. Москва: Наука, 1978, с. 128–133.

Words: 5 794

Signs: 47 923 [26,62 standard pages]

Doc. Viktoria Liashuk, CSc.

Katedra ruského jazyka a kultúry

Pedagogická fakulta

Katolícka univerzita v Ružomberku

Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok

viktoria.liashuk@ku.sk

Comparatismo literario e interartístico: *la crucifixión de Issenheim* vista por Joris-Karl Huysmans y José Ángel Valente*

Raúl Fernández Sánchez-Alarcos

Resumen

Este trabajo examina unos textos de Joris-Karl Huysmans y José Ángel Valente desde una perspectiva comparativa. Estos textos tienen como objeto un mismo asunto: la crucifixión de Issenheim de Grünewald. Se analizan las condiciones de recepción que propician ambas interpretaciones. En el caso de Huysmans, su visión está determinada por las corrientes estéticas modernistas de finales del siglo XIX abiertamente antirrealistas; de ahí que destaque el naturalismo espiritualista del Cristo de Grünewald. Respecto a la lectura de Valente, se analiza su relación con el pensamiento de Benjamín y cómo su interpretación de la pintura de Grünewald parte de su propia concepción poética.

Palabras clave: Huysmans, Valente, Grünewald, modernismo, poesía esencialista

---

Este trabajo se inscribe dentro del comparatismo literario: examina unos textos de Joris-Karl Huysmans y José Ángel Valente, autores no coetáneos pero que bien se les puede considerar como contemporáneos dado que ambos son escritores caracterizados por su modernidad¹¹. Los textos que voy a analizar e interpretar parten de la misma fuente de inspiración: la crucifixión del retablo de Issenheim de Grünewald. Este motivo sitúa también esta reflexión en el ámbito interartístico, pues se trata de comentar la relación entre unos textos y una pintura. De ahí que este trabajo haya de transitar, en consecuencia, entre el análisis interliterario y la necesaria especulación estética dentro del marco general de la Teoría del Arte (GUILLÉN, 2005: 127).

Del cotejo de las lecturas de Huysmans y Valente del Calvario de Issenheim se infieren dos puntos de vista diferentes, dos sensibilidades que acusan – no podía ser de otra forma – condiciones propias de recepción. Representan un paradigmático ejemplo de apropiación desde la concepción de la moderna hermenéutica. Una de sus premisas fundamentales nos dice que toda obra trasciende sus condiciones de producción para proyectarse en el tiempo hacia condiciones indeterminadas de interpretación. Se trata, por tanto, de determinar las condiciones básicas desde las que se efectúa la recepción de la obra de Grünewald por parte de Huysmans y Valente respectivamente, y no tanto sus condiciones de producción, que interesan sobre todo al historiador del arte. Esta comunicación es una modesta contribución a este respecto.

Como presupuesto teórico, partimos de Claudio Guillén cuando sostiene que la investigación interartística no remite en principio a presupuestos teóricos alejados del comparatismo literario, pues “... los signos artísticos forman parte de esos mundos a los que responde la palabra del escritor” (2005: 124). Es decir, las manifestaciones artísticas forman parte del extenso universo de referencias culturales con el que el escritor establece diálogo intertextual, puesto que lo que precisamente caracteriza al

---

* Este trabajo se presentó en el I Congreso Internacional de la Asociación Española de Teoría de la literatura (ASETEL), Granada, 26-28 enero de 2011.

¹¹ Empleo el concepto de ‘modernidad’ según la caracterización que de dicho término establece Nil Santamaría Tió (2002).

hecho literario es su remisión a múltiples y variadas fuentes de la realidad (GUILLÉN, 2005: 126). Cabe, por tanto, argüir la existencia, en términos semióticos, de un hipercódigo del que parten todos los sistemas artísticos aunque difieran en sus lenguajes. En este caso, se confronta una figuración narrativo-verbal con una narrativo-pictórica (RISCO, 1982: 162).

Este hipercódigo es de naturaleza antropológica y misión del arte ha sido y será siempre ser su instrumento de mediación a través de la representación artística. Antonio García Berrio, por ejemplo, al ocuparse de los mitos en relación con el fenómeno de la ficción afirma que “... los mitos representan y configuran espacios imaginarios de necesidad antropológica, vinculados a dominios necesarios universales de la representación del mundo” (1989: 342). El motivo de la Crucifixión de Cristo posee, no cabe duda, una profunda y trascendente dimensión mítica, tanto por su consideración religiosa como por provenir de un texto – la Biblia – que tiene en la cultura Occidental carácter fundacional (MESCHONNIC, 1999). Por ello, los hombres de todas las épocas, sea cual sea su horizonte de expectativas, se han sentido atraídos por este asunto “...casi con abstracción del texto artístico concreto que se le ofrezca” (GARCÍA BERRIO, 1989: 342). En este análisis comparativo me interesa, por tanto, destacar las variantes que representan las lecturas de Huysmans y Valente respecto al marco contextual de ficción cultural que representa el Cristo crucificado. Así se podrá verificar el grado de interés o desinterés de estos receptores sobre dicho marco, pues en cada periodo histórico se efectúa siempre un desvío del foco de atracción; se mantienen temas, se desestiman o se actualizan otros nuevos. Aquí carece de importancia el género literario específico; me interesan estos textos en cuanto a la ficcionalidad que representan en el sentido que da García Berrio a esta noción cuando cuestiona la acepción tradicional de la ficción literaria “... como la única dirección posible de la construcción ficcional de discursos.” (1989: 344). Para García Berrio, la ficcionalidad, en cuanto modo eficiente de aprehensión de la realidad, debe alcanzar “... tanto a la ficción fantástica de naturaleza irrealista como a la condición constitutivamente ficcional del modelo de todo discurso diferido literario” (1989: 344).

1. La crucifixión de Issenheim vista por Huysmans

El texto “Les Grünewald du musée de Colmar” incluido en el libro *Trois Églises et trois Primitifs* se publicó póstumamente en 1908¹². En este trabajo el escritor francés analiza, entre otras obras, el famoso retablo que por encargo de la abadía de Issenheim ejecutara el pintor, llamado por la tradición Grünewald, y que en su panel central contiene su famosa crucifixión (MAX VOGT, 1982). Sin embargo, por tratarse de este motivo se hace necesario tener presente otra obra de Huysmans mucho más conocida; me refiero a la novela *Là-bas* de 1891 (en español, *Allá lejos*), perteneciente al periodo en el que su autor había abandonado ya el naturalismo para entregarse al cultivo de un misticismo decadentista típicamente finisecular. En esta novela también se describe una crucifixión de Grünewald, pero no es la de Issenheim, sino la del Cristo de Karlsruhe. La fama, empero, tanto de la novela como del retablo,

¹² Citaremos esta obra por la primera edición de 1908 por encontrarse digitalizada en la red, lo que facilitará su consulta al lector interesado. De esta obra, no traducida al español, existen las siguientes ediciones en francés: J. K. Huysmans, *Oeuvres complètes de J. K Huysmans*, Genève, Slatkine Reprints. V. XI, 1972; *Trois primitifs*, Paris, Hernann, 1988 y *Trois primitifs: Les Grünewald du musée de Colmar, le Maître de Flémalle et la Florentine du Musée de Francfort-sur-le-Mein*, Houilles, Manucius, 2006.

hoy en el museo de Colmar, ha provocado en ocasiones alguna asignación equívoca¹³. Si bien los dos Cristos guardan mucha semejanza, la composición de ambas pinturas difiere sustancialmente y, por ende, su sentido.

El texto de Huysmans se puede definir como un ensayo sobre arte, que, como apuntaba, se escribe bajo la corriente literaria del modernismo de finales del siglo XIX (GUTIÉRREZ GIRARDOT, 1983). Esto significa, respecto a los géneros literarios, que estos ya no poseen un estatus normativo preciso, sino que propenden a la fusión híbrida o fronteriza o a difuminar sus límites, pues se impone la manifestación de un arte vivencial, de carácter posromántico. De ahí que el género se supedite al ideario estético e ideológico tal como se da en la novela modernista y en las propias novelas de Huysmans, *A rebours* y *Là-bas*¹⁴, escritas durante este periodo (MEDRANO DORANTES, 2008: 88). En éstas, Huysmans asume una de las posiciones más paradigmáticas del arte y la literatura de fin de siglo: la reivindicación antirrealista y antipositivista del arte medieval en contraposición al arte clásico tradicional. Así surge, tal como se enuncia en el título del libro que comentó, la conceptuación de “primitivo” como categoría estética. Y ésta se entiende como la cristalización de un arte espiritual y primigenio no contaminado por el clasicismo racionalista y donde la obra de arte trascienda la categoría estética clásica de lo bello para situarse en el plano de lo sublime o de lo siniestro (TRÍAS, 2006: 33-54). En el contexto de la crisis de fin de siglo, el modernismo, que rechaza el progreso industrial y es crítico con la aparente coherencia formal del realismo, vuelve la mirada hacia el arte medieval pues en él arte y vida se conjugan idealmente (SCHMUTZLER, 1985: 27-64). Por eso, en el arte y la literatura modernistas, como es bien sabido, se reivindica el arte románico, el gótico, la pintura prerrafaelita o, como es el caso que nos ocupa, un pintor como Grünewald cuya obra destaca por su naturalismo marcadamente expresionista y simbólico.

Con el modernismo novela y ensayo guardan, por tanto, estrecha relación. En *Allá lejos* se encuentran noveladas claves esenciales de la nueva estética. Por ejemplo, la sinestesia, es decir, el diálogo interartístico. Al hacerse eco del debate que en torno a la crisis de la novela se produce en la literatura europea de fin de siglo, *Allá lejos* propugna la necesidad de un nuevo modelo estético para la novela. Durtal, su protagonista, que encarna la búsqueda apasionada de un arte nuevo, terminará por encontrar en la pintura la solución que permita superar el estado de bloqueo en el que se encuentra la literatura convencional del momento; y así nos dice el narrador: “Acorralándose en esas ideas, para acercarse a ese ideal que a pesar de todo quería alcanzar, acababa por zigzaguear, por bifurcar y detenerse en otro arte, la pintura. ¡En ella encontraba el ideal plenamente realizado por los Primitivos!” (HUYSMANS, 2002: 20). Curiosamente, este ideal le es revelado a Durtal cuando recuerda la contemplación del Cristo de Grünewald de Karlsruhe y es entonces cuando la novela acoge, a través de la evocación del personaje, la descripción de este impresionante Cristo crucificado. Este famoso pasaje, que en la revelación de un naturalismo místico o de un espiritualismo naturalista representa un auténtico manifiesto estético modernista, tiene en el otro texto de Huysmans, “Les Grünewald du musée de Colmar”, su complemento y definición mejor desarrollada.

---

¹³ Es lo que parece sucederle a Augusto Roa Bastos en su novela *El fiscal*, cuando se identifica erróneamente al Cristo de *Allá lejos* con el de Colmar (1993: 88).

¹⁴ *A rebours* ha sido traducida hasta la fecha en España como *Al revés, A contrapelo y Contra natura. Là-bas*, como *Allá lejos* o *Allá abajo*.

La interpretación que hace Huysmans del Calvario de Colmar pone el acento en aquellos aspectos que más interesan a la estética modernista de fin de siglo. Son los siguientes: en primer lugar, el interés por Grünewald lo es en cuanto pintor no clásico; de este modo, lo que desde la categoría estética de lo bello se consideraría digno de ser censurado es ahora un valor positivo de la pintura. En síntesis, ante la figuración pictórica de un desgarrado naturalismo expresionista: “...il faut quelques minutes pour se reprendre, pour surmonter l'impression de lamentable horreur que suscite ce Christ énorme en croix...” (HUYSMANS, 1908: 157-158). Y como en la descripción del Cristo de Karlsruhe de *Allá lejos*, el escritor se detiene, diríase que con casi delectación, en la caracterización minuciosa del crucificado:

... il est livide et vernissé, ponctué de points de sang, hérisssé, tel qu'une cosse de châtaigne, par les échardes des verges restées dans les trous des plaies ; au bout des bras, démesurément longs, les mains s'agitent convulsives et griffent l'air; les boulets des genoux rapprochés cagnent, et les pieds, rivés l'un sur l'autre par un clou, ne sont plus qu'un amas confus de muscles sur lequel les chairs qui tournent et les ongles devenus bleus pourrissent; quant à la tête, cerclée d'une couronne gigantesque d'épines, elle s'affaisse sur la poitrine qui fait sac et bombe, rayée par le gril des côtes (1908: 158-159).

Sin embargo, el Cristo de Issenheim también desperta interés en Huysmans porque este cuerpo lacerado hasta el horror es al mismo tiempo sublime. Y aquí observamos un rasgo estético que representa una sensibilidad que se venía perfilando desde el Romanticismo para plasmarse abiertamente en la crisis de fin de siglo: lo grotesco, en el retablo de Colmar, no se entiende como contrapunto de lo sublime, sino como su necesario complemento. El descarnado expresionismo del Cristo, rayano en lo siniestro-grotesco, se torna sublime, a decir de Huysmans, por la propia humanidad de la imagen, pero también por la disposición del conjunto de los personajes, por su alambicada interrelación. Finalmente, el paisaje sombrío y las figuras alegóricas y extemporáneas del Bautista y del cordero dotan a la composición de una rara y extravagante trascendencia. Con todo, es la figura de la Virgen la que para Huysmans refleja una mayor sublimidad por su extremado espiritualismo: “... Elle, elle est d'une extraction toute différente, elle est une reine entrée dans un cloître, elle est une merveilleuse orchidée poussée dans une flore de terrain vague” (1908: 166). Esta lectura de la Virgen, dicho sea de paso, está muy en consonancia con la sublimación idealizada que de la mujer hace el modernismo frente a su opuesto recreado por el propio arte modernista a través del mito de la mujer fatal devoradora de hombres¹⁵. El paisaje, como telón de fondo sobre el que se superponen los protagonistas del drama, elimina de la composición general todo límite preciso, propio del arte pictórico del Renacimiento, para insinuar una estética más cercana al manierismo o al barroco, al acentuar en el espacio la impresión de imprecisa y difusa transitoriedad:

Telle est l'attitude des personnages ; ils se détachent sur un fond commençant de nuit ; derrière le gibet, planté au bord d'une rive, coule un fleuve de tristesse dont les ondes rapides ont pourtant la couleur des eaux mortes et le côté un peu théâtral du drame se légitime, tant il est d'accord avec ce lieu de détresse, avec ce

¹⁵ Modelos conspicuos de este tipo artístico de mujer los hallamos en la Salomé de Wilde o en la Lulú de Wedekind.

crépuscule qui n'en est déjà plus et cette nuit qui n'en est pas encore ; et, invinciblement, l'œil, refoulé par les tons malgré tout sombres du fond, dérive des chairs vitreuses du Christ, dont l'énormité de la taille ne retient plus, pour se fixer sur l'éclatante blancheur du manteau de la Vierge, qui, soutenu par le vermillon des habits de l'apôtre, vous attire, au détriment des autres parties, et fait presque de Marie le personnage principal de l'œuvre (1908: 164).

El contraste de colores y tonos, el simbolismo del río y de la noche escenifican teatralmente el infinito insinuado ya en la representación. Diríamos, en palabras de Eugenio Trías destinadas a explicar la estética del barroco, que “(E)l marco del cuadro dejaría de ser límite de la representación, abriendo ésta hacia un ‘más allá’ en el que la visión debería añadir o completar lo que se halla en la representación únicamente sugerido” (2006: 151). Idea semejante se encuentra ya en *Allá lejos* cuando el narrador refiriéndose a los pintores primitivos de Flandes dice:

... y de esa gente de cara a menudo común, de esas fisonomías a veces feas pero poderosamente evocadas en conjunto, emanaban alegrías celestiales, desesperaciones agudas, bonanzas del espíritu, ciclones del alma. En cierta forma, había una transformación de la materia floja o comprimida, una escapada lejos de los sentidos, hacia infinitos lejanos (2002: 20).

En buena medida, el modernismo revitaliza la bidimensionalidad primitiva, propia del arte medieval, para oponerla estéticamente a la perspectiva central, propia del arte clásico. Ello hace posible escenificar el movimiento gestual de unas figuras que piden una comprensión más allá del marco pictórico.

2. La crucifixión de Isenheim vista por Valente

El texto de José Ángel Valente que vamos a comentar lleva por título “Meister Mathis Nithardt o Gotthardt, llamado Grünewald”. Apareció por primera vez en *La piedra y el centro*, conjunto de ensayos editado en 1983; posteriormente este libro se reeditó en 1991, en el volumen titulado *Variaciones sobre el pájaro y la red, precedido de La piedra y el centro*, y, por último, este texto se encuentra también disponible desde 2006 en la reciente edición de las Obras completas II. Ensayos del poeta gallego.

Las condiciones bajo las que lleva a cabo José Ángel Valente su interpretación de la crucifixión de Issenheim difieren, como es natural, de las que propiciaron la interpretación finisecular de Huysmans. No obstante, Valente guarda con éste una peculiar y significativa relación intertextual. Un texto suyo de 1987, titulado “Modernidad y posmodernidad: el ángel de la historia”, se inicia señalando que “todos los fin de siglo se parecen” (VALENTE, 2006: 1355). Con esta emblemática cita de Huysmans, Valente parece querer invocar así una suerte de nexo intertemporal que justificaría, bajo el vasto paraguas de la modernidad y en las postprimerías del siglo XX, la proposición de alguna analogía desde la conciencia posmoderna de una nueva crisis finisecular. La lectura de este ensayo nos ofrece claves muy interesantes para comprender el texto de Valente sobre el Cristo de Grünewald. De ahí su importancia. En primer lugar, nos da una pista muy reveladora sobre la razón que lleva a Valente a reparar en Grünewald y, más concretamente, en la

crucifixión de Issenheim. En “Modernidad y posmodernidad...” podemos leer que el ser humano, en su dimensión cultural, “... ha privilegiado siempre ciertos lugares o ha sido privilegiado por ellos, en el sentido de que se le han presentado o se han constituido ante él como espacios de una particular revelación de su propio ser” (VALENTE, 2006: 1355). Pues bien, para Valente uno de estos lugares -o querencias como también los denomina el poeta-, es el Cristo de Grünewald sito hoy en el museo Colmar. Se acerca, pues, Valente a esta obra, a esta *querencia*, por ser signo en el que acaece el sentido y epifanía del propio ser:

Lugares, en efecto, de crecimiento o cría o formación de lo humano, pasturas tanto en el orden de la naturaleza como en el orden de la cultura, no son esos parajes prescindibles y guardan con nosotros la relación vinculante que las querencias guardan. Lugares a los que una y otra vez se vuelve, lugares que se frecuentan o que nos frecuentan, pues a la postre va con o en nosotros (2006: 1356).

En segundo lugar, el texto valentino de 1987 transcribe la tesis novena de las dieciocho *Tesis de Filosofía de la Historia* de Walter Benjamin. Es la tesis en la que a partir del cuadro de Paul Klee que lleva por título *Angelus Novus* – otro ejemplo ilustre del diálogo entre pintura y literatura- se nos describe una visión crítica del progreso desde la visión desorbitada del ángel de la historia:

Donde a nosotros se nos manifiesta una cadena de datos, él ve una catástrofe única que amontona incansablemente ruina sobre ruina, arrojándolas a sus pies. Bien quisiera él detenerse, despertar a los muertos y recomponer lo despedazado. Pero desde el paraíso sopla un huracán que se ha enredado en sus alas y que es tan fuerte que el ángel ya no puede cerrarlas. Este huracán le empuja irrefrenablemente hacia el futuro, al cual da la espalda, mientras que los montones de ruinas crecen ante él hasta el cielo. Ese huracán es lo que nosotros llamamos progreso (2006: 1357).

Para Valente, en este texto de Benjamin se puede percibir la disolución del pensamiento de la modernidad, puesto que lo que el mensaje del ángel de Klee representa es, según Valente, “... el derecho de lo viviente a no ser aplastado en nombre de ninguna historia, de ninguna totalidad, de ningún progreso” (2006: 1361). Desde el texto de 1987 pueden situarse mejor las coordenadas ideológicas que orientan el breve ensayo de Valente escrito años antes sobre Grünewald. Así se puede entender la referencia histórica con la que se abre el texto antes de la descripción propiamente dicha de la crucifixión. Referencia que lo es a una catástrofe más de la historia: la que tuvo lugar en la batalla de Frankenhausen, primer tercio del siglo XVI, durante la guerra milenarista de los campesinos y en la que fueron masacrados cinco mil de estos. Por eso escribe Valente: “La crucifixión del políptico de Issenheim es terrible. Viene de un tiempo terrible” (2006: 278). Siguiendo la estela del pensamiento de Benjamin, Valente parece denunciar de este modo el evolucionismo histórico que en pro de un fin positivo, el progreso, justificaba como necesarios los medios, es decir, las atrocidades cometidas en la historia en aras de cualquier pensamiento utópico o mesiánico. En esta actitud crítica observo la primera diferencia notable respecto al texto de Huysmans.

La segunda y primordial, con todo, es la elección del foco de interés en el cuadro por parte de Valente. Dicha elección determina el tono de la escritura, su sesgo lírico en la parte que se centra en la pintura pues aquí el objeto de interpretación es

indisociable del sujeto que interpreta. No obstante, la interpretación de la escena evangélica pintada por Grünewald – terror y dolor – guarda perfecta correlación semántica con el episodio histórico señalado. La escritura no va a centrarse en el Cristo, como cabría esperar, sino en la figura de la Virgen. A Valente ahora no le interesa tanto la descarnada estética expresionista del Cristo como la simbología que emana de la composición, cuya razón poética o sentido crucial, a decir del poeta, se halla expresado en el dolor que transmite la figura desmayada de la Madre. Valente lo enuncia de forma casi aforística, breve pero de intensa y rica conceptualización en una especie de gradación argumentativo-poética que guía la interpretación del cuadro: “El eje es el Cristo” → “El eje es el madero, el árbol” → “El centro del color, el blanco” → “El blanco es el dolor de la Madre”. Y Valente cierra su texto con un ejemplo clave de su última poética esencialista: la expresión de la plenitud no necesita del exceso ni de la desmesura ni de la contracción del gesto como se dan en el Cristo o en las figuras de la Magdalena o de Juan; la plenitud del dolor es signo que se muestra y habita en el recogimiento, en la contención, en lo no dicho, para poder ser desvelado y compartido en todo su radical sentido por el receptor: “El blanco, un no color, es en la crucifixión de Issenheim una explosión hacia dentro. Genera más matriz. Qué escándalo de la sombra el rigor del dolor. El rigor de lo blanco” (2006: 279).

Para concluir, si en Huysmans predomina la descripción pormenorizada del cuerpo del Cristo crucificado según lo entiende el espíritu modernista de fin de siglo, en el texto de Valente, por el contrario, importa más la plasmación de una inteligencia poética, pues el sentido del cuadro se hace depender de lo sobrescrito en él. Y de la interpretación, que es revelación, se pasa a la legítima extrapolación, cuando el hombre deviene asimismo signo que debe ser interpretado. Esta es una premisa hermenéutica elemental: el poeta persigue una verdad de la que él mismo participa. En este caso, dicha premisa la encontramos signada en el breve añadido que en la edición de 1991 se hace al paratexto que encabeza el ensayo, y que dice así: “Antonio *in memoriam*”. De esta forma, se cierra el círculo hermenéutico sobre la comprensión de Valente del Cristo de Grünewald que se iniciara unos años antes. La plenitud del dolor de la Madre, ante el hijo crucificado, es también ahora la plenitud del dolor del poeta ante la muerte del hijo condensada – no dicha – en el estrecho y sucinto espacio de una dedicatoria.

Referencias bibliográficas

- GARCÍA BERRIO, A.: Teoría de la literatura. Madrid: Cátedra, 1989. ISBN 84-376-0805-8
- GUILLÉN, C.: Entre lo uno y lo diverso: introducción a la literatura comparada: (ayer y hoy). Barcelona: Tusquets, 2005. ISBN 84-8310-995-6
- GUTIÉRREZ GIRARDOT, R.: Modernismo. Barcelona: Montesinos, 1983. ISBN 84-85859-64-2
- HUYSMANS, J. K. (1891): Allá lejos. Madrid: Valdemar, 2002.
- Trois Églises et trois Primitifs. Paris : Librairie Plon, 1908. Soporte electrónico: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k102278s>
- KAYSER, W. (1957): Lo grotesco. Su realización en literatura y pintura. Madrid: Antonio Machado Libros, 2010. ISBN 978-84-7774-694-2
- MEDRANO DORANTES, A. M., “La dualidad artístico personal de Joris-Karl Huysmans en *Certains*”. In : *Thélème*, Revista Complutense de Estudios Franceses, 2008, 23, pp. 87-100. ISSN 1132-1881
- MESCHONNIC, H.: Poétique du traduire. París : Verdier, 1999. ISBN 978-2864323075
- RISCO, A.. Literatura y figuración. Madrid: Gredos, 1982. ISBN 84-249-0855-4
- ROA BASTOS, A.: El fiscal. Madrid: Alfaguara, 1993. ISBN 84-204-8129-7

- SANTIÁÑEZ, N.: Investigaciones literarias. Modernidad, historia de la literatura y modernismos. Barcelona: Crítica, 2002. ISBN 978-84-8432-370-9
- SCHMUTZLER, R.: El modernismo. Madrid: Alianza, 1985. ISBN: 978-84-206-7012-6
- TRÍAS, E. (1982): Lo bello y lo siniestro. Barcelona: Random House Mondadori, 2006. ISBN 13: 978-84-322-0821-8
- VALENTE, J. A.: *Obras completas II. Ensayos. Andrés Sánchez Robayna ed.* Barcelona: Galaxia Gutenberg/Círculo de lectores, 2006. ISBN 84-8109-595-8
- VOGTT, A. M.: El retablo de Issenheim de *Grünewald*. Madrid: Alianza Editorial, 1982.

Words: 3 929

Signs: 24 538 [13,63 standard pages]

Raúl Fernández Sánchez-Alarcos, profesor titular
Departamento Filología y Traducción
Facultad de Humanidades
Universidad Pablo de Olavide
Ctra. De Utrera, Km. 1, 41013 Sevilla, España
rfersan@upo.es

Teoretické náhl'ady na fantastickú literatúru po Todorovovi v talianskom literárnom prostredí

Eva Mesárová

Anotácia

Príspevok vychádza z teórie fantastickej literatúry v talianskom literárnom prostredí. Vo „fáze po Todorovovi“ sa mnohé štúdie zaobrajú otázkami vzťahu medzi realistickým a fantastickým, pričom od konca dvadsiateho storočia prevláda názor, podľa ktorého je dnes paradigma reality komplikovannejšia. Ide o fantastiku, v ktorej je záhadu nahradená enigmou (ide o tajomstvo či hádanku), čím sa u čitateľa prebúdza zmysel pre absurditu. V takto vnímanej fantastike ostávajú rozporu otvorené, nevyriešené, čo dodáva interpretácii textu nové, alegorické a váhajúce možnosti.
Kľúčové slová: fantastika, paradigma reality, autoreflexívna literatúra, nadprirodzeno, ireálno

---

Názor, podľa ktorého dielo T. Todorova (1970) zostáva najdôležitejšou a dodnes neprekonanou teoretickou prácou z oblasti literárnej fantastiky, zastávajú i jeho najpolemickejší oponenti. V kontexte výskumu fantastickej literatúry predstavuje totiž Todorovovo dielo nevyhnutné východisko, čoho dôkazom je aj úzus hovoriť v súvislosti so štúdiami o fantastickej literatúre o fáze „pred Todorovom“ a „po Todorovovi“.

Hoci podľa R. Ceseraniho (1996) obsahovala Todorovova koncepcia literárnej fantastiky niektoré nejasné a problematické aspekty, možno ju vnímať ako veľmi užitočný prostriedok, ktorý otvára mnohé cesty k následným inšpiratívnym rozpravám a produktívnym úvahám:

„Schéma, na ktorú sa Todorov odvolal pri svojej definícii, môže pôsobiť príliš abstraktné, príliš systematicky a akoby obsahovala príliš jednoduchú, heglovskú dokonalosť všetkých triadičných systémov. Avšak práve vďaka svojej dialektickej štruktúre dokázala v sebe obsiahnuť množstvo protichodných prvkov (niekedy boli skryté, niekedy priamo negované samotným kritikom) a bola schopná poskytnúť veľmi užitočný a konštruktívny nástroj pre diskusiu a analýzu.“¹⁶

Ak by sme mali načrtnúť smerovanie teórie fantastickej literatúry vo „fáze po Todorovovi“, konštatovali by sme, že mnohí odborníci sa zaobrajú najmä otázkami vzťahu medzi *realistickým* a *fantastickým*. Koncom dvadsiateho storočia, no i v súčasnosti, prevláda názor, podľa ktorého je dnes paradigma reality komplikovannejšia a absorbuje poznávacie systémy spôsobujúce mnohorozmernosť jej jednotlivých predmetov a faktov. Okrem toho nemožno v nijakom prípade tvrdiť, že

---

¹⁶ „Lo schema a cui ha fatto ricorso Todorov per la sua definizione può apparire troppo astratto, troppo sistematico e avere in sé la troppo facile, hegeliana perfezione di tutti i sistemi triadici, e però proprio per la sua struttura dialettica esso ha potuto accogliere in sé una quantità di elementi contraddittori (a volte celati, a volte addirittura negati dal critico) e ha potuto fornire uno strumento di discussione e di analisi molto utile e costruttivo.“ CESERANI, R.: Il fantastico. Bologna: il Mulino, 1996, s. 58.

má tendenciu vytratiť sa (pokiaľ by sme ju nechceli zatieniť kultúrnym konformizmom) z narratívneho a poetického textu.

Takmer všetci súčasní teoretici sa zhodujú na tom, že fantastika i zvláštno potrebujú nutne k svojmu zrodu a existencii reálno. K preniknutiu znepokojujúcich scén, iracionálnych a absurdných javov, ktoré vyvolávajú zmätok či úzkosť, môže dôjsť totiž len vtedy, keď samotná narácia ponúkne paradigmu reality s normálnym, bežným a každodenným prostredím.¹⁷ Spisovateľ fantastickej literatúry teda musí ešte pred vložením fantastického jasu ponúknuť čitateľovi v narácií rozpoznané realistické pozadie. V prípade neexistencie reálnej, ani nepriamo naznačenejho, totiž nie je možné vnímanie jeho protikladu – fantastiky.

Na základe podobných pozorovaní navrhuje L. Lugnani definíciu, ktorá vychádza z presných analýz schém Vaxa a Todorova, ale nakoniec predstavuje nové závery. Za východisko považuje nie realitu, prirodzeno či nadprirodzeno, ale spomínanú „paradigmu reality“, čiže prvok, ktorý je kultúrny a konvenčný:

„Je to práve vzťah k *realistickému*, ktoré umožňuje stabilizovať a prehĺbiť rozdiel medzi fantastickým a zvláštnym a medzi nimi a zázračným. [...] V porovnaní s *realistickým* ako rozprávaním o reálnej v rámci a pri rešpektovaní paradigm reality je *zvláštne* rozprávanie zdanlivého alebo zredukovateľného odbočenia od reálneho voči paradigmie. *Fantastické* je rozprávanie nezredukovateľného odbočenia od reálneho a pretrhnutia paradigm, *záračné* by mohlo byť rozprávanie paradigmatického odbočenia prirodzeno/nadprirodzeno.“¹⁸

Lugnani navrhuje rozšírenie triadickej schémy Todorova o dva spôsoby rozprávania: *realistický* a *surrealistický*, no jeho výskum sa orientuje i na hranice medzi vysvetliteľným a nevysvetliteľným, súvisiacim teda s procesmi fantastiky. Pod pojmom „*surrealistický*“ chápe hlbšiu realitu, ktorú paradiigma reality ovláda a premieňa. Ide o rovnakú oblast, akou je sen, halucinácie či hypnóza, ktoré surrealizmus považuje za najvhodnejšiu sféru pre automatický zápis podvedomia. Od *záračna* sa však radikálne odlišuje, pretože v paradigmie reality sa nevzťahuje na niečo hierarchicky vyššie, ale na prirodzenú realitu, ovládanú práve paradigmou reality.

¹⁷ V tejto súvislosti považujeme za adekvátne uviesť i pohľad slovenského sociológa Ondreja Herca: „Utilitarizmus preoblečený za poznanie iba dočasne zvíťazil nad fantáziou. Fantastické, neraz zdanlivo vyhostené z realistickej literatúry, sa udržalo v jej prúde, dodnes často a zjednodušujúco považovanom za hlavný (mainstream). Žánrovo diskutabilný socialistický realizmus (vyhlasovaný za historické vyvrcholenie všetkých realizmov) sa menil na fantastiku, keď predpisoval skutočnosti, ako by mala vyzeráť podľa predstáv autorových chlebodarcov.“ (HEREC, 2001: 38)

¹⁸ „È proprio il rapporto con il realistico a consentire di stabilire e approfondire la differenza tra fantastico e strano e fra questi e il meraviglioso. [...] A fronte del *realistico* come racconto del reale nei limiti e nel rispetto del paradigma di realtà, lo *strano* è il racconto d'uno scarto apparente o riducibile del reale rispetto al paradigma, il *fantastico* è il racconto d'uno scarto non riducibile del reale e d'una lacerazione del paradigma, il *meraviglioso* potrebbe essere il racconto dello scarto paradigmatico natura/sovranatura.“ LUGNANI, L. – CESERANI, R. ...: La narrazione fantastica. Pisa: Nistri-Lischi, 1983, s. 54-55.

Lugnani (1983) sa tiež zaoberá javom, ktorý je u čitateľa fantastického textu vyvolaný váhaním a ktorý nazýva „poznávací blok“. Racionálne riešenie, ktorým sa končí mnoho fantastických poviedok 19. storočia, je totiž vysoko nepravdepodobné, zatiaľ čo nadprirodzené riešenie by bolo v súvislosti s príbehom ovplyvňať pravdepodobnejšie.¹⁹ Poukazuje takto na spochybnenie dôvery čitateľa v mechanizmy poznania a interpretácie sveta.

Definície niektorých ďalších odborníkov, snažiaci sa nahradíť kategórie Todorova alebo Lugnaniho evidentnejším rozlíšením medzi realistickým a veľmi širokým fantasticko-zázračným, sa javia ako príliš obmedzujúce. Tento postoj je blízky i E. S. Rabkinovi alebo H. Bloomovi, či ďalším teoretikom, ako K. Humeovej či K. Spencerovej.²⁰

V talianskom literárnom prostredí je v súčasnosti známa i súhrnná a rozčlenená koncepcia anglickej odborníčky R. Jacksonovej (1981), ktorá vychádza z Todorovovej štrukturálnej analýzy, no jej interpretácia fantastiky je zároveň psychoanalytická a sociologická. Podľa R. Jacksonovej je fantastika formou jazyka podvedomia, ale taktiež formou subverznej kultúrnej opozície, ktorá podkopáva kultúrnu stabilitu a spoločenské konvencie obdobia, v ktorom sa prejavuje. Tako fantastika smeruje ku kultúrnej stabilité spoločnosti a odhaľuje relativnú povahu spôsobu, ktorým človek reaguje na smrť prostredníctvom ideológie, náboženstva či politiky. R. Jacksonová tak svojimi tvrdeniami obohacuje fantastiku o sociálne a politickej asociácii. Fantastika vytvára nihilistické, deštruktívne i alternativné svety a nezakladá sa na nadprirodzene:

„Fantastika predstavuje prirodzený svet, premenený na niečo zvláštne, na niečo „inej“. [...] Na rozdiel od druhotných svetov zázračna, ktoré vytvárajú alternatívne reality, tienisté svety fantastiky nevytvárajú nič. Sú prázdne, vyprázdnujúce, anulujúce. Ich prázdnota robí viditeľný, plný, zaoblený, trojdimenziunalny svet ničotným a zobrazuje jeho absencie, tiene bez predmetov. Tieto priestory neuspokojujú túžby, ale zvečňujú túžbu, trvajúc na absencií, na chýbaní, na nevidenom, na neviditeľnom.“²¹

R. Jacksonová poznamenáva, že fantastika odmieta všetko, čo je odlišné, rozdielne a snaží sa, naopak, odhaliať to, čo nemôže byť vyslovené, pretože je to nejasné, bližšie neurčené, nekonečné, a tak smeruje k obchádzaniu lingvistickej

¹⁹ Tento obrat výstižne ilustruje napríklad dielo Jana Potockiho *Rukopis nájdený v Zaragoze* z roku 1805, alebo dielo *Ines de Las Sierras* z roku 1837 od Charlesa Nodiera.

²⁰ RABKIN, E. S.: The fantastic in Literature. Princeton: Princeton University Press, 1976; BLOOM, H.: Classic Fantasy Writer. New York: Chelsea House, 1994; HUME, K.: Fantasy and Mimesis: Responses to Reality in Western Literature. New York – London, Methuen, 1984.

²¹ „Il fantastico presenta un mondo naturale rovesciato in qualcosa di strano, qualcosa di «altro». [...] A differenza dei mondi secondari del meraviglioso, che costruiscono delle realtà alternative, i mondi in ombra del fantastico non costruiscono nulla. Essi sono vuoti, svuotanti, dissolventi. La loro vuotezza rende nullo il mondo visibile, pieno, arrotondato, tridimensionale disegnando in esso delle assenze, delle ombre senza oggetti. Lungi dal soddisfare i desideri, questi spazi perpetuano il desiderio insistendo su un'assenza, una mancanza, il non visto, il non visibile.“ JACKSON, R.: Il fantastico. La letteratura della trasgressione (pref. R. Berardi z angl. orig. Fantasy. The Literature of Subversion. London: Routledge, 1981). Napoli: Pironti, 1986, s. 17, 45.

štruktúry. Zdôrazňuje sa tak rozdiel medzi znakom a významom, čo môžeme pozorovať v poviedkach z devätnásteho storočia prostredníctvom „veci bez mena“, napríklad „it“, „he“, „the thing“, ktoré používal E. A. Poe či H. P. Lovecraft, alebo prostredníctvom „mien bez vecí“, čiže pojmov bez významu, ako u Kafku „Odradek“²² či u Landolfiho il „porrovio“²³.

Fantastiku považuje, rovnako ako Bessièreová (1974), za autoreflexívnu literatúru, ktorá venuje veľkú pozornosť vlastnému jazykovému systému. V tomto zmysle fantastika paradoxne vyzdvihuje kreatívnu moc jazyka, keďže je to práve slovo, ktoré prostredníctvom jazykových deformácií, no i samotného zaobchádzania s jazykom, vytvára nové svety a novú realitu.

Pozícia I. Bessièreovej v oblasti teórie fantastiky je bezpochyby veľmi vydovnaná. Fantastiku považuje za otvorenú, polysémickú formu, akúsi protichodnú štruktúru, či dokonca protiformu. Tvrdí, že fantastika sa v oblasti rétorického a jazykového procesu vyjadruje prostredníctvom štylistických figúr, napríklad oxymoronu a jazyk fantastiky ako taký vlastne neexistuje:

„[...] podľa historického obdobia môže byť fantastický prejav čítany ako opak prejavu teologickej, osveteneckej, duchovného alebo psychopatologického a existuje len vďaka tomu prejavu, ktorý zvnútra rozkladá.“²⁴

V súvislosti s názormi Todorova a jeho koncepciou vzťahu medzi prirodzenom a nadprirodzenom, vyjadruje autorka kritické a radikálne rozdielne presvedčenie:

„Todorovovi unikol fakt, že nadprirodzeno privádza do fantastickej narácie druhý možný poriadok, ale rovnako neúmerný voči prirodzenu.

---

²² Pre ilustráciu uvádzame ukážku z poviedky F. Kafku: *La preoccupazione del padre di famiglia*: „Alcuni dicono che la parola Odradek derivi dallo slavo e cercano di chiarire su questa base la formazione della parola. Altri invece ritengono che derivi dal tedesco, e che dallo slavo sia solo influenzata. L'incertezza di entrambe le interpretazioni però fa a buon diritto concludere che nessuna delle due sia corretta, anche perché nessuna permette di trovare un senso.“ (KAFKA, F.: *I Racconti*. Prel. H. Furst. Milano, Longanesi, 1958)

²³ V diele *Cancroregina* spomína Landolfi slovo „porrovio“, no nie v zmysle: „bestia tra il tapiro e il porco o il babirussa“ ako v diele *Rien va*, ale v zmysle akéhosi lingvistického prízraku, ide už len o slovo: „Il porrovio! Che bestia è il porrovio? Mi duole dirvi che io stesso non lo so, e la medesima cosa mi capita con la beca. Lui ha un'aria tra il tapiro e il porco o il babirussa, è quasi senza collo. Compare quando la notte corre come una lepre al sole, colle orecchie trapassate dalla luce; e quando dall'ombra mi spia e mi cova la follia, accovacciata come un gatto, o meglio come un escremento di vacca, cogli occhi gialli. Da molto tempo la mia vita è ossessionata dalla ricerca o dalla sistemazione di parole. Il porrovio si aggira grigio nelle tenebre, il porrovio viene, va, il porrovio è una massa che io non posso inghiottire. Il porrovio non è una bestia: è una parola“. (LANDOLFI, T.: *Cancroregina* in *Opere I*. (1937-59) a cura di I. Landolfi. Milano: Rizzoli, 1991: 564)

²⁴ „selon l'époque, il se lit comme l'envers du discours théologique, illuministe, spiritualiste ou psycho-pathologique ; et n'existe que par ce discours qu'il défait de l'intérieur.“ BESSIÈRE, I.: *Le récit fantastique. La poétique de l'incertain*. Paris: Larousse, 1974, s. 13.

Fantastika nepochádza z váhania medzi týmito dvoma poriadkami, ale z ich protikladu a z ich vzájomného implicitného odmietnutia.“²⁵

Podľa I. Bessièreovej nemôžeme fantastiku považovať za jednoduché a nevyhnutné prevrátenie racionalizmu prítomného už v období osvietenstva, pretože by sme si mohli zameniť antiracionalizmus za iracionálno. I. Bessièreová necháva otvorené protiklady medzi realistickým a fantastickým, racionálnym a iracionálnym. Fantastiku považuje skôr za „protiformu“ alebo presnejšie za „spôsob“ (nenazýva ju žánrom), rovnako ako ďalší kritici, napríklad R. Jacksonová (1981), či P. D. Murphy (1989):

„Todorovovu schému je možné ľahko modifikovať a navrhnutú definíciu fantastiky ako *spôsobu*, ktorý následne prijíma rôzne žánrové formy.“²⁶

V súčasnosti však môžeme pozorovať aj menej radikálne postoje tých, ktorí sa prikláňajú k Todorovovým záverom, pričom v teoretickom zmysle rozširujú jeho typologický výskum o nové schémy a rozdelenia (N. Cornwell, 1990), alebo v historicko-textovom zmysle považujú jeho závery za nespochybniteľné. Sem môžeme zaradiť R. Ceseraniho, ktorý nazýva *fantastickou* len nadprirodzenú, romanticko-dekadentnú literatúru a svoju štúdiu (*Il fantastico*, 1996) venuje hlavne výskumu historických koreňov fantastiky. Pre dvadsiate storočie uprednostňuje pre fantastiku výrazy „*nefantastická*“ alebo „*postmoderná*“. Preberá tak rozdelenie amerického hispanista J. Alazrakihó (1983)²⁷ a svoje výsledky demonštruje cez analýzy dvoch poviedok J. Cortázara a A. Tabucchiho.

V ďalšej línií sa pohybujú nekompromisní odborníci, odmiertajúci schémy stanovené Todorovom a navrhujúci typológiu založenú na širšom porovnaní fantastického a realistického. V tejto skupine má svoje významné postavenie S. Albertazziová (1993), ktorá je presvedčená, že Todorovova teória skôr „uškodila pochopeniu fenoménu, akým je fantastická literatúra, založenej na záhade, ktorá nemá byť nikdy úplne odhalená.“²⁸

Z toho môžeme vydedukovať, že S. Albertazziová zastáva podobnú koncepciu ako R. Caillois (1984) upriamenú na tézu, podľa ktorej fantastika uniká akejkoľvek definícii. Pojem fantastika je však v jej reflexii tak všeobecný a nepresný, že pod túto etiketu možno zahrnúť historicky i tematicky diametrálnie najrôznejších autorov (G. Rodari, F. Kafka, I. Calvino, E. A. Poe, S. King, atď.).

Fantastiku v období po Todorovovi charakterizuje fantazma (nereálna, nadprirodzená, znepokojujúca osoba či udalosť), objavujúca sa v bežnom prostredí

²⁵ „Il échappe à Todorov que le surnaturel introduit dans le récit fantastique un second ordre possible, mais aussi inadéquat que le naturel. Le fantastique ne résulte pas de l'hésitation entre ces deux ordres, mais de leur contradiction et de leur récusation mutuelle et implicite.“ Tamže, s. 12-13.

²⁶ „È possibile modificare leggermente lo schema di Todorov e suggerire una definizione del fantastico come *modo*, che poi assume diverse forme di genere“. JACKSON, R.: Il fantastico. La letteratura della trasgressione (pref. R. Berardi z angl. orig. Fantasy. The Literature of Subversion. London: Routledge, 1981). Napoli: Pironti, 1986, s. 35.

²⁷ ALAZRAKI, J.: En busca del Unicornio: los cuentos de Julio Cortázar: elementos para una poética de lo neofantástico. Madrid: Gredos, 1983.

²⁸ „la sua teoria abbia in definitiva nuociuto alla comprensione di un fenomeno come quello della letteratura fantastica, fondata sull'idea di un mistero che non deve mai essere completamente svelato.“ ALBERTAZZI, S.: Il punto su la letteratura fantastica. Bari: Laterza, 1993, s. 93.

alebo každodennej situácii, dostatočne známej, do ktorej nečakane zasiahne abnormálny prvok, postupne sa v priebehu narácie meniaci na prvok celkom normálny. Ide o fantastiku, v ktorej je záhada nahradená enigmou (ide o tajomstvo či hádanku)²⁹, čím sa u čitateľa prebúdza zmysel pre absurditu. V takto vnímanej fantastike sú rozporu otvorené, nevyriešené, a tak sa interpretácia textu ešte viac rozširuje o nové, alegorické a váhajúce možnosti.

Stretávame sa tiež s fantastikou, ktorej prioritou nie je ani tak vyvolat' u čitateľov strach či nepokoj, ale skôr „prevrátiť naruby“ ich epistemologické a poznávacie predpoklady. Uprostred realistickej a konvenčnej atmosféry sa postava na konci poviedky ocitne v situácii, v ktorej musí nepredvídane ustúpiť pred vynorením sa nepochopiteľného a nezvratného ireálnej.³⁰

Ďalší typ fantastiky narába s určitým predmetom, ktorý sa čitateľovi nečakane zjavuje z iného uhla pohľadu, a tak nadobúda znepokojujúci charakter. Ten z neho robí nositeľa nových, sužujúcich a šokujúcich významov. Fantastika vytvára „svet naruby“. Pod každodennosťou sa ukrýva niečo, čo možno odhaliť jedine cez uhol pohľadu, ktorý je nečakaný a obrátený „naruby“.

V všetkých spomínaných príkladoch pretrváva transgresná a antagonistická hodnota, prevažujúca nad kategóriami racionálneho myslenia. Prežíva dielo, ktoré spochybňuje platnosť všeobecne rozšírenej interpretácie sveta. Vyvoláva v našich mysiach pochybnosť, že realita nie je taká jasná, ako sa nám zdá, hoci kedy sa môže zmeniť na nepochopiteľnú nočnú moru a nemožno ju racionálne vysvetliť.

Použitá literatúra

- ALAZRAKI, J.: En busca del Unicornio: los cuentos de Julio Cortázar: elementos para una poética de lo neofantástico. Madrid: Gredos, 1983.
- ALBERTAZZI, S. (a cura di): Il punto su la letteratura fantastica. Bari: Laterza, 1993.
- BALDI, G.: Dal testo alla storia, dalla storia al testo. Milano: Paravia, 1994.
- BESSIÈRE, I.: Le récit fantastique. La poétique de l'incertain. Paris: Larousse, 1974.
- BLOOM, H.: Classic Fantasy Writerp. New York: Chelsea House, 1994.
- CAILLOIS, R.: Nel cuore del fantastico. Preložil L. Guarino. Milano: Feltrinelli, 1984.
- CESERANI, R.: Il fantastico. Bologna: il Mulino, 1996.
- CONTINI, G.: Italia magica. Racconti surreali novecenteschi scelti e presentati da G. Contini. Torino: Einaudi (edizione orig. franc. 1946), 1997.
- CORNWELL, N.: The Literary Fantastic: From Gothic to Postmodernism. New York: Harvester Wheatsheaf, 1990.
- DE SANCTIS, F.: Dějiny italské literatury, Praha: SNKLHU, 1959.
- GENETTE, G.: Figure III. Discorso del racconto, trad. it. di L. Zecchi, Torino: Einaudi, 1976.
- GUGLIELMINO, S., GROSSER, H.: Il sistema letterario: guida alla storia del testo e all'analisi testuale: Novecento. Milano: Principato, 1989.
- HEREC, O.: Cyberpunk. Vstupenka do tretieho tisícročia. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2001.
- HEREC, O.: Z teórie modernej fantastiky. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2008.
- HUME, K.: Fantasy and Mimesis: Responses to Reality in Western Literature. New York – London, Methuen, 1984.

²⁹ Ako príklad môžeme uviesť poviedku Dina Buzzatiho *Sette piani*.

³⁰ Tento typ fantastiky reprezentuje napríklad poviedka Julia Cortázara *La isla a mediodia*.

- FERRONI, G.: *Storia e testi della letteratura italiana. Il novecento*. Milano: Mondadori, 2002.
- FERRONI, G.: *Storia della letteratura italiana*. Torino: Einaudi, 1996.
- FONTANELLA, L.: *Il surrealismo italiano*. Roma: Bulzoni, 1983.
- FRANEK, L.: *Fantastický realizmus v argentínskej literatúre (Julio Cortázar)*. Prekl. Gabriela Magová. In: *Hrdina v stredoeurópskych a balkánskych literatúrach 19. a 20. storočia*. Editor Ján Koška. Bratislava : Veda, 2004, s. 22-31. ISBN 80-224-0821-2
- FRANEK, L.: *Fantastický realizmus v tvorbe Julia Cortázara : jeho podnetnosť v oblasti medziliterárnych výskumov*. In *Svět literatury : časopis pro novodobé literatury*, roč. XVIII, č. 37, 2008, s. 144-151. ISSN 0862-8440
- FRANEK, L.: *Modernita románskych literatúr*. Bratislava : Veda : Ústav svetovej literatúry SAV, 2005, 240 s. ISBN 80-224-0841-7
- FRANEK, L.: *Svet fikcie v prázach Juana Carlosa Onettiho*. In: ONETTI, J. C.: *Hlbočina*. (Prel. Marta Biskupičová.) Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1988, s. 121-129.
- FRANEK, L.: *Žáner literárnej fantastiky v argentínskej literatúre. Jeho podnetnosť v oblasti medziliterárnych výskumov*. In: *Kontinuita a diskontinuita vývinového procesu poézie, prózy a drámy. Premeny estetického kánonu Koncepcie literárnych dejín*. Ed. Soňa Pašteková, Dagmar Podmaková. Bratislava: Veda, Ústav svetovej literatúry SAV, Kabinet divadla a filmu SAV, 2007, s. 135- 142. ISBN 978-80-224-0976-6
- IŠTVÁNFYOVÁ, Z. – REICHWALDEROVÁ, E. – ŠPERKOVÁ, P.: *Dimenzie postmodernej prózy*. České Budějovice : Jihočeská univerzita, 2012. 151 strán (CD). ISBN 978-80-7394-333-2
- JACKSON, R.: *Il fantastico. La letteratura della trasgressione* (prel. R. Berardi z angl. orig. Fantasy. The Literature of Subversion. London: Routledge, 1981). Napoli: Pironti, 1986
- KAFKA, F.: *I Racconti*. Prel. H. Furst. Milano, Longanesi, 1958.
- KOPRDA, P.: *La naissance du réalisme magique de Massimo Bontempelli*. In: *XLinguæ Journal*, Issue 2, October 2008, s. 29-43. ISSN 1337-8384
- KOPRDA, P.: *Medziliterárny proces IV*. Slavica. Nitra: Filozofická fakulta Univerzita Konštantína Filozofa, 2003, 334 s. ISBN 80-8050-558-6
- KOŠKA, J. – KOPRDA, P. (ed.): *Koncepcie svetovej literatúry v epoche globalizácie. Concepts of World Literature in the Age of Globalisation*. Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV, 2003.
- LANDOLFI, T.: *Cancroregina*. In *Opere I. (1937-59) a cura di Idolina Landolfi*. Milano: Rizzoli, 1991.
- LUGNANI, L. – CESERANI, R. – GOCCI, G. – BENEDETTI, C. – SCARANO, E.: *La narrazione fantastica*. Pisa: Nistri-Lischi, 1983.
- LUGNANI, L.: *Verità e disordine*. In: Ceserani, Remo. *Il fantastico*. Bologna: il Mulino, 1996, s. 195-196.
- MESÁROVÁ, E.: *Definície literárnej fantastiky podľa predchodcov Tzvetana Todorova*. In: *Nová filologická revue: časopis o súčasnej lingvistike, literárnej vede, translatológiu a kulturológiu*, roč. 3, č. 2 (november 2011), s. 94-98. ISSN 1338-0583
- MESÁROVÁ, E.: *Introdukcia fantastiky do literárneho systému 18. a 19. storočia a modifikácia existujúcich kultúrnych modelov*. In: *Acta Facultatis Humanisticae Universitatis Matthiae Belii Neosoliensis : humanitné vedy – literárna veda*, 2011, s. 49-57. ISBN 978-80-557-0232-2
- MESÁROVÁ, E.: *K teoretickým východiskám fantastickej literatúry v Taliansku*. In: *Mladá veda 2009: humanitné vedy – literárna veda*, 2009, s. 265-271. ISBN 978-80-8083-861-4
- MURPHY, P. D.: *The Poetic Fantastic. Studies in an Evolving Genre*. Westport: Greenwood Press, 1989.

- PELÁN, J. et al.: Slovník italských spisovatelů. 1. vyd. Praha : Libri, 2004. ISBN 80-7277-180-9
- RABKIN, E. S.: The fantastic in Literature. Princeton: PrincetonUniversity Press, 1976.
- ROSENDORFSKÝ, J.: Moderní italská literatura, Praha, SPN, 1980.
- RODA, V.: Alle origini del „fantastico“ italiano: il motivo del corpo diviso. In I fantasmi della ragione. Fantastico, scienza e fantascienza nella letteratura italiana fra Otto e Novecento. Napoli: Liguori, 1996.
- SALINARI, C. – RICCI, C.: Storia della letteratura italiana con antologia degli scrittori e dei critici, Parte seconda. Bari: Editori Laterza, 1978.
- SALINARI, C., RICCI, C.: Storia della letteratura italiana. Bari: LATERZA, 1973.
- SPITZER, L.: Stylistické studie z románských literatur. [přeložili J. Pelán a J. Stromšík] Praha : Triáda, 2010, ISBN: 978-80-87256-22-0
- TODOROV, T.: La letteratura fantástica (pref. E. K. Imberciadori z fr. orig. Introduction à la littérature fantastique. Paris: Seuil, 1970). Milano: Garzanti, 1977.

Words: 2 465

Signs: 18 349 [10,19 standard pages]

Mgr. Eva Mesárová, PhD.

Katedra romanistiky

Fakulta humanitných vied

Univerzita Mateja Bela

Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, Slovakia

emesarova@gmail.com

Bavardage, ivresse et libération dans *Pantagruel* de Rabelais

Meriem Ahmed

Résumé

La parole, chez Rabelais, constitue l'une des sources les plus importantes de la théâtralité de l'énonciation, cherchant ainsi à détruire toute forme de narration figée, de fermeture et de stabilité narrative. La parole ou ce qu'on appelle « bavardage » met en place un échange verbal défini sous le signe de l'ivresse, cette parole « ivre » acquiert le statut d'une esthétique traduisant une liberté et une spontanéité carnavalesques.

Mots clés : parole, bavardage, ivresse, théâtralité, liberté

La recherche d'un idéal humaniste ainsi qu'esthétique constitue l'obsession majeure de la création littéraire. L'œuvre de François Rabelais s'inscrit dans une dimension critique et productive, mise au service de la quête obstinée et de la vérité et de la liberté. Oscillant entre cynisme et création, indépendance et satire ; elle donne à voir une écriture transgressive qui fait écho à la lutte contre l'obscurantisme, l'artifice et la pression sociale, politique et littéraire.

A l'image de son époque, le texte donne de l'importance au voyage, au dialogue, à la polyphonie et à la liberté esthétique et philosophique.

Dans cette recherche, nous tenterons d'analyser un trait caractéristique de l'écriture rabelaisienne qui traduit non seulement un choix littéraire spécifique, mais également une vision du monde.

En fait, la conversation, thème central dans l'œuvre, dépasse le simple échange verbal pour acquérir le statut d'une esthétique, celle du bavardage et de la « parole ivre » qui mettent en place une liberté et une spontanéité carnavalesques.

Une dynamique théâtrale

« [...] le “langage du présentateur” ; pour reprendre une expression de François Rigolot, intègre une dimension théâtrale à la narration : « le discours du narrateur ou de l'auteur, dans les prologues et dans certaines digressions, crée un effet de “scène” »³¹. (BAYLE, 2005 : 270)

C'est ainsi qu'Ariane Bayle définit cette curieuse présence d'Alcofrybas Nasier dans l'œuvre de Rabelais.

La société du XVIe siècle trouve du mal à distinguer entre oralité et écriture. La parole orale revendique un certain dynamisme et garantit l'authenticité de l'œuvre. En effet, la communication directe et spontanée entre le narrateur et son lecteur transforme le texte en une sorte de spectacle dans lequel la lumière est accès sur cet échange libre et abandon. Les deux pôles de la situation de communication se confondent dès lors aux conteur et auditeur car il ne faut pas perdre de vue que

---

³¹ BAYLE, A. : « Enjeux génériques de la théâtralité dans les romans rabelaisiens », in *Le Roman français au XVIe siècle ou le renouveau d'un genre dans le contexte européen*, sous la direction de Michèle Clément et Pascale Mounier, Presses Universitaires de Strasbourg, 2005, p. 270.

« Rabelais joue les camelots de foire, et renvoie à la littérature de colportage »³² (RABELAIS, 1993 : 8).

Chez Rabelais, le lecteur ainsi que le narrateur se transforment en acteurs. D'emblée, le « je » se pose comme témoin des événements qu'il rapporte :

« C'est des Horribles faictz et prouesses de Pantagruel, lequel j'ai servy à gaiges dès ce que je fuz hors de paige jusques à présent, que par son congé je m'en suis venu visiter mon pais de vache, et sçavoir si en vie estoy parement mien aulcun »³³ (RABELAIS, 1993 : 29-30).

La fonction de régie qui caractérise ce narrateur donne naissance au discours énonciatif en le construisant sur le dialogue et l'échange.

L'emploi massif du présent rend la scène plus immédiate et actuelle, l'écriture est ainsi à la fois révélation et confirmation du présent :

« Voulant donques je, votre humble esclave accroître vos passetemps davantage, vous offre de présent un aultre livre de mesme billon, [...] car ne croyez [...] que j'en parle comme les Juifs de la loy [...] J'en parle comme un gaillard onocrotale » (RABELAIS, 1993 : Prologue).

Les possessifs « votre, vos [...] » et le présent inscrivent le discours dans cette interaction théâtrale. L'énonciation est certes inscrite dans le ici et le maintenant.

La tradition du conte semble être fort présente dans l'œuvre. D'ailleurs, le prologue de *Pantagruel* accueille narrateur et narrataire. Le premier est bien « l'abstracteur de quinte essence », Alcofribas Nasier, poète et rhétoriqueur par son discours éloquent, comique par son langage, oscillant entre vanité élogieuse et parodie acharnée ; et enfin énigmatique par les illusions qu'il fournit.

De l'autre côté, le narrataire reste perplexe, séduit et inconscient de son rôle et de sa fonction dans le texte. Le contexte, lui, est évidemment celui du contraste : « chronicques »³⁴ et plus précisément « grandes et inestimables chronicques »³⁵ et « petites joyeusetés »³⁶ ne traduisent pas seulement le décor de la scène mais également elles désignent cette coexistence ou cette interaction entre la fiction et la réalité. Ce qui est évident, en fait, c'est la relation contradictoire de ces deux pôles de l'énonciation.

Le narrataire de *Pantagruel* est réduit au simple silence. Alors que le locuteur, soutenant un discours argumentatif et rhétorique, fonde sa propre autorité et sa propre légitimité ; le narrataire occupe curieusement un second rôle dans la pièce puisque la lumière est bien accès sur ce bavard locuteur :

« Je trouve par les anciens historiographes et poetes que plusieurs sont nez en ce monde de façon bien estrange, que seroient trop longues à racompter, lisez le. Vij. livre de pline, si avès loysir »³⁷ (RABELAIS, 1993: 27).

³² RABELAIS, F. : *Pantagruel*, édition établie par Joukovsky, Paris, GF-Flammarion, 1993, Préface, p. 8.

³³ RABELAIS, F. : *Pantagruel*, pp. 29-30.

³⁴ *Pantagruel*, p. 27.

³⁵ *Idem*.

³⁶ *Idem*.

³⁷ *Pantagruel*, Chap. IV, p. 44.

Ariane Bayle dans *Enjeux génératifs de la théâtralité dans les romans rabelaisiens* note que :

« le narrateur s'adresse à un narrataire pluriel et feint une interaction. Celle-ci n'est que « feinte » parce que l'échange est en fait inégal, le jeu des questions-réponses étant verrouillé par le seul locuteur. Les actes de langages du présentateur sont essentiellement directifs, il s'agit la plupart du temps de questions ou d'injonctions »³⁸ (BAYLE, 2005 : 271).

« Je croy bien que tous les officers de sa court estoient tant occupés au service du festin, que l'on me se soucyoit du pauvre Pantagruel, et demeroit ainsi à reculorum. Que fisit il ? Qu'il fist, mes bonnes gens ? Ecoutez »³⁹ (RABELAIS, 1993 : 46).

Dans *L'œuvre de François Rabelais et la culture populaire au Moyen-Âge et sous la Renaissance*, M. Bakhtine montre que *Pantagruel* est une œuvre qui dépend de la fête médiévale. En effet, fortement marquée par l'oralité, elle s'inspire de la littérature populaire où règnent une immense liberté et une atmosphère carnavalesque sur la place publique. Le narrateur se transforme donc en jongleur « récitant la chanson de geste où le roman montre sa voix, interpelle l'auditeur, invente par surenchère et adopte une écriture stylisée [...] qui permet la remémoration et scande la récitation »⁴⁰ (BAYLE, 2005 : 276).

Le couple narrateur/lecteur se donne comme l'impression directe d'une actualité, d'une dynamique théâtrale qui vise non pas seulement la rupture avec la monotonie et le mimétisme du récit, mais également à saisir la limite qui sépare le réel de la fiction.

La mise en scène théâtrale de l'échange interactif entre locuteur et narrataire, loin d'intimider cette liberté de création ou cette volonté de transgression, vise donc par contre à dépasser le caractère uniforme de l'écriture vers une esthétique plus libre et polyphonique.

La conversation prend donc une place centrale chez Rabelais. C'est une esthétique qui favorise la parole ; celle-ci permet de saisir à la fois l'essence de l'être et du monde mais également l'abondance de cet échange verbal.

Oeuvre interactive par excellence, *Pantagruel* s'inscrit forcément dans cette logique de l'échange, où le dialogue, la conversation et spécifiquement la parole constituent l'originalité et l'esthétique même de l'œuvre.

En effet, plusieurs fois notre auteur intervient dans le récit ou plus précisément notre narrateur, pour interrompre la narration, et surtout pour décrire le plaisir que tout locuteur sent quand il parle.

Les énumérations et les accumulations innombrables traduisent certes cette volonté et ce désir de tout dire à la fois.

D'ailleurs, Rabelais croit bien, comme Erasme, à la force du langage, au texte et à sa présence. Le premier chapitre « De l'origine et antiquité du grand Pantagruel » forme l'exemple le plus pertinent pour illustrer cette idée. En fait, nous consacrerons une petite analyse de ce chapitre ultérieurement.

---

³⁸ BAYLE, A. : « Enjeux génératifs de la théâtralité dans les romans rabelaisiens », p. 271.

³⁹ *Pantagruel*, Chap. IV, p. 46

⁴⁰ BAYLE, A. : « Enjeux génératifs de la théâtralité dans les romans rabelaisiens », p. 276.

Parler implique un destinataire : la parole (nous entendons par ce terme l'acte de parler ou encore le discours tel que le définit Genette) est celle qui traduit cette double présence du narrateur et de son narrataire.

Cette forme interactive, dans le texte de Rabelais, n'est pas, en fait, un simple procédé technique, c'est un procédé plutôt indispensable, pertinent en lui-même, il nous dit que ce qui importe c'est cet interlocuteur qui essaie d'exprimer son existence et son plaisir du fait même de l'échange verbal.

La parole est donc ce qui unit locuteur et destinataire, ces deux pôles qui construisent l'œuvre : le « je » est alors toujours accompagné d'un « tu », jamais l'un n'apparaît sans l'autre ; cette interdépendance se transforme parfois même en union « [...] Veu que sommes de séjour, vous ramentevoir la première source et origine dont nous est né le bon Pantagruel »⁴¹ (RABELAIS, 1993 : 31).

C'est cette relation d'échange verbal qui se trouve mise en valeur dans toute l'œuvre. La parole (ou le discours) peut ainsi refléter le pouvoir du locuteur, sa force et sa position supérieure : il s'agit, pour lui, d'affirmer sa souveraineté sur le récit, son autorité ; donc son existence. C'est bien là qu'apparaît la vision du monde de l'auteur; chez lui, c'est bien l'échange qui importe, c'est l'acte même de parler qui nécessite obligatoirement un autre qui entend et certes qui répond.

Cette approche fait ainsi référence au schéma de Roman Jakobson : le message, orienté d'un émetteur vers un récepteur, transmet une information.

La parole est décrite, dans cette représentation, non comme une entité abstraite, mais comme un acte de communication conditionné par les deux faits de production et de réception.

Parler c'est surtout vivre, c'est une tentative de se libérer ; c'est surtout refuser ce qui existe, c'est se révolter : voilà donc, encore une fois, que se dégage l'originalité de cette œuvre.

L'homme est destiné à refuser ce qui existe, à chercher toujours et en tout temps, le nouveau et la liberté. L'homme est par nature révolté. La parole libère l'être, elle lui permet de maintenir cette liberté, donc son existence. Elle s'identifie donc à la vie, celle du lecteur, celle des personnages et surtout celle de l'œuvre : si le narrateur cesse de bavarder, il n'y aurait plus d'histoire, il n'y aurait plus de *Pantagruel* : « Ô qui pourra maintenant racompter comment se porta Pantagruel contre les troyz cens geans »⁴² (RABELAIS, 1993 : 159).

La parole est celle qui nourrit l'œuvre pour qu'elle puisse vivre et se libérer. Sans la parole, le texte est ainsi associé à la mort : n'est-ce pas en fait une valorisation du théâtre en tant que producteur suprême du discours et de l'échange ? Le théâtre est l'art de la vie et de la liberté car il se nourrit de cette parole. Pour Rabelais, l'échange verbal garantit la véracité et la vivacité de l'œuvre.

Le bavardage ; une parole ivre

Dans *Pantagruel*, la parole est parfaitement et curieusement associée au banquet et à la fête. La fête est le moment où apparaissent le manger et le boire, deux éléments essentiels pour faciliter la parole et pour maintenir l'échange. Or, cet échange est certes libre, une liberté carnavalesque. Qui, d'ailleurs, n'a pas senti, en lisant *Pantagruel*, la forte présence du vin ?

---

⁴¹ *Pantagruel*, Chap. I, p. 31.

⁴² *Pantagruel*, Chap. XXVIII, p. 159.

Le vin est en fait cet élément qui libère les esprits et qui motive la création. Ce qui est amusant même, c'est qu'on peut sentir que le narrateur lui-même est bien ivre.

« A la mienne volonté que je eusse maintenant un boucal du meilleur vin que beurent onques ceulx qui lisent ceste histoire tant véridique »⁴³ (RABELAIS, 1993 : 159).

La parole, associée dans l'œuvre au carnaval, à la fête et surtout au vin, est certes libre et véridique car inconsciente et spontanée. La parole et le vin, formes de réjouissance carnavalesque, sont associés à une vérité universelle.

Les fêtes carnavalesques sont en fait celles pendant lesquelles s'expriment les êtres en parodiant les églises et les hommes politiques avec une grande liberté. En fait, on a l'impression, en lisant le texte, que les conversations entre le narrateur et son narrataire relèvent de l'une de ces fêtes où le manger, le boire et la parole figurent au premier plan.

Dans son ouvrage, *L'œuvre de François Rabelais et la culture populaire au Moyen Âge et sous la Renaissance*, Mikhaïl Bakhtine précise que les images du banquet sont en fait bien « liées à la parole, à la sage conversation, à la joyeuse vérité »⁴⁴ (BAKHTINE, 1970 : 279).

La fête permet de transgresser le présent, les traditions et les conventions ; elle s'oppose à l'immobilité en mettant en valeur le renouveau et l'innovent. Tout gravite alors autour de la vie et de la liberté. La fête et la parole n'imposent aucun interdit, aucune restriction, le seul pouvoir présent est celui du vin, du boire et du parler vrai, sans tabous. Mikhaïl Bakhtine a bien décrit ce phénomène : la vérité de la parole dans l'œuvre de Rabelais est certes permise grâce au carnaval.

Ce dernier, associé au vin, permet la libération des êtres, non seulement des ordres sociaux et politiques, mais surtout artistiques et littéraires.

Dans *Pantagruel*, le désir de parler et le plaisir de parler permettent d'affirmer une vérité et une liberté, celles du locuteur, du lecteur et surtout de l'œuvre elle-même. Sinon comment décrire Alcofribas Nasier, ou plus exactement sa parole qui n'admet aucune loi, aucune limite ? Certes c'est une « parole ivre » :

« mais tout ainsi comme noe le sainct homme auquel tant sommes obligez et tenuz de ce qu'il nous planta la vine, dont nous vient celle nectarique, delicieuse, precieuse, celeste joyeuse et deificue liqueur, qu'on nomme le piot fut trompé [...] »⁴⁵ (RABELAIS, 1993 : 33).

L'image de cette « parole ivre », de ce discours libre et spontané se réfère effectivement au bavardage qui constitue toute une esthétique dans l'œuvre.

Ce bavardage, loin d'être conçu négativement comme coquetage, babillage ou jacasserie, devient une action de libération, une ivresse verbale qui construisent ensemble une esthétique originale.

Ce bavardage léger et vivant est en fait une autoproduction du dialogue et de la parole déterminée certes par la présence du vin qui permet sa continuité et sa spontanéité. C'est enfin et surtout une sorte de délire révélateur.

Il faut évidemment noter que cette esthétique de bavardage et de « parole ivre » ne peut être vraiment saisie et comprise qu'à travers une analyse formelle et stylistique du texte.

⁴³ *Pantagruel*, Chap. XXVIII, p. 159.

⁴⁴ BAKHTINE, M. : *L'œuvre de François Rabelais et la culture populaire au Moyen Âge et à la Renaissance*, Paris, Gallimard, 1970, p. 279.

⁴⁵ *Pantagruel*, Chap. I, p. 33.

Ainsi, on peut s'attarder sur la forme des phrases qui évoque ce motif d'ivresse et de délire. Tel est le cas de la phrase suivante :

« Mais que dirais je des pauvres verolez et gouteux ? O, quantes foys nous avons veu, à l'heure que il estoient bien oingtz et engressez à point et le vsaige leur reluysoit comme la claveure d'un charnier, et les dentz leur tressailloient comme font les marchettes d'un clavier d'orgues ou despintte quand on joue dessus, et que le gosier leur escumoit comme à un verrat que les vaultresont aculé entre les toilles : que faiseuse-ils alors ? Toute leur consolation n'estoit que de oyr lire quelque page dudit livre »⁴⁶ (RABELAIS, 1993 : 28).

Le discours d'Alcofribas Nasier dégage une structure syntaxique fluide ; énumérations et juxtapositions permettent à ce bavard d'alimenter son discours pour qu'il ne finisse jamais. Le rythme devient dès lors la seule garantie de l'expressivité du discours.

En fait, ce dernier se réduit à une galerie de sonorités ; dès lors, la fonction poétique du langage occupe le devant de la scène. Les rimes intérieures participent à la musicalité du texte traduisant ainsi un plaisir et une sensation certes d'ivresse, c'est évidemment ce que Barthes appelle « le plaisir du texte » ou encore le texte comme jouissance.

L'auteur de *Pantagruel* se conjugue avec son narrateur. En fait, tout dans le texte devient ivre ; auteur et texte doivent se confondre pour que le plaisir soit partagé.

Revenons, pour le moment, au premier chapitre de *Pantagruel* « De l'origine et antiquité du grand Pantagruel ». En effet, ce chapitre met sur scène un discours certainement bavard et ivre : la parole, tout comme le corps croissant, n'admet aucune rupture, rien ne l'empêche de s'accroître :

« aultres croyssoient par les jambes [...]. Es aultres tant le nez qu'il sembloit la fleute d'un alambic [...] Aultres croissoyent par les aureilles...les aultres croissoyent en long du corps [...] »⁴⁷ (RABELAIS, 1993 : 33-34).

Cette croissance du corps, qui fait écho tout au long du chapitre, est certes accompagnée d'une croissance de la parole et du bavardage. Comme si le narrateur trouve du plaisir à raconter cette généalogie, comme si la langue trouve aussi du plaisir dans cette parenté avec le corps : tous les deux sont liés au même motif de générescence et de production.

Ce chapitre pose de même la dimension sexuelle du texte ; en fait, le désir de parler est poussé à son extrémité pour devenir un « désir sexuel » : c'est une gourmandise pour le vin et pour la parole. Ce rapport sexuel à la parole, dégagé à travers cette forte présence du corps, s'inscrit certes dans une inspiration carnavalesque dont parle Bakhtine : « Le motif de la bouche grande ouverte, motif dominant de *Pantagruel*, et celui de la déglutition qui lui est associé sont à la limite même des images du corps et de celles du boire et du manger »⁴⁸ (BAKHTINE, 1970 : 278).

---

⁴⁶ *Ibid*, Prologue, p. 28.

⁴⁷ *Pantagruel*, Chap. I, pp. 33-34.

⁴⁸ BAKHTINE, M. : *L'œuvre de François Rabelais et la culture populaire au Moyen-Âge et à la Renaissance*, p. 278.

Cette image de la bouche ouverte ne peut-elle pas, en fait, être associée, entre autres, à ce désir infini du bavardage ? Cette bouche grande ouverte ne fait-elle pas allusion au désir sexuel ?

En effet, ce qu'on peut conclure c'est évidemment que, dans *Pantagruel*, le désir de parler et le désir sexuel ne constituent qu'un seul réseau, qu'un seul motif ambigu mais surtout amusant.

Cette esthétique de bavardage, ce rythme des phrases longues et fluides dans un texte, hachées et énergiques dans le second en disent long d'ailleurs sur ce sentiment de plaisir, cette abondance et cette ivresse du texte et de son narrateur. Ce bavardage traduit en fait une jouissance sexuelle celle du narrateur épousant le texte et les mots. D'ailleurs, plus de référentialité externe, le texte se contente de lui-même.

Notre auteur est en fait conscient de son originalité née de la liberté fantaisiste et de la création ivre.

Les énumérations et les niveaux de langue qui se superposent dans le texte reflètent bien cette ivresse ; sinon comment explique-t-on cette obscénité mêlée à l'imaginaire et la fantaisiste ? Ou encore ce mélange de discours savant et vulgaire, sérieux et comique ?

Le chapitre XXXII de *Pantagruel*, « comment Pantagruel de sa langue couvrit tout une armée et de ce que l'auteur veit dedans sa bouche », illustre parfaitement cette dernière idée.

Tout cela relève évidemment d'une ivresse linguistique : chez Rabelais, des chapitres se réduisent parfois à une sorte d'énumérations, pire encore à une liste tel que le chapitre VII, « comment Pantagruel vint à Paris : et des beaux livres de la librairie de Saint Victor ». De plus, expressions latines, autres vulgaires ou imaginaires laissent le lecteur ébahî, ému et encore curieux de savoir l'essence d'un tel discours, d'une telle époque et surtout d'un tel texte : « ubi prenus, fretinfretaille, centuplume accipion, propagation... »

Il ne faut pas oublier, en fait, le contexte dans lequel est née cette œuvre : l'humanisme est certes fort présent : cette ivresse de la parole, ce bavardage, cette liberté de création et enfin ce monde hétérogène de mots, relèvent d'une volonté d'embrasser le monde, d'un désir d'universalisme et de cosmopolitisme, le siècle d'humanisme est fondé certes sur le voyage, la découverte et l'humanisme universel. L'œuvre est ainsi ancrée dans son contexte socio-historique.

Le bavardage, qui vise, rappelons-le, la transgression, s'inscrit, en outre, dans l'esthétique de parodie si chère à notre auteur : loin d'être donc une simple parole ivre » et un discours spontané, ce bavardage semble être une stratégie consciente et réfléchie de critique.

Ce chaos, caractéristique du discours auctorial, traduit effectivement une volonté de construire un texte libre où tout est ludique, tout est curieux ; un texte dans lequel le lecteur découvre un jeu et un plaisir.

Le désordre de ce discours et son hétérogénéité forment donc toute une esthétique. Dans la préface de notre édition de *Pantagruel*, Françoise Joukovski écrit : « A lui seul, ce roman nous fait explorer toutes les possibilités du langage, la magie des nombres, le baraguin, qui vaut un voyage, la contrepéterie, et autres joyeusetés verbales qui aident les bons pantagruélistes « à vivre en paix, joye, santé, faisans toujours grandes chere ». Dans sa diversité, le Pantagruel est le seuil d'un univers qui inaugure la tristesse et l'ennui, « refuge de réconfort », où l'en vient passer un moment « afin de ne soy morfondre »⁴⁹ (RABELAIS, 1993 : 22).

Le bavardage permet donc une liberté excessive, où l'oralité du discours, le vocabulaire et la syntaxe des phrases traduisent la spontanéité. Ce discours épouse un

---

⁴⁹ *Ibid*, Préface, p. 22.

rythme fluide mais aussi croissant. C'est enfin une sorte de transfiguration de l'être, de l'autre et du monde.

Ainsi, cette « parole ivre », ou ce qu'on a appelé « bavardage », forme un procédé séduisant et énergique. Cette énergie, qu'on peut qualifier de libératrice car elle est avant tout libre.

Comment ne peut-on pas lire ce texte comme un appel au bavardage et à l'ivresse ? Le lecteur est certes appelé à être ivre pendant la lecture, car seule l'ivresse lui procure le pouvoir d'élucidation et d'interprétation libres et inventifs.

Bibliographie

- BAKHTINE, M. : L'œuvre de François Rabelais et la culture populaire au Moyen-Âge et à la Renaissance. Paris : Gallimard, 1970. ISBN 978-2-07-023404-2
- BARTHES, R. : Le plaisir du texte précédé de variations sur l'écriture. Paris : Seuil, 2000. ISBN 2-02-041787-1
- BAYLE, A. : Enjeux génériques de la théâtralité dans les romans rabelaisiens. In : Le Roman français au XVIe siècle ou le renouveau d'un genre dans le contexte européen. Sous la direction de M. Clément et P. Mounier. Presses Universitaires de Strasbourg, vol. 112, 2005, p. 133-154. ISBN 9782130593812
- BAYLE, A. : Romans à l'encan. De l'art du boniment dans la littérature au XVIe siècle. Genève : Droz, 2009. ISBN 9782600012669
- DEFAUX, G. : Marot, Rabelais, Montaigne : l'écriture comme présence. Paris-Genève : Champion-Salaktine, 1987. ISBN 2852030438, 9782852030435
- DEMERSON, G. : Rabelais. Paris : Balland, 1986 ; Paris : Fayard, 1991. ISBN 221302782X
- DEMERSON, G. : L'Esthétique de Rabelais. Paris : SEDES, « Esthétique », 1996. ISBN 978-2-07-037558-5
- DEMERSON, G. : De la persona à la personnalité littéraire. L'exemple du Pantagruel. In : La parole masquée, textes réunis par Marie-Hélène Prat et Pierre Servet. Genève : Droz, 2005, n.2, p.65-82. ISSN 1950-974X
- Du Roman courtois au roman baroque, actes du colloque de Versailles-Saint-Quentin 2002. Paris : éd. E. Bury et F. Mora-Lebrun, Les Belles Lettres, 2004. ISBN 2-251-44259-6
- ECO, U. : Lector in fabula, le rôle du lecteur. Paris : Grasset et Fasquelle, Librairie Générale Française, 1985. ISBN 2253048798
- GENETTE, G. : Figures II. Paris : Éditions du Seuil, 1969. ISBN 2-02-005323-3
- GENETTE, G. : Figures III. Paris : Seuil, 2002. ISBN 2020505657
- GENETTE, G. : Métalepse. Paris : « poétique » Seuil, 2004. ISBN 978-2020601306
- Idées sur le roman. Textes critiques sur le roman français. XIIe-XXe siècle, dir. H. Coulet. Paris : Larousse, 1992. ISSN 1160-3097
- Le Roman français au XVIe siècle ou le renouveau d'un genre dans le contexte européen. Sous la dir. de M. Clément et P. Mounier. Presses Universitaires de Strasbourg, 2005. ISBN 2868202713
- LESTRINGANT, F. : Rabelais, le vin et le voyage, du QL au Brésil de Thevet et Léry. In : Rabelais-Dionysos. Vin, carnaval, ivresse. Marseille : M. Bideaux, Éditions Jeanne Laffitte, 1997, p.51-61. ISSN (Br.)
- MOUNIER, P. : Le Roman humaniste : un genre novateur français, 1532-1564. Paris : Champion, 2007. ISBN 978-2-7453-1340-9
- PAVEL, T. : Univers de la fiction. Paris : « Poétique », Seuil, 1988. ISBN 2-02-009985-3
- SCHEAFFER, J-M. : Pourquoi la fiction ? Paris : « Poétique », Seuil, 1999. ISBN 2-02-034708-3

RABELAIS, F. : Pantagruel. Paris : Édition établie par Joukovsky, GF-Flammarion, 1993. ISBN 2-08-070752-3

THAUMINE, M-C. : Naissance du roman moderne (Rabelais, Le Tiers Livre). In Seizième Siècle. Editions Atlande, Clefs Concours, Littérature Comparée, 2007, n.3, p. 267-278. ISSN 978-2-35030-035-1

Words: 4 043

Signs: 24 565 [13,64 standard pages]

Meriem Ahmed

Institut Supérieur des Langues de Gabès

Rue Ali Jmel, 6000 Gabès, Tunisie

myryamfr13@yahoo.fr

Posúdenie cudzojazyčnej kompetencie žiakov na výstupe z 1. stupňa ZŠ v SR

Mária Lalinská

Anotácia

Príspevok vychádza z aktuálnych potrieb slovenského pedagogického výskumu spojených s meraním a interpretovaním výsledkov cudzojazyčnej edukácie. V súčasnosti v slovenskom školstve prebieha reforma, ktorej súčasťou je aj implementácia nového štátneho vzdelávacieho programu ISCED1. Školský rok 2011/2012 priniesol prvých absolventov tohto nového kurikula. Zamerali sme sa na moderný prístup testovania cudzojazyčnej kompetencie týchto žiakov pomocou teórie odpovede na položku a aplikovanie jej základných modelov na posúdenie stupňa ovládania anglického jazyka žiakmi na výstupe z 1. stupňa základnej školy.

Kľúčové slová: jazyková kompetencia, ovládanie cudzieho jazyka, meranie, testovanie, teória odpovede na položku, Schulzova metóda

---

1 Meranie dosiahnutých výsledkov cudzojazyčnej edukácie v kontexte primárneho vzdelávania

Vzdelávanie cudzích jazykov na primárnom stupni základnej školy a jeho implementácia do národných vzdelávacích programov väčšiny krajín Európskej únie je odrazom medzinárodnej jazykovej politiky Rady Európy a Európskej komisie. V súvislosti s touto problematikou vzniká požiadavka na vytvorenie vhodných nástrojov merania a hodnotenia jazykových kompetencií žiakov tohto stupňa. Napriek zvýšenému záujmu výskumníkov v oblasti tvorby a zdokonaľovania jazykových skúšok, problematike merania a hodnotenia jazykových kompetencií na primárnom stupni nebola doposiaľ venovaná dostatočná pozornosť.

V každom prípade, jazykové skúšky v primárnom vzdelávaní si zasluhujú pozornosť, a to z nasledovných dôvodov⁵⁰ (JOHNSTONE, 2000: 123):

- merajú efektívnosť vynaložených verejných investícii,
- poskytujú spätnú väzbu rodičom a odbornej verejnosti,
- poskytujú spätnú väzbu pre tvorcov národných vzdelávacích programov,
- vedú k autoevalvácii na úrovni inštitúcií rezortu školstva, učiteľov a žiakov.

Medzi hlavné problémy, s ktorými sa stretávajú tvorcovia jazykových skúšok v súvislosti s hodnotením jazykových kompetencií v primárom vzdelávaní, patrí veľká miera variability obsahu vzhľadom na jednotlivé školy a vysoké finančné náklady pri zostavovaní validných nástrojov merania, ktoré by boli príťažlivé pre dieťa vzhľadom na jeho vek a záujmy a primerané jeho úrovni ovládania cudzieho jazyka (sem patrí predovšetkým kreovanie originálneho a pôvodného audio-vizuálneho materiálu, ktorý je pre tento stupeň a úroveň veľmi dôležitý).

V slovenskom školskom systéme jedným z fundamentálnych problémov vzdelávania cudzích jazykov je kontinuita prechodu z 1. stupňa ZŠ na 2. stupeň ZŠ. Z dôvodu veľkého množstva variantov učebného plánu, ktoré dostatočne nezarúčujú plynulý prechod medzi jednotlivými stupňami vzdelávacieho systému, dochádza

---

⁵⁰ JOHNSTONE, R.: Context-sensitive assessment of modern languages in primary (elementary) and early secondary education: Scotland and the European experience. In.: Language Testing, 17 (2). 2000. s.123-143.

v tejto oblasti k významným stratám. Takisto treba vziať do úvahy, že na Slovensku je približne 40% neplnoorganizovaných ZŠ a žiaci týchto škôl musia po skončení 1. stupňa pokračovať v školskej dochádzke na inej základnej škole. Vzhľadom k vyšie uvedeným skutočnostiam, je preto dôležité určiť a overiť vhodné spôsoby merania a porovnania dosiahnutej úrovne žiakov v prvom cudzom jazyku už na výstupe z 1. stupňa ZŠ.

Podľa Koncepcie vyučovania cudzích jazykov v základných a stredných školách v SR a podmienok stanovených štátным vzdelávacím programom ISCED 1, možno na výstupe z 1. stupňa ZŠ očakávať dosiahnutie referenčnej úrovne A1.1+⁵¹. V školskom roku 2011/2012 ukončili prvý stupeň základnej školy prví absolventi nového vzdelávacieho kurikula. Vďaka projektu, ktorý financovala Grantová agentúra Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku s názvom *Meranie dosiahnutých vzdelávacích výsledkov z cudzieho jazyka na výstupe z 1. stupňa ZŠ v SR* (č. 3/07/2011) sme mohli realizovať pilotné testovanie žiakov v prvom cudzom jazyku (anglickom) na náhodne vybranej vzorke 23 škôl žilinského kraja, resp. 738 žiakov štvrtých ročníkov ZŠ.

Meranie a hodnotenie jazykovej kompetencie je pomerne náročný proces. Jazyková kompetencia zahŕňa v sebe ovládanie lexikálnej, gramatickej, sémantickej, fonologickej, ortografickej a ortoepickej oblasti jazyka na príslušnej jazykovej úrovni. Jej meranie nemožno realizovať priamym spôsobom, ale prostredníctvom vhodného nástroja merania. V praxi sa na tento účel najčastejšie využíva jazykový test. Užitočnosť psychometrických analýz spočíva predovšetkým v zabezpečení troch základných vlastností testu: obsahovej validity testu, spoľahlivosti – reliability testu a praktickej realizovateľnosti testu.

Na tento účel sme vytvorili reliabilný a valídny jazykový test s ohľadom na vopred stanovený konštrukt a špecifikáciu testovania úrovne A1.1+. Test pozostával z položiek, ktorých jazyková správnosť a obsahová validita bola posúdená expertmi v danej oblasti. Jazykový test bol vytvorený v dvoch variantoch, ktoré boli navzájom prepojené niekoľkými spoločnými opornými položkami. Tieto oporné položky boli vzhľadom na varianty úplne rovnakého znenia a v teste boli umiestnené na rovnaké pozície. To nám umožnilo neskôr porovnať výkony žiakov, ktorým boli administrované rôzne varianty testu v zmysle modernej testovej teórie. Vďaka vyšie uvedenému grantu sa podarilo realizovať pomerne príťažlivý jazykový test, ktorí ocenili žiaci aj ich učitelia. Ocenili nielen obsahovú stránku testu (primeranosť veku a úrovni cieľovej skupiny), ale aj audio-vizuálnu stránku tohto nástroja merania (farebnosť, množstvo obrázkov a účinkovanie detských hercov v rámci podporného zvukového materiálu k časti „počúvanie s porozumením“).

V ostatných dvoch desaťročiach 20. storočia došlo k výraznému výskumnému posunu v oblasti testovania cudzích jazykov. L. F. Bachman⁵² (BACHMAN, 2000: 5) poukazuje na jazykovú kompetenciu, nie ako na jednoduchý jav, ale ako na kombináciu rôznych komponentov a faktorov odrážajúcich a ovplyvňujúcich spôsob myslenia žiakov. Bachmanov prístup uprednostňuje kritériovo orientované meranie pred tradičným normatívne orientovaným meraním,

⁵¹ Referenčnú úroveň A1 determinovanú Spoločným európskym referenčným rámcom pre jazyky (SERRJ) možno ďalej diferencovať na dve podúrovne, a to A1.1 a A1.2. Koncepcia vyučovania cudzieho jazyka v základných a stredných školách v SR predpokladá, že žiaci na výstupe z 1. stupňa ZŠ budú dosahovať referenčnú úroveň A1.1+ v súlade s podmienkami stanovenými štátnym vzdelávacím programom ISCED1.

⁵² BACHMAN, L. F.: Modern language testing at the turn of the century: Assuring that what we count counts. In: Language Testing 17 (1), 2000. s. 1-42.

ktoré hodnotí výkon žiaka porovnávaním s inými žiakmi. Zatial čo meranie založené na kritériu porovnáva schopnosť žiaka s vopred stanoveným kritériom.

V nadväznosti na túto problematiku vznikli v tomto období viaceré štatistické prístupy a modely, ako napríklad G-teória (Generalizability Theory) a teória odpovede na položku (Item Response Theory, IRT). G-teória vznikla z klasickej teórie testov (Classical Test Theory, CTT) a stala sa užitočnou pri koncipovaní a realizovaní reliabilných meraní. IRT je založená na novom prístupu - kritériovo orientovanom meraní, kde schopnosť žiaka už nie je hodnotená porovnávaním s ostatnými žiakmi, ale na základe pravdepodobnosti, s akou úspešne, resp. neúspešne odpovie na položku v teste, resp. sériu položiek z príslušnej referenčnej oblasti.

V súvislosti s aplikovaním IRT sa začínajú postupne brať do úvahy faktory ovplyvňujúce výkon žiaka. Predmetom výskumu sú predovšetkým tieto tri oblasti : testový úlohy (položky), testovaní jednotlivci (žiaci) a evalvátori (najmä v súvislosti s hodnotením otvorených položiek a ústnych skúšok a stupňom prísnosti, s akou hodnotia odpovede na tento typ položiek).

V tomto príspevku sa zameriame predovšetkým na druhú oblasť psychometrických analýz v zmysle IRT, a to posúdenie ovládania cudzieho jazyka testovanými žiakmi na stanovenej referenčnej úrovni A1.1+. Skôr ako sa dostaneme k metódam posúdenia ovládania cudzieho jazyka, zadefinujeme základné východiská a princípy teórie odpovede na položku, ktorá má prívlastok aj moderná testová teória.

2 Princípy a východiská modernej testovej teórie

Teória odpovede na položku (IRT) sa opiera o dva základné postuláty :

(1) výkon žiaka, resp. reakciu žiaka na testovú položku možno predvídať alebo vysvetliť na základe skupiny faktorov nazývaných aj latentnými (skrytými) vlastnosťami,

(2) vzťah medzi jednotlivými reakciami žiakov na konkrétnu testovú položku a súborom znakov vzťahujúcich sa k tejto položke, môže byť opísaný monotónnou rastúcou funkciou.

Táto funkcia sa nazýva *charakteristická funkcia položky* (Item Characteristic Function, ICF) a jej grafom je krivka nazývaná *charakteristická krivka položky* (Item Characteristic Curve, ICC). Charakteristická funkcia položky reprezentuje skutočnosť, že s rastúcou úrovňou schopnosti žiaka, rastie aj pravdepodobnosť jeho správnej odpovede na položku.

Základná charakteristika všetkých modelov IRT teda spočíva vo vzťahu medzi latentnou vlastnosťou (schopnosťou) a pravdepodobnosťou správnej odpovede na položku. Inak povedané, pravdepodobnosť správnej odpovede na položku je funkciou nejakej latentnej vlastnosti (schopnosti). V kontexte merania a interpretovania výsledkov vzdelávania, touto latentnou vlastnosťou je kognitívna *schopnosť* skúšaných žiakov.

Existujú rôzne modely IRT, ktoré sa navzájom od seba líšia matematickým predpisom charakteristickej funkcie položky vzhľadom na počet špecifických parametrov. V súvislosti s IRT rozlišujeme dva základné druhy parametrov. Parametre vzťahujúce sa na osobu a parametre vzťahujúce sa na položku. Ako sme vyššie uviedli, v kontexte vzdelávania parametrom osoby (žiaka, uchádzača) je schopnosť. V rámci položkových parametrov sú to najčastejšie: *obťažnosť*, *diskriminácia* (citlivosť, selektivita) a *hádanie* (pseudo-šanca). Podľa počtu položkových parametrov rozlišujeme logistický model s jedným parametrom (obťažnosť) – Raschov 1 PL model, logistický model s dvomi parametrami (obťažnosť, diskriminácia) – 2 PL model a logistický model s tromi parametrami – Lordov 3 PL model.

Dôležitou etapou aplikácie ktoréhokoľvek IRT modelu je odhad parametrov. Odhad parametrov je možné uskutočniť viacerými postupmi (napr. odhad položkových parametrov na základe výsledkov pretestu – kalibrovanie, odhad schopnosti osoby na základe charakteristickej krvky testu – vzťah skóre a latentnej schopnosti). Na tento účel bolo vyvinutých niekoľko špeciálnych softvérów (napr. Winsteps, Facets, OPLM, SAS, R, atď.), bez ktorých by nebolo možné, alebo nanajvýš veľmi náročné, analyzovať a interpretovať údaje v zmysle IRT. V oblasti vzdelávania, IRT nachádza svoje praktické využitie hlavne v súvislosti s navrhovaním, tvorbou a hodnotením testov, resp. rôznych variantov testov, s tvorbou a udržiavaním banky položiek, a v konečnom dôsledku pri psychometrických analýzach a interpretácii výsledkov vzdelávania.

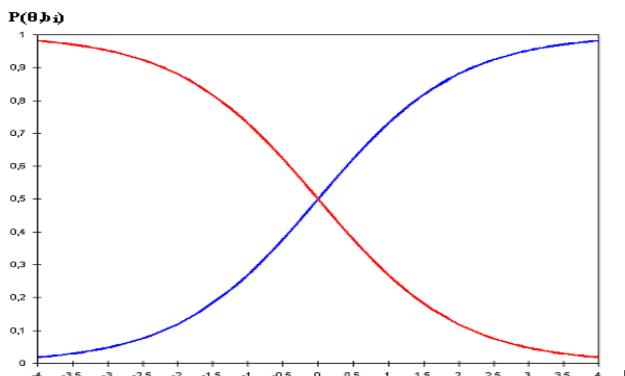
Raschov model (logistický model s jedným parametrom, 1-PL model)

Základným, najjednoduchším a zároveň v položkových analýzach jazykových testov najpoužívanejším IRT modelom je tzv. Raschov model. Nazvaný bol podľa jedného z priekopníkov modernej testovej teórie, dánskeho matematika, Georga Rascha (1901 – 1980). Tento model je špeciálnym prípadom logistickej funkcie s jedným parametrom – obtiažnosť položiek. Charakteristická funkcia položky pre tento model je daná predpisom:

$$P(X_{ji} = 1) = \frac{\exp(\theta_j - b_i)}{1 + \exp(\theta_j - b_i)} \quad \text{resp.} \quad P(X_{ji} = 0) = \frac{1}{1 + \exp(\theta_j - b_i)}, \quad i = 1, 2, \dots, n.$$

Kde $P(X_{ji} = 1)$ je pravdepodobnosť správnej odpovede a $P(X_{ji} = 0)$ pravdepodobnosť nesprávnej odpovede j-teho žiaka na i-tu položku, θ_j je schopnosť j-teho žiaka (nezávisle premenná), b_i je parameter obtiažnosťi i-tej položky, $\exp$ je exponenciálna funkcia, n je počet položiek v teste (Obr. 1).

Obr. 1: *Raschov logistický model s jedným parametrom (modrá krvka – pravdepodobnosť správnej odpovede žiakov so schopnosťou θ na položku s obtiažnosťou b_i , červená krvka – pravdepodobnosť nesprávnej odpovede žiakov so schopnosťou θ na položku s obtiažnosťou b_i)*

Pravdepodobnosť správnej odpovede na položku je teda funkciou rozdielu medzi schopnosťou žiaka θ_j a obtiažnosťou položky b_i . Jej grafom je rastúca krvka S-ovitého tvaru (obr. 1), ktorej funkčné hodnoty sa pohybujú v intervale (0, 1). Klesajúca funkcia znázorňuje pravdepodobnosť $P(X_{ji}=0)$ nesprávnej odpovede j-teho žiaka na i-tu položku.

Parameter obtiažnosťi i-tej položky, b_i , je bod umiestnený na škále schopnosti θ v mieste, kde pravdepodobnosť správnej odpovede na položku je 0,5.

Tento parameter je teda zároveň indikátorom pozície charakteristickej krivky položky (ICC) vzhľadom na škálu schopnosti θ . Čím je parameter obťažnosti položky väčší, tým vyššia musí byť schopnosť žiaka na to, aby mal aspoň 50% šancu správnej odpovede na túto položku. Ďažšie položky sú umiestnené viac vpravo na škále schopnosti θ , položky s nižšou obťažnosťou sú zas situované v ľavej časti škály θ .

Z vyššie uvedeného možno vyslovíť niekoľko záverov:

- ak stupeň schopnosti žiaka je vyšší ako obťažnosť položky, existuje vyššia pravdepodobnosť správnej odpovede na túto položku,
- ak stupeň schopnosti žiaka je nižší ako obťažnosť položky, pravdepodobnosť správnej odpovede na túto položku je nízka,
- ak stupeň schopnosti žiaka je rovný stupňu obťažnosti položky, pravdepodobnosť správnej odpovede na túto položku je 0,5.

Môžeme si všimnúť, že v Raschovom modeli s jedným parametrom je obťažnosť položky jediný faktor, ktorý ovplyvňuje výkon žiaka. Dolná asymptota charakteristickej krivky položky je nula ($y = 0$), to znamená, že žiak s najnižším stupňom schopnosti má nulovú pravdepodobnosť správnej odpovede na položku. Teda tento model neberie do úvahy možnosť uhádnutia správnej odpovede na položku tipovaním, ako je to napr. u položiek s možným výberom odpovede. Tento problém je predmetom riešenia logistického modelu s tromi parametrami (Lordov 3PL model) – obťažnosť, diskriminácia a hádanie.

Logistický model s dvoma parametrami (2-PL model)

Charakteristická krivka položky logistického modelu s dvoma parametrami je daná nasledovným funkčným predpisom:

$$P(X_{ji} = 1) = \frac{\exp a_i(\theta_j - b_i)}{1 + \exp a_i(\theta_j - b_i)} \quad i = 1, 2, \dots, n$$

kde θ_j je schopnosť j-teho žiaka, b_i je parameter obťažnosti i-tej položky, je a_i je parameter diskriminácie (citolivosti, selektivity) i-tej položky.

Výkon žiaka vzhľadom na položku v teste je ovplyvnený nielen obťažnosťou danej položky, ale aj jej diskriminačnou hodnotou. Položkový parameter diskriminácie predstavuje selektívnu vlastnosťou položky, ktorá je užitočná pri rozdeľovaní žiakov do rôznych schopnostných úrovní, vychádzajúc z ich reakcie na položky s rôznym stupňom obťažnosti. Tento model je možné využiť predovšetkým na vyhodnocovanie testov, ktoré obsahujú položky s krátkou odpoved'ou.

Lordov model (logistický model s troma parametrami, 3-PL model)

V porovnaní s predchádzajúcimi logistickými modelmi, je logistický model s troma parametrami najkomplexnejším modelom, ktorý dáva do vzájomného vzťahu tri položkové parametre. Tomuto modelu hovoríme aj Lordov model, podľa jeho tvorca, psychometrika, Frederica M. Lorda (1912 – 2000). Matematicky možno 3-PL model vyjadriť nasledovným výrazom :

$$P(X_{ji} = 1) = c_i + (1 - c_i) \frac{\exp a_i(\theta_j - b_i)}{1 + \exp a_i(\theta_j - b_i)} \quad i = 1, 2, \dots, n$$

kde θ_j je schopnosť j-teho žiaka, b_i je parameter obťažnosti i-tej položky, a_i je parameter diskriminácie i-tej položky a c_i je parameter stupňa pseudonáhody (uhádnutia) správnej odpovede na i-tu položku.

Parameter c_i je zahrnutý do tohto modelu za účelom určenia, do akej miery má hľadanie (tipovanie) správnej odpovede vplyv na výkon žiaka v teste. Uplatnenie nachádza predovšetkým pri vyhodnocovaní testov pozostávajúcich z položiek s výberom odpovede. Určuje dolnú asymptotu ku charakteristickej krvke položky (tzv. relatívnu nulu). Čím má položka s výberom odpovede menší počet možností výberu, pravdepodobnosť správnej odpovede na túto položku je vyššia. Napríklad do nášho jazykového testu, ktorý sme administrovali žiakom na výstupe z 1. stupňa ZŠ, sme zaradili niekoľko položiek s možnosťou výberu z 3 odpovedí. V položkách tohto typu je už 33 % šanca určenia správnej odpovede hľaním (tipovaním), čo sme museli zohľadniť pri posudzovaní výkonov žiakov v teste.

3 Základné metódy posúdenia ovládania cudzieho jazyka na príslušnej referenčnej úrovni

Za účelom vymedzenia pojmu *ovládanie jazyka na úrovni A1.1*, môžeme vychádzať zo všeobecnej definícii ovládania (*mastery*). Meskauskas⁵³ (MESKAUKAS, 1976: 134) definuje pojem *ovládania* na základe dvoch významov tohto slova. Na jednej strane tento termín poukazuje na teoretický vzťah medzi výkonom jednotlivca a časom stráveným v danom vzdelávacom prostredí (proces nadobúdania spôsobilosti ovládania). Na druhej strane, sa pojem ovládania používa v zmysle označenia (známkovania, štítkovania), ktoré charakterizuje dosahovanie danej úrovne jednotlivcom. Meskauskas rozlíšuje dve základné hľadiská koncepcie ovládania:

- a) stavové (situačné) hľadisko,
- b) kontinuálne hľadisko.

V zmysle *stavového hľadiska*, sa ovládanie chápe ako „úplná alebo žiadna“ znalosť („all or none“). Napríklad osoba sa považuje za kompetentnú (ovláda istú činnosť) v plávaní, ak vie plávať, inak je označená za nekompetentnú (neovláda istú činnosť). Tento prístup ovládania, resp. neovládania istej činnosti sa používa v rámci merania a hodnotenia niektorých profesijných oblastí, ako napríklad u pilotov, lekárov, a pod.

Meranie výsledkov vzdelávania je založené na predpoklade, že ovládanie istej vzdelávacej oblasti je postupný kontinuálny proces. Teda tu možno aplikovať *kontinuálny prístup*, a tak rozdeliť, resp. klasifikovať žiakov do rôznych stupňov alebo úrovní dosiahnutého vzdelania. V kontexte vzdelávania cudzích jazykov možno tiež vychádzať z tohto hľadiska, čoho dôkazom sú aj referenčné úrovne Spoločného európskeho referenčného rámca pre jazyky⁵⁴, ktoré poukazujú na kontinuálne nadobúdanie jazykovej kompetencie.

Existujú dva základné rámcu ako merať a hodnotiť stupeň ovládania cudzieho jazyka na príslušnej referenčnej úrovni, a to klasická teória testov (CTT) a teória odpovede na položku (IRT). V súvislosti s IRT, stupeň ovládania jazyka je reprezentovaný **pravdepodobnosťou** správnej odpovede na súbor položiek v teste, v CTT je stupeň ovládania jazyka vyjadrený **skutočným skóre** testu.

Pri posudzovaní ovládania jazyka na príslušnej úrovni (u nás úroveň A1.1+) možno použiť viacero metód. Tieto metódy posudzovania ovládania jazyka rozdeľujeme do troch skupín: metódy založené na posudzovaní osôb (žiakov),

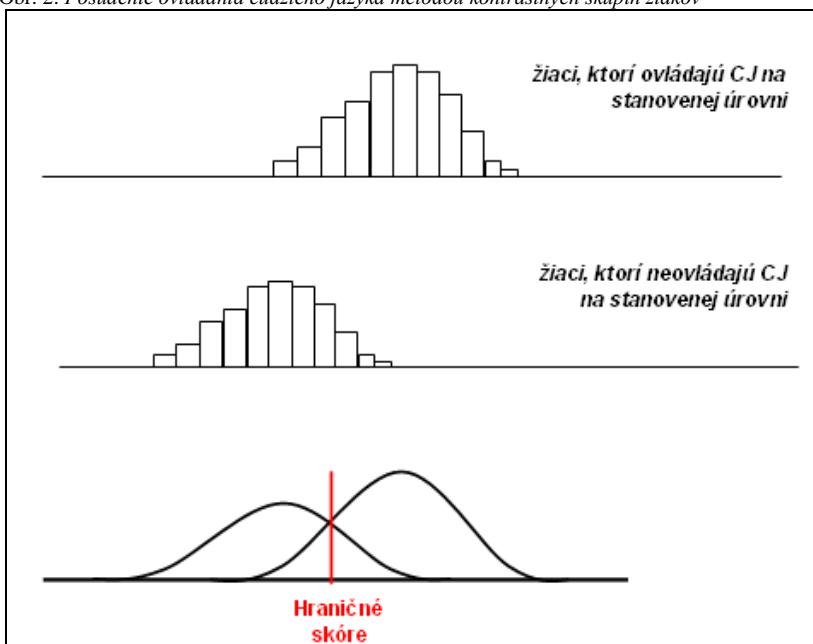
⁵³ MESKAUSKAS, J. A.: Evaluation Models for Criterion-Referenced Testing: Views Regarding Mastery and Standard-Setting. In.: Review of Educational Research Vol. 46 Nb. 1, 1976. s. 133-158.

⁵⁴ Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky rozložuje týchto šesť základných referenčných úrovní ovládania cudzieho jazyka : A1 - objavovanie, A2 – spôsobilosť potrebná na prežitie, B1 - prah, B2 – širší rozhlásad, C1 – účinná operačná spôsobilosť, C2 – dokonalé ovládanie.

metódy založené na posudzovaní položiek a metódy založené na kombinovaní viacerých modelov IRT.

Prvé dve skupiny metód založených na posudzovaní osôb, alebo položiek vyžadujú rozhodovanie expertov. Na základe získaného skóre a vopred stanovených štandardov odpovedí na položky v teste, experti nezávisle od seba rozhodnú o jednotlivých žiakoch, či ovládajú, alebo neovládajú jazyk na príslušnej úrovni. Tako žiakov rozdelia do dvoch skupín (ovláda / neovláda) s rôznou varietou ich dosahovaných skóre. Pri porovnaní jednotlivých expertných posúdení sa však tieto dve skupiny z časti prelínajú, čím vzniká medzi nimi presah. Z tohto presahu skóre medzi dvoma skupinami žiakov možno určiť medián, ktorý bude hraničný bodom (skóre) ovládania jazyka na príslušnej úrovni. Táto metóda je orientovaná na posudzovanie výkonu žiaka na základe jeho dosiahnutého skóre a nazýva sa **metódou kontrastných skupín** (Contrasting Group Method, Obr. 2).

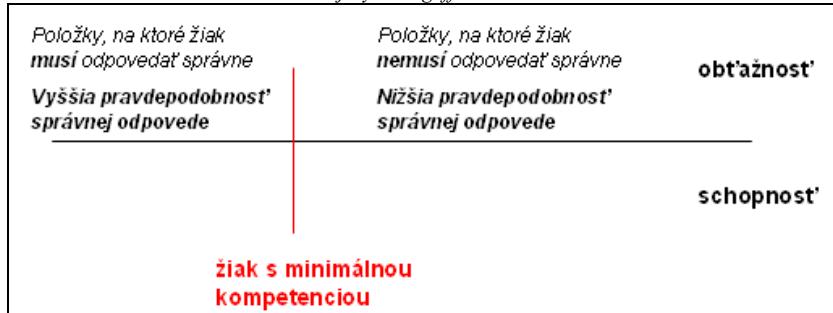
Obr. 2: Posúdenie ovládania cudzieho jazyka metódou kontrastných skupín žiakov

Metódy zamerané na žiaka závisia od veľkosti vzorky, čo môže mať vplyv na stabilitu štatistických výsledkov v súvislosti s určovaním hranice medzi ovládaním a neovládaním jazyka na patričnej úrovni. Za účelom prekonania tohto obmedzenia sa viac využívajú metódy založené na posudzovaní položiek. Experti nezávisle od seba hodnotia zaradom obsah každej položky a určia pravdepodobnosť, s akou žiak s minimálnou kompetenciou ovládania jazyka odpovie na príslušnú položku správne. Pre každého experta sa vypočíta súčet všetkých čiastkových pravdepodobností, a to bude hraničný bod, ktorý sa premietne do škály znázorňujúcej skóre testu (teda ak súčet pravdepodobností vzhľadom na všetky položky by bol napríklad 0,65, minimálna úspešnosť žiaka v teste musí byť 65 %, aby žiak bol klasifikovaný ako kompetentný vzhľadom na príslušnú jazykovú úroveň). Takto sa postupuje u každého experta (posudzovateľa), čím získame pre každého z nich rôzne hraničné skóre. Tieto hraničné skóre sa napokon umiestnia na spoločné kontinuum a vypočítia sa z nich

medián, ktorý budeme považovať za výsledné hraničné skóre pri posudzovaní ovládania jazyka na príslušnej úrovni. Táto metóda dostala meno po svojom zakladateľovi a nazýva sa **Angoffova metóda** (Obr. 3). Problém tejto metódy spočíva v nejasnosti definovania žiaka s minimálnou kompetenciou.

Obr. 3: Posúdenie ovládania cudzieho jazyka Angoffovou metódou

Vzhľadom k tomu, že v rámci empirického výskumu sme nedisponovali tímom expertov, ktorí by nám posudky vzhľadom na žiaka, alebo položku poskytli, zamerali sme sa na aplikovanie metód založených na kombinovaní modelov IRT. Za účelom posúdenia ovládania jazyka na úrovni A1.1+ je vhodné použiť Schulzovu metódu, ktorá patrí medzi metódy zamerané na oblasť merania (domain-referenced method). Oblast' sa v tomto kontexte definuje ako súbor vedomostí a zručností žiakov, ktoré sú predmetom merania a testovania prostredníctvom súboru náhodne vybratých homogénnych položiek⁵⁵ (JANSSEN, TUERLINCKX, MEULDERS, De BOECK, 2000: 286).

Schulzova metóda spočíva v kombinácii Guttmanovho modelu škálovania a modelov IRT. Na základe výsledkov psychometrických analýz, každá položka nadobúda odhady parametrov obtiažnosti (Raschov 1PL model), alebo obtiažnosti a diskriminácie (2PL model), alebo obtiažnosti, diskriminácie a pseudonáhody (Lordov 3PL model). Na základe odpovedí žiakov na príslušné položky v teste možno odhadnúť latentnú vlastnosť – schopnosť každého žiaka (theta). Podstata Schulzovej metódy spočíva vo vypočítaní pravdepodobnosti správnej odpovede na každú položku u každého žiaka so schopnosťou theta. Z pravdepodobnosti správnej odpovede na jednotlivé položky sa následne vypočíta ich aritmetickej priemer. To znamená, že pre každého žiaka získavame jeho priemernú pravdepodobnosť správnej odpovede na položky z danej oblasti A1.1+.

Rozhodnutie o ovládani / neovládaní jazyka na príslušnej úrovni sa uskutoční na základe porovnania priemernej pravdepodobnosti každého žiaka so zvoleným kritériom. Ak by sme sa prísnie držali tejto metódy, Schulz toto porovnávacie kritérium priemernej pravdepodobnosti stanovuje na 0,80⁵⁶ (SCHULZ, KOLEN, NICEWANDER, 1999: 349). To znamená, že ak žiak má priemernú pravdepodobnosť správnej odpovede na položky z oblasti A1.1+ väčšiu nanajvýš

⁵⁵ JANSSEN, R. - TUERLINCKX, F. - MEULDERS, M. - De BOECK, P.: A hierarchical IRT model for criterion – referenced measurement. In.: Journal of Educational and Behavioral Statistics, 25 (3), 2000. s. 285-306.

⁵⁶ SCHULZ, E. M. - KOLEN, M. J. - NICEWANDER, W. A.: A rationale for defining achievement levels using IRT-estimated domain scores. In.: Applied Psychological Measurement, 23. 1999. s. 347-362.

rovnú 0,80, tak možno konštatovať, že ovláda jazyk na úrovni A1.1+. Ak je jeho priemerná pravdepodobnosť nižšia ako 0,80, žiak neovláda jazyk na úrovni A1.1+. Medzinárodné centrum pre pedagogické štúdie (Centre International d'Études Pédagogiques, CIEP) so sídlom v Sèvres, ktoré sa intenzívne zaobrá problematikou merania jazykových úrovni v zmysle SERRJ, toto porovnávacie kritérium stanovuje miernejšie a odporúča používať hodnotu 0,65. Ak test pozostáva z veľmi malého počtu položiek s rôznom stupňom obťažnosti, stojí za zváženie (opäť diskusia medzi expertmi) toto porovnávacie kritérium ešte viac znížiť, napríklad na 0,50.

4 Aplikovanie Schulzovej metódy pri posudzovaní ovládania anglického jazyka žiakmi na výstupe z 1. stupňa ZŠ na referenčnej úrovni A1.1+

Je len veľmi málo pravdepodobné, že pri väčších certifikačných skúškach dokážu tvorcovia testov vytvoriť také varianty testu, ktoré by boli úplne ekvivalentné predovšetkým vzhľadom na obťažnosť položiek. Teória odpovede na položku dokáže riešiť práve tento problém, t.j. problém istej nekompatibility nástroja merania vzhľadom na jeho varianty. Pri psychometrických analýzach v zmysle IRT dokážeme pracovať s viacerými variantmi, resp. zošitmi (bookletmi) testových položiek naraz. S využitím vhodného softvéru (napr. OPLM) dokážeme odhadnúť parametre testových položiek a na ich základe usporiadať na spoločnú škálu všetkých žiakov, ktorí sa testovania zúčastnili. To znamená, že vieme vypočítať pravdepodobnosť správnej odpovede žiaka aj na položky, ktoré tento žiak vo svojom variante nemal. Toto je možné vykonať práve vďaka spoločným oporným položkám, ktorými sú varianty vzájomne poprepájané, čím je prístup teórie odpovede na položku výnimcočný.

Na posúdenie ovládania anglického jazyka žiakmi našej vybranej vzorky sme použili Schuzovu metódu. Hlavné myšlienky a princípy aplikovania Schulzovej metódy sme opísali v predchádzajúcej časti príspevku. V tejto časti sa zameriame na praktickú stránku procedúry analyzovania a vyhodnocovania výsledkov pilotného testovania v zmysle modernej testovej teórie pomocou špeciálneho softvéru OPLM. Pomocou jeho aplikácií *wopin*, *opin*, a *oplat* sme postupne realizovali odhady položkových parametrov (obťažnosť, diskriminácia a pseudonáhoda) a parametra latentnej schopnosti žiakov. Východiskový dátový súbor sme pripravili tak, aby odpovede jednotlivých žiakov na jednotlivé položky boli zaznamenané v binomickom tvaru ako jednotky alebo nuly (1-správna odpoveď, 0 – nesprávna alebo žiadna odpoveď). Softvér OPLM, ktorý sme použili na IRT analýzy totiž vie pracovať iba s týmto typom údajov.

Parametre obťažnosti položiek a diskriminácie položiek vzhľadom na 2PL model boli výstupom psychometrických analýz programu OPLM. Ďalší položkový parameter, parameter pseudošance, predstavuje vplyv určenia správnej odpovede tipovaním na výsledky v teste. Tento parameter malo zmysel zahrnúť do analýzy len v prípade uzavretých položiek s výberom odpovede alebo položiek typu pravda/nepravda. Nás jazykový test pozostával aj z položiek tohto druhu, preto sme pri týchto položkách aplikovali Lordov 3PL model pre odhad pravdepodobnosti správnej odpovede žiaka na príslušnú položku. Pri položkách s výberom odpovede z troch ponúkaných možností je hodnota parametra pseudošance rovná 0,33 (33% šanca uhádnutia správnej odpovede tipovaním). Pri položkách typu pravda/nepravda je hodnota parametra pseudošance rovná 0,5 (50% šanca uhádnutia správnej odpovede tipovaním).

Napokon posledným, klúčovým parametrom pri posudzovaní ovládania cudzieho jazyka žiakmi, bol parameter ich latentnej schopnosti. Na určenie latentnej schopnosti žiakov vzhľadom na 2PL, resp. 3PL model, kde možno diferencovať žiakov na základe diskriminačnej hodnoty položiek, sme opäť využili softvér OPLM

a jeho aplikáciu *oplat*. Na základe výstupu tejto aplikácie sme sa mohli presvedčiť, že žiaci s rovnakým skóre majú rozdielne hodnoty latentnej schopnosti, a tým aj rozdielnú pravdepodobnosť správnej odpovedať na položky z oblasti A1.1+. To je zapríčinené tým, že žiaci sice mohli odpovedať správne na rovnaký počet položiek v teste, avšak niektorý z nich mohol odpovedať správne skupinu v celku ľažíšich, náročnejších položiek v porovnaní s inými žiakmi.

Parametre vzťahujúce sa k položkám a k testovaným žiakom sme umiestnili do excelovského súboru. Riadky tabuľky obsahovali menovitý zoznam všetkých žiakov spolu s ich charakteristikami (napríklad príslušnosť žiaka k typu základnej školy vzhľadom na zriaďovateľa a lokalitu, učiteľovi z hľadiska jeho kvalifikovanosti, pohlavie žiaka, dĺžka štúdia anglického jazyka, a podobne). Napokon každému žiakovi sme priradili parameter jeho latentnej schopnosti theta.

Parametre vzťahujúce sa ku všetkým položkám použitým v oboch variantoch tvorili záhlavie stĺpcov excelovskej tabuľky. Pre každý logistický model sme vytvorili jednu excelovskú tabuľku. Tým sme chceli porovnať fungovanie jednotlivých logistických modelov vzhľadom na pribudajúce parametre, a napokon porovnať rozdiely v dosahovaní požadovanej úrovne ovládania cudzieho jazyka žiakmi na výstupe z primárneho stupňa vzhľadom na použitý logistický model.

Následne sme mohli aplikovať Schulzovu metódu posúdenia ovládania cudzieho jazyka. Pomocou dosadených položkových parametrov a parametra latentnej schopnosti žiaka sme vypočítali hodnoty čiastkových pravdepodobností správnej odpovede každého žiaka na každú testovú položku (zahrnuli sme aj tie položky, ktoré žiakovi neboli administrované v jeho variante). Pri výpočte pravdepodobnosti sme využili známe vzťahy z časti 2.

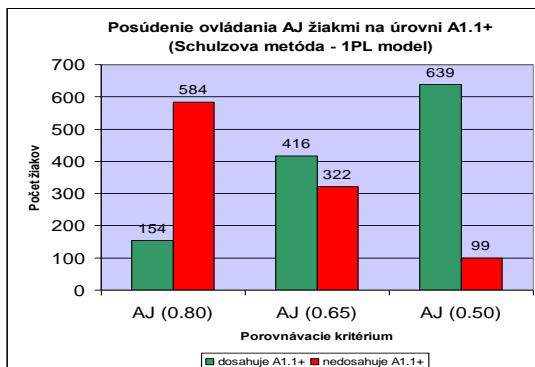
Napokon sme vypočítali hodnotu priemernej pravdepodobnosti každého žiaka odpovedať správne na všetky testové položky z oblasti A1.1+, a túto hodnotu sme porovnali s kritériom 0,80 (pre zaujímavosť uvádzame aj výsledky vzhľadom na porovnávacie kritérium 0,65 a 0,50).

Súhrnné počty žiakov dosahujúcich alebo nedosahujúcich úroveň A1.1+ vzhľadom na použitý logistický model prezentujeme v nasledujúcej tabuľke (Tab.1) a graficky formou histogramov (graf 1, 2, 3).

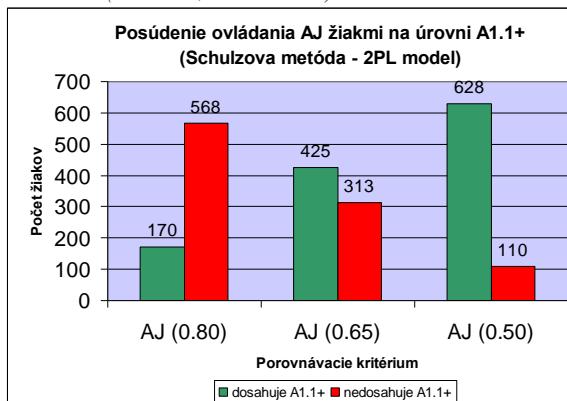
Tab. 1: Porovnanie dosahovania úrovne A1.1+ žiakmi vzhľadom na použitý logistický model

Porovnávanie kritérium ↓	1PL model (Rasch)		2 PL model		3 PL model (Lord)	
	dosahuje A1.1+	nedosahuje A1.1+	dosahuje A1.1+	Nedosahuje A1.1+	dosahuje A1.1+	nedosahuje A1.1+
0,80 (Schulz)	154	584	170	568	222	516
0,65	416	322	425	313	499	239
0,50	639	99	628	110	703	35

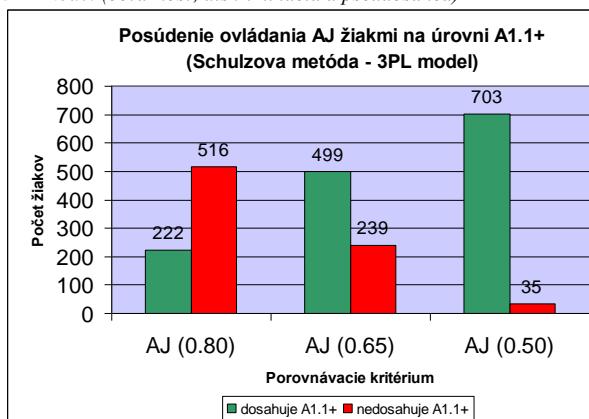
Graf 1: Schulzova metóda – posúdenie ovládania AJ vzhľadom na 1 PL model (obťažnosť položiek)

Graf 2: Schulzova metóda – posúdenie ovládania AJ vzhľadom na 2 PL model (obťažnosť, diskriminácia)

Graf 3: Schulzova metóda – posúdenie ovládania AJ vzhľadom na 3PL model (obťažnosť, diskriminácia a pseudošanca)

Za najhodnovernejší logistický model, z hľadiska posúdenia ovládania anglického jazyka žiakmi na výstupe z 1. stupňa ZŠ, možno pokladať práve Lordov logistický model. Zohľadňuje totiž vplyv všetkých troch položkových parametrov, ktoré treba brať do úvahy pri vyhodnocovaní výsledkov. Je prirodzené, že zaradením uzavorených položiek s výberom odpovede sme zvýšili pravdepodobnosť správnej odpovede žiakov na sériu položiek z oblasti A1.1+. Preto podľa Lordovho modelu je počet žiakov dosahujúcich referenčnú úroveň A1.1+ vyšší ako v ostatných dvoch modeloch.

Odborníci na tvorbu jazykových testov odporúčajú zaradenie uzavorených položiek s výberom odpovede s podmienkou dobre fungujúcich distraktorov (nesprávnych odpovedí). Distraktory musia byť skonštruované tak, aby čo najlepšie odlišili žiakov, ktorí disponujú požadovanou vedomosťou v oblasti, ktorú položka testeje, od žiakov, ktorí touto vedomosťou nedisponujú, alebo disponujú ľahko iba čiastočne. Každý distraktor by sa mal podobať správnej odpovedi, čo do gramatickej formy, štýlu, či dĺžky⁵⁷ (HALADYNA, 2004: 69). Zároveň v porovnaní s otvorenými položkami s krátkou odpoveďou, je tento typ uzavorených položiek objektívnejšie skórovateľný.

Pri interpretovaní výsledkov merania by sme chceli upozorniť na to, že výsledky, ktoré sme v rámci merania jazykovej kompetencie žiakov získali, mohli byť v pozitívnom alebo negatívnom zmysle ovplyvnené viacerými vonkajšími alebo vnútornými činiteľmi. V súvislosti so „skresľovaním“ výsledkov merania (measurement bias) najčastejšie hovoríme o týchto faktoroch, ktoré môžu byť jeho príčinou⁵⁸ (JENSEN, 1980): pohlavie žiaka, pohlavie skúšajúceho, resp. tvorca položiek a testu, príslušnosť žiaka k istej kultúrnej skupine alebo socio-ekonomickej triede, spôsob skórovania testových položiek a testu, faktory súvisiace so situáčnymi a procedurálnymi podmienkami testovania (časové obmedzenie testu, spôsob zadania inštrukcií, postoj skúšajúceho), faktory súvisiace s motiváciou, postojom a osobnosťou skúšaného žiaka (strach a obavy z testovania, voľný prístup k testovaniu pokial⁵⁹ test nie je na známku, motivácia k dosiahnutiu úspechu, sebaocenovanie, uvažovanie-impulzívnosť).

Záver

Na záver možno poznamenať, že v súčasnosti už nikto nepochybuje o dôležitosti včasnej edukácie detí v oblasti cudzích jazykov. Mnohé výskumy poukazujú na to, že čím skôr sa dieťa začne učiť cudzí jazyk pomocou správneho pedagogického prístupu, tým rýchlejšie a efektívnejšie sa tento cudzí jazyk naučí. Nástroje, ktoré majú byť vytvorené na to, aby merali dosiahnuté výsledky dieťaťa v cudzom jazyku, by nemali byť pre dieťa stresujúce. Skôr naopak, mali by dieťa zábavnou formou stimulovať a motivovať ho k tomu, aby sa chcelo dozvedieť viac, aby chcelo používať cudzí jazyk na náročnejšej úrovni. Položky v teste by mali byť po obsahovej a vizuálnej stránke primerané jeho veku a záujmom.

Dôležitou súčasťou testovania jazykovej kompetencie je aj správna interpretácia výsledkov zohľadňujúca rôzne faktory ovplyvňujúce výkon žiaka v teste. Jednou z ciest je aplikovanie teórie odpovede na položku, ktorá má v porovnaní s modelmi klasickej teórie testov niekoľko zásadných výhod. Zásadným rozdielom v prospech IRT je invariantnosť údajov vzhladom na parametre osoby a položky. Odhady schopnosti osoby nie sú závislé od konkrétneho testu, zároveň parametre

⁵⁷ HALADYNA, T. M.: Developing and Validating Multiple-Choice Test Items. New Jersey: Arizona State University West, Lawrence Erlbaum Associates, publishers, 2004.

⁵⁸ JENSEN, A. R.: Bias in mental testing. London: Methuen & Co., Ltd., 1980.

položky nie sú viazané na konkrétnu skupinu skúšaných žiakov. Týmto spôsobom sa rieši problém nedostatku miery porovnateľnosti medzi skupinami testovaných jednotlivcov vzhľadom na rôzne testy, resp. varianty testov. Túto vlastnosť sme využili práve pri aplikovaní Schulzovej metódy.

Použitá literatúra

- BACHMAN, L. F.: Fundamental Considerations in Language Testing. Oxford: Oxford University Press, 1991. ISBN 0-19-437003-8
- BACHMAN, L. F.: Modern language testing at the turn of the century: Assuring that what we count counts. In.: *Language Testing* 17 (1), 2000. s. 1-42.
Dostupné na: <http://ljt.sagepub.com/content/17/1/1.full.pdf+html>
- BEACCO, J. C. – DE FERRARI, M. – LHOTE, G.: Niveau A1.1 pour le français (Publics adultes peu francophones, scolarisés, peu ou non scolarisés) – Référentiel et certification (dilf) pour les premiers acquis en français. Paris : Didier, 2005. ISBN 978-2-278-05854-9
- BUTAŠ, J.: Meranie výsledkov vzdelávania pomocou testov. Ružomberok: Pedagogická fakulta KU v Ružomberku, 2009. ISBN 978-80-8084-436-3
- BUTAŠ, J. – BUTAŠOVÁ, A. – FOLNY, V.: Tvorba testov pre meranie úrovne A1, A2, B1, a B2 podľa Spoločného európskeho referenčného rámcu pre jazyky. Ružomberok : Vydavateľstvo VERBUM KU, 2011. ISBN 978-80-8084-693-0
- BUTAŠ, J. – LALINSKÁ, M.: Application of Exponential Functions in Testing. In: USTA AD ALBIM BOHEMICA č. 1/2010 – recenzovaný časopis vydaný pri príležitosti XVII. ročníka Czech Polish Slovak Mathematical School v Litoměřiciach, 2010. s. 13-24. ISSN 1802-825
- BUTAŠ, J. – LALINSKÁ, M.: IRT a položkové analýzy výsledkov testov z cudzích jazykov. In: Meranie vedomostí ako súčasť zvyšovania kvality vzdelávania: zborník z konferencie s medzinárodnou účasťou zo dňa 22.-23. septembra 2011. Trnava: Trnavská univerzita, 2011. s. 32-38. ISBN 978-80-8082-509-6
- BUTAŠOVÁ, A. a kol.: Koncepcia vyučovania cudzích jazykov v základných a stredných školách. Bratislava: Štátny pedagogický ústav, 2007. ISBN 978-80-89225-31-6
- CAMILLI, G. – SHEPARD, L. A.: Methods for Identifying Biased Test Items. Volume 4. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 1994. ISBN 0-8039-4416-0
- CIZEK, G. J. 2001. Setting Performance standards. Concepts, Methods, and Perspectives. London: Lawrence Erlbaum associates, Publishers, 2001. ISBN 0-8058-3674-8
- CROCKER, L. – ALGINA, J.: Introduction to Classical & Modern Test Theory. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1986. ISBN 0-03-061634-4
- DICKENS, P. – TOURNOIS, J. – FLIELLER, A. – KOP, J. L.: La psychométrie. Paris: Presses universitaires de France, 1994. ISBN 9-782130-460-404
- EDELENBOS, P. – VINJÉ, M. P.: The assessment of a foreign language at the end of primary (elementary) education. In: *Language Testing* 17 (2). 2000. str. 144-162.
Dostupné na: <http://ljt.sagepub.com/content/17/2/144>.
- ETIENNE, S.: Créer des parcours d'apprentissage pour le niveau A1.1. Paris: Didier, 2008. ISBN 978-2-278-06269-0
- FISCHER, G. H. – MOLENAAR, I.: Rasch Models – Foundations, Recent Developments, and Applications. New York: Springer – Verlag, 1995. ISBN 0-387-94499-0
- HALADYNA, T. M.: Developing and Validating Multiple-Choice Test Items. New Jersey: Arizona State University West, Lawrence erlbaum associates, publishers, 2004. ISBN 0-8058-4661-1

- HAMBLETON, R. K. – SWAMINATHAN, H.: Item Response Theory : principles and applications. Norwell, MA: Kluwer Nijhoff Publishing, 1987. ISBN 0-89838-065-0
- HULIN, C. L. – DRASGOW, F. – PARSONS, C. K.: Item Response Theory. Application to Psychological Measurement. Hoemwood, IL: Dow Jones-Irwin, 1983. ISBN 0-87094-284-0
- JANSSEN, R. – TUERLINCKX, F. – MEULDERS, M. – De BOECK, P.: A hierarchical IRT model for criterion – referenced measurement. In.: Journal of Educational and Behavioral Statistics, 25 (3), 2000. s. 285-306.
Dostupné na: <http://jeb.sagepub.com/content/25/3/285.full.pdf+html>
- JENSEN, A. R.: Bias in mental testing. London: Methuen & Co., Ltd., 1980. ISBN 0-416-83230-X
- JOHNSTONE, R.: Context-sensitive assessment of modern languages in primary (elementary) and early secondary education: Scotland and the European experience. In.: Language Testing, 17 (2). 2000. s.123-143.
Dostupné na: <http://ltj.sagepub.com/content/17/2/123>
- LALINSKÁ, M.: Meranie dosiahnutých vzdelávacích výsledkov na výstupe z 1. stupňa základnej školy (Písomná práca k dizertačnej skúške). Bratislava : Pedagogická fakulta UK, 2011.
- LORD, F. M.: Applications of Item Response Theory to Practical Testing Problems. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 1980. ISBN 0-89859-006
- MADSEN, H. S.: Techniques in Testing. Oxford: Oxford University Press, 1983. ISBN 0-19-434132-1
- MESKAUSKAS, J. A.: Evaluation Models for Criterion-Referenced Testing: Views Regarding Mastery and Standard-Setting. In.: Review of Educational Research Vol. 46 Nb. 1, 1976. s. 133-158.
Dostupné na: <http://rer.sagepub.com/content/46/1/133.full.pdf>
- PARTCHEV, I.: A visual guide to item response theory. Jena: Friedrich-Schiller-Universität, 2004.
- PHAM, Thi Thu Ha: A2 or B1? Comparing different methods of standard setting based on item classification for the Common European Framework of Reference for Languages (master thesis). Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, Faculty of Psychology and Educational Sciences, 2009.
- SCHULZ, E. M. – KOLEN, M. J. – NICEWANDER, W. A.: A rationale for defining achievement levels using IRT-estimated domain scores. In.: Applied Psychological Measurement, 23. 1999. s. 347-362.
Dostupné na: <http://apm.sagepub.com/content/23/4/347.full.pdf>
- WEIR, C. J. 1990. Communicative Language Testing. Prentice Hall International (UK) Ltd. 1990. ISBN 0-13-155284-8

Words: 5 101

Signs: 37 692 [20,94 standard pages]

PaedDr. Mária Lalinská

Katedra psychológie a všeob. základu

Pedagogická fakulta

Katolícka univerzita v Ružomberku

Hrabovecká cesta 1, 034 01 Ružomberok

maria.lalinska@ku.sk

Traduction à l'aide de la traduction assistée par ordinateur (TAO)

Jozef Štefčík

Résumé

Dans cet article, nous réfléchissons sur le travail du traducteur qui utilise ou non les outils de TAO en donnant une poignée d'exemples de traduction automatique à partir de Google Traducteur. Les exemples ont pour but de démontrer un usage facultatif de la traduction automatique dans une perspective didactique, afin d'apprécier la traduction comme la perspective d'un processus qui considère son produit comme un objet d'évaluation. Étant donné que de plus en plus de versions d'outils de TAO en ligne ont fait leur apparition, incluant la traduction automatique, le rôle d'un traducteur se transforme en une autre activité : le traducteur est désormais responsable de tout le processus de traduction. Fondamentalement, la philosophie et la stratégie de la traduction automatique (TA) et de la traduction assistée par ordinateur (TAO) se basent sur l'utilisation d'une mémoire de traduction externe faite de segments ou d'unités entières créée par la récupération de textes « déjà traduits ». Inspirés par nos collègues luxembourgeois, nous essaierons de définir le rôle de la TA et de la TAO à l'aide de nouvelles méthodes d'adaptation des textes sources (données d'entrée) par la simplification de leurs structures de langage.

Mots-clés : le traducteur, traduction assistée par ordinateur, la traduction automatique, le processus de traduction, la didactique de traduction

---

L'efficacité de la traduction automatique

On peut se poser une question : « La traduction automatique, telle qu'elle est utilisée aujourd'hui, répond-elle aux critères mentionnés précédemment ? »

Lorsqu'ils traduisent, les traducteurs s'évertuent à trouver des solutions de traduction satisfaisantes plutôt que des « équivalents » qui correspondent aux dictionnaires et qui englobent un certain nombre d'unités lexicales. Ce principe trouve son origine dans la polysémie des langues ainsi que dans la macro-stylistique d'un texte. Cette structure détermine le choix de bons procédés de communication dans le but de conserver l'idée de départ selon la situation et la fonction du texte. Le slogan ci-dessous provient d'une campagne à l'occasion d'élections régionales et illustre ce propos.

Exemple 1(internet) : Nobody is perfect. I am „nobody”. Traduction littérale slovaque : *Nikto nie je dokonalý. Ja som nikto....* (Traduction incorrecte qui entraîne une perte de sens)

Nikto nie je dokonalý. Ja nie som nikto.... (Traduction sémantiquement correcte qui « fait sens »)

Cet exemple nous montre que la traduction littérale fait perdre le sens de la phrase dans la langue cible. Ce genre de traduction se retrouve souvent avec la « traduction automatique » utilisée par les traducteurs professionnels ou non. Cependant, malgré un développement rapide des technologies de l'information et de la communication (TIC), la traduction automatique n'est pas encore capable de traduire correctement d'un point de vue grammatical ou même sémantique (pour reconnaître les significations cachées ou lire entre les lignes), ce qui représente encore un défi pour les formateurs ou les jeunes traducteurs. C'est pourquoi le rôle des traducteurs évolue au cours des années. Grâce aux outils de TAO, le travail du traducteur se transforme en un autre genre de travail. La question ici est de savoir comment fournir une relecture d'une traduction dans une langue étrangère, effectuée par un locuteur natif de la langue cible qui a reçu une formation d'expert en traduction

ou relecture. L'exemple suivant d'une « traduction Google » du slovaque vers l'anglais montre à quel point la compréhension micro-stylistique peut être fausse et ce à cause d'une utilisation incorrecte d'équivalents lexicaux.

Exemple II.

Slováci si utiahli opasky, miňali menej a odkladajú si peniaze radšej na horšie èasy. Úspory slovenských domácností stúpli.

Traduction automatique: Slovaks retreated belts, and spend less money aside for a rainy day instead. Slovak household savings have increased.

Correction (français) : retreat-tighten, le verbe *spend* devrait être au passé. La seconde phrase est correcte.

Exemple III.

Európska komisia prijala prvé opatrenie s cieľom do roku 2015 zaistit', aby automobil v prípade väžnej dopravnej nehody mohol sám iniciovať volanie na tiesňovú linku.

Traduction automatique : The European Commission adopted the first step to the year 2015 to ensure that the car in case of a serious accident could itself initiate an emergency line.

Correction (français) : the first step-the first measure, la seconde partie de la phrase fait perdre le sens de départ à cause d'une mauvaise formulation (initiate, itself, the car).

Exemple IV.

It is not impossible for politicians to reduce the West's frighteningly high unemployment levels.

Traduction automatique en slovaque : *Nie je možné, aby politici s cieľom znížiť Západu desivo vysoká miera nezamestnanosti.*

On peut noter une perte de bon sens dans ce dernier exemple à cause des structures différentes des deux langues (le slovaque appartient aux célèbres « langues synthétiques » flexionnelles alors que l'anglais est une langue analytique avec un faible ratio de mots par morphèmes). La structure de la langue cible ne détermine pas seulement le sens, mais aussi la signification de la phrase. Lorsqu'aucune signification n'est trouvée, le sens ne peut pas être conservé. Si nous pouvions corriger cette phrase grammaticalement, nous lui donnerions certainement une signification. Cependant, nous ne pouvons pas l'adapter sans connaissance de son contexte. En conséquence, il n'existe pas de conclusion claire : si la traduction automatique ne peut pas analyser le texte à partir d'un point de vue macro-stylistique, le « sens commun » ne peut pas être conservé. Ce genre de travail devra être effectué par des équipes de traducteurs professionnels. Toutefois, un travail de « soutien » doit être fait durant la première phase de traduction.

Peut-on se passer des outils de traduction informatique ?

À cet égard, on ne peut pas affirmer que la traduction sans aucune aide de logiciels intelligents (SDL Trados, Wordfast, Star, Metatexis, TM-Database...) soit inefficace. Par contre, la traduction assistée par ordinateur (TAO) peut s'avérer très utile pour les traducteurs (s'ils sont capables d'utiliser les outils de TAO de manière efficace), car elle permet de gagner du temps, de rendre le processus de traduction plus simple, d'enregistrer les résultats etc. De nos jours, une nouvelle forme de « traduction externalisée » pour utilisateurs publics de sites web est très populaire tout comme l'association TAUS Data qui est une organisation à but non lucratif pour le partage de données linguistiques. Tous ces services supplémentaires sont, pour le futur de la traduction, inévitables.

Outils de TAO, TA et approvisionnement par la foule comme moyens de recherche et d'outil didactique

Étant donné que la traduction est une activité centrée sur la production de textes, les outils de TAO permettent aux traducteurs d'envisager plus d'options en ce qui concerne la signification du bon sens lors du processus de traduction. Faire preuve de bon sens en traduction varie en fonction du type de texte, de l'intention et de la situation de communication du message. C'est pourquoi il est nécessaire d'acquérir une certaine souplesse d'adaptation, une capacité à pouvoir communiquer une variété d'expressions, de styles et de registres. De ce fait, tout repose sur la créativité, une notion que seuls les êtres humains possèdent, à la différence des logiciels.

Une question se pose naturellement à ce sujet : peut-on apprendre à devenir créatif et peut-on rendre les étudiants plus créatifs ? Oui et non. Il faut garder à l'esprit que la créativité en traduction présente certaines limites et nous, en tant que professeurs, devons signaler aux étudiants en traduction qu'il est vite facile de se retrouver sur la corde raide, ce qui signifie que le franchissement des limites fixes définies par le texte source peut engendrer des conséquences inéluctables. Ainsi, le bon sens en traduction est essentiellement déterminé par les normes en vigueur qui coexistent dans un environnement culturel concret. Nous pouvons évoquer ici les stratégies de traduction telles que l'exotisation, la naturalisation, l'adaptation, la neutralisation (Gromová, E., Müglová, D., Vilikovský, J.), etc. qui doivent impérativement être appliquées dans tout cours ou processus de traduction. Le talent individuel représente le second aspect, mais il n'est pas obligatoirement inné. Cette disposition à la traduction (la capacité à comprendre et transmettre le message correctement) doit être continuellement renforcée par une pratique régulière.

Sur le plan pragmatique, la façon dont le texte communique le message avec vraisemblance constitue une preuve tangible de bon sens ou une tentative de le préserver ; les destinataires du texte cible doivent être en mesure d'utiliser positivement les informations reçues. Cependant, cet aspect peut s'avérer problématique car il est fort probable que les différents participants à la communication et leurs diverses cultures soient perçus différemment. C'est également pourquoi il est nécessaire d'effectuer de nombreuses mises au point ainsi que des relectures et corrections.

Annexe

Données d'entrée :

The **entity** recognises a deferred tax liability of 8 (40 at 20%) if it expects to sell the **item** without further use and a deferred tax liability of 12 (40 at 30%) if it expects to retain the **item** and recover its carrying amount through use.

Données de sortie :

L'entité comptabilise un passif d'impôt différé de 8 (40 à 20%). S'il prévoit de vendre le poste sans autre utilisation et un passif d'impôt différé de 12 (40 à 30%) s'il s'attend à de conserver le poste et de recouvrer sa valeur comptable par l'usage.

Source : The **enterprise** recognises deferred tax liability of 8 (40 at 20%) if it expects to sell the **asset** without further use an a deferred tax liability of 12 (40 at 30%) if it expects to retain the **asset** and recover its carrying amount through use.

Cible : L'entreprise comptabilise un passif d'impôt différé de 8 (40 à 20%) si elle s'attend à vendre l'actif et ne plus l'utiliser, et un passif d'impôt différé de 12 (40 à 30%) si elle s'attend à conserver l'actif et à recouvrer sa valeur comptable par son utilisation. (Eisele, A., Lavecchia, C., DGT for Translation, Luxembourg)

Références

ABSOLON, J.: A survey on the effectiveness of using computer-assisted translation

- (CAT) tools. ASAP translation.com, 2008. absolon@asap-translation.com.
- BARCHUDAROW, L.: Sprache und Übersetzung (Probleme der allgemeinen und speziellen Übersetzungstheorie), Verlag Progress Moskau 1979 (VEB Verlag Enzyklopädie Leipzig 1979) Bassnett, S: Translation studies. London 2003.
- DVORECKÝ, M. – ĎURAČKOVÁ, B. – ŠTEFČÍK, J. : Übung 11 – Qualitätssicherung von Übersetzungen. Entrée : Slowakische Hefte zur Übersetzungsdidaktik und -methodik 1: Übungsentwürfe. 2011. pp. 60-69.
- EISELE, A. – LAVECCHIA, C. : Using Statistical Machine Translation for Computer-Aided Translation at the European Commission. Directorate-General for Translation, JEC Workshop Luxembourg, 14 October 2011.
- GROMOVÁ, E. : Theoretical reflections on current trends in translation and translating in Slovakia. Entrée : Preklad a tlmočenie 7. Banská Bystrica, 2006. pp. 9-17.
- HOLZ-MANTTARI, J.: Translatologisches Handeln. Helsinki 1984.
- KOLLER, W: Linguistik und kulturelle Dimension der Übersetzung. In: Kultur und Übersetzung. Tübingen 2002, pp.115-131.
- MAČURA, M. : Počítačom podporovaný preklad. Projekt ESF, SOPLZ 2005/1-165. 2007.
- NEWMARK, P. : Selected Quotes. IATIS Bulletin (2011). P. 10, Issue 18, August 2011.
- NORD, C.: Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse. Tübingen 2009.
- PIEL, A.: Funktionale Texte produzieren. Verlag an der Ruhr 2003.
- RAKŠÁNYIOVÁ, J. : New trends in Translation. Entrée : Translatologica Ostraviensia 3. Ostrava, 2008. pp. 14-19.
- REIß, K.: Texttyp und Übersetzungsmethode, Julius Groos Verlag, Heidelberg 1993.
- ŠTEFČÍK, J.: Qualitätssicherung beim Übersetzen. Entrée : Slowakische Hefte zur Übersetzungsdidaktik und Methodik 1 : Übungsentwürfe. - Norderstedt : DAAD, 2011. pp. 84-85.
- VÁNKO, J: Komunikácia a jazyk. Nitra: UKF 2005.
- WREDE, O: Blended Learning ako súčasť výučby prekladu. In: Nová koncepcia univerzitného vzdelávania prekladateľov a tlmočníkov na Slovensku. Nitra 2010. pp. 177-187.

Words : 1 890

Signs : 12 541 [6,97 standard pages]

*Mgr. Jozef Štefčík, PhD.
Département de Traduction
Faculté des Lettres
Université Constantin le Pilosophe
Štefánikova 67
94901 Nitra, Slovaquie
jozefstefcik@yahoo.de*

Book Reviews

Informačné technológie v službe krásna

Malovecký, Mojmír: Informačné technológie a umelecký preklad. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška 2011. 146 s. ISBN 978-80-7165-842-9.

Vedecká monografia Mojmíra Maloveckého je dôkazom toho, že problematika využitia informačných technológií pri práci s textom neustále otváranou obzory. Autor vo svojom diele rozvíja myšlienku možnosti prepojenia informačných technológií a prekladu cudzojazyčného textu, pričom svoj záujem sústreďuje výlučne na umelecký text. Predmetné dielo tak možno vnímať ako pokus o spochybnenie určitej skepsy vyplývajúcej z presvedčenia, že umelecký preklad je natoľko citlivou tvorivou činnosťou ľudského ducha, že akýkoľvek automatizovaný zásah do nej nemá opodstatnenie.

Pochopiteľne, využitie informačných technológií v procese prekladu umeleckého textu má svoje špecifiká a obmedzenia. Autor vychádza z tézy, že zmysluplné využitie automatickej podpory má svoje odôvodnenie len v prvej fáze prekladu, a to na úrovni analýzy jazykových javov východiskového textu. Tu môže softvér uľahčiť a skvalitniť prácu prekladateľa, ktorý sa snaží správne uchopiť obsah východiskového textu. Druhá fáza v procese prekladu už nevyhnutne vyžaduje všeobecný rozhlás, vyjadrovacie zručnosti a umelecký talent prekladateľa, aby zmysluplnie naplnil cieľ, ktorým je vytvorenie čo najvernejšieho ekvivalentu východiskového textu v cieľovom jazyku, a to nielen po obsahovej, ale aj po formálnej a estetickej stránke. Ako totiž poznamenáva autor, pečať kultúry vtláča umeleckému dielu tvorca textu originálu, no prekladateľ, sprostredkovateľ tohto odkazu, musí byť znalcom nielen východiskovej, ale i cieľovej kultúry.

Dielo Mojmíra Maloveckého je umiestnené v teoreticko-aplikáčnom rámci. Teoretické východiská pre vytvorenie konkrétneho softvérového nástroja použiteľného pre automatickú podporu prekladu sú aplikované na konkrétnej dvojici jazykov, východiskovom francúzskom a cieľovom slovenskom jazyku. Autor však zároveň zdôrazňuje, že hoci navrhnutý nástroj na podporu prekladu vznikol na základe skúmania konkrétnej dvojice jazykov, závery a zistenia, ku ktorým dospel, sú použiteľné pre akúkoľvek dvojicu jazykov.

Autor sa vo svojich úvahách dotýka otázok dvojitej povahy. Prvou otázkou je vzťah informačných technológií a jazyka, druhou kontrastívna analýza dvoch osobitých jazykových systémov. Uroveň spracovania východiskovej platformy svedčí o vysokej odbornosti a širokom rozhlásede autora – lingvistu, teoretiaka prekladu a nadšenca technológií súvisiacich s výskumom jazyka.

Úvodné kapitoly monografie ponúkajú prehľad dostupných elektronických slovníkových databáz francúzskeho jazyka, ako aj informácie o vedeckých pracoviskách a technológiách zameraných na automatickú analýzu literárneho textu. Rozsiahla časť diela je venovaná vzťahu umeleckého textu a automatickej metóde podpory prekladu. Veľmi cennými sú kapitoly dotýkajúce sa otázok analýzy a spracovania kontrastívnych javov francúzskeho a slovenského jazykového systému, pretože zistené závery slúžia autorovi ako základný rámec pre výber automatizovateľných jazykových javov, ktoré možno následne zaradiť do metódy podporného softvéru. Softvérové riešenie automatickej metódy podpory prekladu, ako ho ponúka Mojmír Malovecký, je v podstate interaktívnu, gramatickykontrastívne orientovanou hypertextovou elektronickou slovníkovou databázou, ktorá umožňuje prekladateľovi usúvzažniť vybrané javy východiskového textu s náležitými ekvivalentmi v cieľovom jazyku.

Monografia Mojmíra Maloveckého je výsledkom zrejnej a vedecky fundovanej úvahy o možnostiach a hraniciach súčasných technológií súvisiacich s výskumom jazyka, umelcovského prekladu, jazykovej analýzy a počítačovej podpory prekladu. V tomto duchu autor navrhuje softvér pracujúci na princípe modulov, ktorý v texte originálu deteguje potenciálne problematické miesta, pri ktorých hrozí riziko nesprávnej interpretácie, a teda aj nesprávneho prekladu do cieľového jazyka. Ako však autor uvádzá na viacerých miestach svojho diela, predkladaný softvér je len pomôckou ponúkajúcou možnosti riešenia, rozhodnutie o finálnej podobe prekladaného textu je vždy výsledkom tvorivej práce konkrétneho človeka – prekladateľa. Práve ten je totiž povolaný čo najvernejšie sprostredkovať krásno východiskovej kultúry inojazyčným prijímateľom.

*Mgr. Monika Andrejčáková, PhD.
Katedra románskych jazykov a literatúr
Pedagogická Fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Račianska 59, 813 34 Bratislava
andrejcekova@fedu.uniba.sk*

ABSTRACTS

Hana Gruet-Skrabalova: VP-Ellipsis and the Czech Auxiliary *být* ('to be')

This paper deals with VP-ellipsis after the auxiliary verb *být* ('to be') in Czech. We ask in particular why VP-ellipsis is only possible in future tense and in passive voice. We show that distinct forms of the auxiliary *být* differ with respect to their morphological status, tense, aspect and negation. Consequently, we claim that these forms occupy distinct syntactic positions in the clause. Only future and passive forms are generated below Negation, in the head immediately dominating the VP and licensing ellipsis of its VP complement.

Key Words

Syntax, ellipsis, auxiliary verb, Verb Phrase (VP), Czech

Olga Ruda: Translational Terminological Dictionaries of the 20th Century (1945-1999)

The article is devoted to the Ukrainian and Slovak terminography. The history of the Ukrainian and Slovak terminography after 1945 is discussed in more details and basic information about terminological and translation dictionaries of that period along with overview of recent publications are presented. We have described terminology from different branches of science from theoretical, methodological and historical perspectives. Basic terminographical processes are shortly outlined, methods and techniques of terminological compilation are mentioned.

Key words

Terminology management, terminology, terminography, terminological dictionary, theory, methodology, history, Slovak Republic, Ukraine

Viktoria Liashuk: Belarusian and Slovak Languages in the Typology of the Slavonic Languages

Typological similarity of literary languages forms the general basis for comparative analysis. The study of parametric peculiarities of folklore sphere in Slavic typological features of Belarusian and Slovak languages basing on facts from their history and their modern interpretation.

Key words

Belarusian and Slovak literary languages, Slavonic literary languages, typological approach, tradition in lingvistic development

Raúl Fernández Sánchez-Alarcos: Literary and Interartistic Comparatistics: Crucification Scene on the Issenheim Altarpiece by Joris-Karl Huysmans and José Ángel Valente

This article examines Joris-Karl Huysmans and José Ángel Valente's works, from the standpoint comparative. The literary texts under consideration are about the same subject: the Grünewald's crucifixion of Issenheim. We study the conditions for receipt of both interpretations. For Huysmans, his vision of Christ is determined by the modernist literature at the end of the nineteenth century. Literature is characterized by its strong anti-realism. For Huysmans the Issenheim Christ defined by his naturalism spiritualist. In the case of reading Valente, analyzes their relationship with the philosophy of Benjamin and how to interpret Valente Grunewald's painting from his own poetic ideas.

Key words

Huysmans, Valente, Grünewald, modernism, essentialist poetry

Eva Mesárová: Theoretical Insights into Fantasy Literature after Todorov in Italian Literary Environment

The theory of fantastic literature in “period after Todorov”, in Italian literary environment is mainly concerned with the issues of the relationship between realistic and fantastic. At the end of the twentieth century, but also at present, it is thought that the paradigm of reality is now more complicated. It is a fiction, in which the mystery is replaced by enigma (meaning secret or riddle), thus awakening sense for the absurdity in the reader. In thus perceived fantasy contradictions are open, unresolved, and so the interpretations of the text further expand of new allegorical and hesitant options.

Key words

Fiction, reality paradigm, autoreflexive literature supernatural, unreal

Meriem Ahmed: Talking, Drunkenness and Liberation in Rabelais' Pantagruel

The speech, at Rabelais, is one of the most important sources of the theatre of utterances, seeking to destroy any form of consistent plot, and narrative stability. The speech or what is called “chattering” sets up a definite verbal exchange representing a sign of exhilaration, this “exhilarated” speech acquires the aesthetics that express the freedom and the spontaneity of a carnival.

Key words

Speech, chattering, exhilarated, the theatre, freedom

Mária Lalinská: Measurement of Pupils' Foreign Language Competence at the End of Primary Education in Slovakia

The paper derives from the current needs of the educational research in Slovakia related to measurement and interpreting of the results of foreign language education. Currently, there is a school reform in progress which includes the implementation of the new state educational program ISCED1. The school year 2011/2012 brought the first graduates of this new national curriculum. We focused our attention on a modern approach of testing through the Item Response Theory (IRT) and its basic models to evaluate the degree of English language competence of pupils at the end of primary education.

Key words

Language competence, foreign language mastery, measurement, testing, Item, Response Theory, Schulz method

Jozef Štefčík: Computer-Assisted Translation (CAT)

In the paper, we reflect the translator's work with and without computer-assisted translation by giving some examples of machine translation made by Google translator. The examples are meant to demonstrate an option to use machine translation for didactic purposes, to see the translation from the perspective of a process-oriented activity that considers its product as an object for evaluation. Since there are more and more online-versions of various CAT tools, including machine translation, the role of a translator turns into another activity, responsible for the whole translation process. The philosophy and strategy of machine translation (MT) and computer-assisted translation is based on external memory translation of segments or whole units by retrieval the “already translated” texts.

Key words

translator, computer-assisted translation, machine translation, translation process, translation didactics

XLinguae Submission Guidelines

The Publisher enables prospective authors to contact the editor by mail xlinguae(at)xlinguae.eu. Only original previously unpublished (empirical) studies might be proposed for the XLinguae journal. According to the Slovak law statute Act n. 618/2003, the editor decides about copyright and does not offer any remuneration. It is a condition of publication that authors assign copyright or license the publication rights in their articles, including abstracts, to the SVO, s.r.o. This enables us to ensure full copyright protection and to disseminate the article, and of course the XLinguae journal, to the widest possible readership in paper and electronic formats as appropriate. The articles that were not called for will not be sent back to the authors. We strongly encourage you to send the final, revised version of your article, electronically, by mail to xlinguae(at)xlinguae.eu. Contributions and studies are double-blind peer-reviewed.

If the XLinguae journal decides to call for extensive empirical studies (up to 108 000 signs or 60 SP), these will be also peer-reviewed. Only after the decision of their publication, names of the reviewers will appear at the end of each long study. And this due to its easy registration as a journal monography.

Proofs will be sent to authors if there is sufficient time to do so. They should be corrected and returned to the Editor within three days. Major alterations to the text cannot be accepted.

As a double-blind peer-reviewed journal, it comprises these types of studies:

1. Scientific studies (standard-page length: 20 pages)
2. Contributions and materials (standard-page length: 10 pages)
3. Extensive empirical studies (standard-page length: 60 pages)
  - actual themes and problematic fields from linguistics, applied linguistics and philology
  - title of the study, name of the author, full address of the institution the author works for, e-mail
  - noticeable text paragraphing (titles, subtitles)
  - translated citations coming from foreign authors' work as well as citations from original works (in the text)
  - if the contribution is a part of research, please indicate the full name and project registration number
  - abstract in language you write the contribution as well as in English (max. 600 signs per each of them)
  - key words in both languages (5-6)
  - citations are part of the text (see below)
  - notes (make point about basic pieces of information - e.g. citation from original work between quotes, short message and so on.)
4. Book reviews
  - a full bibliographic reference about the book that is (being) reviewed: author, title, town, editor, year, number of pages, ISBN (as title of the book review)
  - types of the book reviews: a) informative (max. 1 SP), b) analytical (max. 5 SP)
  - author of the book review, full name and address of the institution the author works for, e-mail.

Citation form:

- message in text: (HARMER, 1991: 12)or (1991: 12)
- footnote: HARMER, J.: The Practice of English Language Teaching ..., 1991.
- full bibliographic reference in the list of bibliographic references:

Book bibliographic reference: HARMER, J.: The Practice of English Language Teaching. London: Longman, 1991. ISBN 0582 04656 4

Journal bibliographic reference: LAH, M.: Évolutions des manuels. In: Didactique du FLE dans les pays slaves, vol. 2, 2009, n. 2, p. 9-12. ISSN 1337-9283

If there is a number of works cited from one author from the same year, please use the following form: e.g. 1971a, 1971b...

Publication Ethics and Malpractice Statement

Agreement upon standards of expected ethical behavior for all parties involved in the act of publishing: the author, the journal editor-in-chief, the peer reviewers and the publisher. (The following ethic statements are based on COPE's Best Practice Guidelines for Journal Editors).

Publication decisions

The publication of an article in our double-blind peer-reviewed journal concerns linguistics, applied linguistics and philology fields. The editor-in-chief of the XLinguae journal is responsible for deciding which of the articles submitted to the journal should be published. The editor-in-chief may be guided by the policies of the journal's editorial board and constrained by such legal requirements as shall then be in force regarding libel, copyright infringement and plagiarism. The editor-in-chief confers with

other editors or reviewers in making this decision. They evaluate manuscripts for their intellectual content without regard to race, gender, sexual orientation, religious belief, ethnic origin, citizenship, or political philosophy of the authors. The editorial staff must not disclose any information about a submitted manuscript to anyone other than the corresponding author, reviewers, other editorial advisers, and the publisher, as appropriate. Unpublished materials disclosed in a submitted manuscript must not be used in an editor's own research without the express written consent of the author.

Duties of Reviewers

Double-blind peer review assists the editor in making editorial decisions and through the editorial communications with the experts form the scientific board ant the author may also assist the author in improving the paper.

If any selected editor referee who feels unqualified to review the research and the manuscript article should notify the editor-in-chief and excuse himself from the review process.

Manuscripts received for review are treated as confidential documents and are reviewed by anonymous editor staff. They will not be shown to or discussed with others except the editor-in-chief's authorisation.

Reviews should be conducted objectively: editor referees express their views clearly with supporting arguments.

Privileged information or ideas obtained through peer review is to be kept confidential and not used for personal advantage.

Reviewers should identify relevant published work that has not been cited by the authors. Any statement, an observation, derivation, or argument that had been reported should be accompanied by the relevant citation. A reviewer should also call to the editor's attention any substantial similarity or overlap between the manuscript under consideration and any other published paper of which they have personal knowledge.

Duties of Authors

Authors of contributions and studies research should present an accurate account of the work performed as well as an objective discussion of its significance. Underlying data should be represented accurately in the paper. A paper should contain sufficient detail and references to permit others to replicate the work. Fraudulent or knowingly inaccurate statements constitute unethical behavior and are unacceptable.

Authors are asked to provide the raw data in connection with a paper for editorial review. The authors should ensure that they have written entirely original works, and if the authors have used the work and/or words of others that this has been appropriately cited or quoted.

Authors should not publish manuscripts describing essentially the same research in more than one journal or primary publication. Submitting the same manuscript to more than one journal concurrently constitutes unethical publishing behaviour and is unacceptable.

Proper acknowledgment of the work of others must always be given. Authors should cite publications that have been influential in determining the nature of the reported work.

Authorship should be limited to those who have made a significant contribution to the conception, design, execution, or interpretation of the reported study. All those who have made significant contributions should be listed as co-authors. Where there are others who have participated in certain substantive aspects of the research project, they should be acknowledged or listed as contributors.

The corresponding author should ensure that all appropriate co-authors and no inappropriate co-authors are included on the paper, and that all co-authors have seen and approved the final version of the paper and have agreed to its submission for publication.

All authors should disclose in their manuscript any financial or other substantive conflict of interest that might be construed to influence the results or interpretation of their manuscript. All sources of financial support for the project should be disclosed.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published work, it is the author's obligation to promptly notify the journal editor or publisher and cooperate with the editor to retract or correct the paper.

XLinguae

From contents

VP-Ellipsis and the Czech Auxiliary *být* ('to be') by *Hana Gruet-Skrabalova*
Translational Terminological Dictionaries of the 20th Century (1945-1999)
by Olga Ruda

Belarusian and Slovak Languages in the Typology of the Slavonic Languages
by Viktoria Liashuk

Literary and Interartistic Comparatistics: Crucifixion Scene on the
Issenheim Altarpiece by Joris-Karl Huysmans and José Ángel Valente by
Raúl Fernández Sánchez-Alarcos

Theoretical Insights into Fantasy Literature after Todorov in Italian Literary
Environment *by Eva Mesárová*

Talking, Drunkenness and Liberation in Rabelais' Pantagruel by *Meriem Ahmed*
Measurement of Pupils' Foreign Language Competence at the End of
Primary Education in Slovakia *by Mária Lalinská*
Computer-Assisted Translation *by Jozef Štefčík*

Book reviews

Abstracts